

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ POLİTİKASI
VE
ARAP BAHARI SÜRECİNE YAKLAŞIMI**

Yüksek Lisans Tezi

ASLI DEMİR

İSTANBUL, 2017

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÜRESEL SİYASET ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ POLİTİKASI
ve
ARAP BAHARI SÜRECİNE YAKLAŞIMI**

Yüksek Lisans Tezi

ASLI DEMİR

Tez Danışmanı: YÜKSEL ALPER ECEVİT

İSTANBUL, 2017

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Tezin Adı:
Öğrencinin Adı Soyadı:
Tez Savunma Tarihi:

Bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu
_____ Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Ünvan, Ad ve SOYADI
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu
onaylarım.

Ünvan, Ad ve SOYADI
Program Koordinatörü
İmza

Bu tez tarafımda okunmuş nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans Tezi olarak
yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzalar

Tez Danışmanı
Ünvan, Adı ve SOYADI

Üye
Ünvan, Adı ve SOYADI

Üye
Ünvan, Adı ve SOYADI

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ POLİTİKASI ve ARAP BAHARI SÜRECİNE YAKLAŞIMI

Aslı Demir

Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yüksel Alper Ecevit

Mayıs 2017, 123

Avrupa Birliği, 1951 yılında temelleri atılmış, zaman içerisinde bütünleşme ve derinleşme sürecinden geçerek bugün 28 üyeye ulaşmış, ulus üstü bir yapı olarak karşımıza çıkmıştır. Birlik, dünyadaki küresel güçler arasında yerini alabilmek ve dünya siyaseti ile ekonomisinde söz sahibi olabilmek adına, kurumsal yapısı içerisinde ciddi değişikliklere giderek Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını hayata geçirmiştir. Bu çalışmada, AB ve üyelerinin Orta Doğu'ya ilişkin dış politikası ile Arap Baharı süreci ve sonrasına yönelik yaklaşımlarının ne olduğu sorusuna cevap aranmıştır. 2010 yılında başlayıp Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında hızla yayılan Arap Baharında, Tunus, Mısır ve Libya örnekleri özelinde Birliğin izlediği ortak dış politika, söz konusu politikanın üyeler nezdindeki yansımaları ve ne ölçüde uygulanabildiği, ne kadar başarılı olduğu konularında önemli ipuçları sunulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma ile Arap Baharında, AB'nin ODGP'sinin ne yönde değişim gösterdiği, söz konusu değişimin üyeler arasında uyum ve birliktelik sağlayıp sağlayamadığı analiz edilmiştir. Çalışmada AB'nin; ODGP'si, Orta Doğu'ya ilişkin geçmişten günümüze yürüttüğü dış politika ile Arap Baharı sürecine ilişkin politikası hakkında literatür taraması yapılmıştır. Bununla birlikte konuya ilişkin yayımlanan rapor, açıklama, bülten ve basın arşivleri taranarak gelişmeler saptanmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında ise AB ve üyelerinin gerçek anlamda bir ODGP'ye sahip olup olmadığı, özellikle Orta Doğu bölgesi, Arap Baharı ve sonrasında yürütülmek istenilen 'ortak' dış politikanın nasıl uygulandığı, bu konuda AB ile üyeleri arasında yaşanan farklılıkların neler olduğu hususlarında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Dış Politikası, Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Arap Baharı.

ABSTRACT

EU FOREIGN POLICY and APPROACH TO THE ARAB SPRING

Aslı Demir

Global Politics and International Relations

Thesis Supervisor: Ph.D. Yüksel Alper Ecevit

May 2017, 123

The European Union (EU) was founded in 1951 and through the process of integration and deepening, it has reached 28 members today and it has emerged as a supranational structure. In order to be able to take place among the global powers in the world and to have a say in world politics and economy, the Union has gone through serious changes in its institutional structure and has created the Common Foreign and Security Policy (CFSP). In this study, the answer was asked about the EU and its members' foreign policy on the Middle East and their approach towards the Arab Spring and its aftermath. The Arab Spring, which has been spreading rapidly in the Middle East and North Africa starting from 2010, has tried to provide important clues about the common foreign policy followed by the Union in Tunisia, Egypt and Libya examples, how these politics are reflected to the members and to what extent they are implemented and how successful they are. In this study, it is analyzed that in the Arab Spring, the EU's CFSP is changing in which direction, and the change does provide harmony and unity between the members or not. In the study, conducted a literature review on the CFSP, foreign policy from the past to present in relation to the Middle East and Arab Spring process. In addition, the reports, descriptions, bulletin and press archives related to the subject were searched and improvements were identified. In the conclusion of the study, it was evaluated whether the EU and its members had a real CSGP, especially the Middle East area, the Arab Spring and how the 'common' foreign policy to be implemented afterwards was applied and the differences between the EU and its members.

Keywords: European Union Foreign Policy, EU's Common Foreign and Security Policy, Middle East and North Africa, Arab Spring.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. VERİ VE YÖNTEM.....	7
3. AVRUPA BİRLİĞİ'NE GENEL BAKIŞ.....	9
3.1. Avrupa Birliği ve Uluslararası Sistemdeki Yeri.....	9
3.2. Avrupa Birliği'nin Dış Politikası.....	20
4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI.....	41
4.1. Ortadoğu'da Avrupa Birliği'nin Dış Politikası.....	41
4.2. Avrupa Birliği Üyelerinin Arap Baharı'na Yaklaşımı.....	54
5. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN LİBYA, TUNUS ve MISIR'A KARŞI TUTUMU..	73
5.1. Avrupa Birliği'nin Tunus Ayaklanmasına Yönelik Politikası.....	74
5.2. Avrupa Birliği'nin Mısır Ayaklanmasına Yönelik Politikası.....	85
5.3. Avrupa Birliği'nin Libya Ayaklanmasına Yönelik Politikası.....	96
6. SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA.....	123

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABKA	: Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması
ABS	: Avrupa Siyasal Birliği
ADBP	: Anayasal Demokratik Birlik Partisi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AHİS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	: Avrupa Komşuluk Politikası
AKTC	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
ASİ	: Avrupa Siyasal İşbirliği
AST	: Avrupa Savunma Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
ATS	: Avrupa Tek Senedi
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECHO	: İnsani Yardım ve Sivil Koruma Genel Müdürlüğu
EEAS	: Avrupa Dış İlişkiler Servisi
EUROTOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
MENA	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OGSP	: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

1. GİRİŞ

Avrupa kıtası diğer tüm coğrafyalarda yaşayan topluluklar ve ülkeler gibi bir dizi çetin savaştan geçmiş, ayakta kalabilmek ve bölgede kalıcı barışı temin edebilmek adına 'birlik' olma yolunu seçmiştir. İki kutuplu dünya düzeni arasında sıkışmış, ekonomik ve siyasi vaziyeti perişan, sömürgeleri bağımsızlık için direnişte olan ve kendi arasında güvensizlik yaşayan Avrupa, 1945 yılından itibaren işbirliğinin artacağı bir ortamda nefes almanın yollarını aramaya başlamıştır. İşte tam da bu fikir çerçevesinde, bugün Avrupa Birliği (AB)'nin temelini oluşturan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) 1951 yılında kurulmuştur. AB'nin kurulması ve gelişim süreci, siyasi olarak çekişen, birbirinden farklı kültürel altyapıya sahip bölge ülkelerinin, Avrupa kıtasında yeni bir siyasi ve ekonomik sistemin oluşturulmasında önemli ve benzersiz bir devrim olmuştur. Tarihi süreçte Avrupa'nın birbirini yakıp yıkan tavrından günümüzde barış, demokrasi ve diplomasi ile birçok çatışmanın çözümleyicisi konumuna gelmesi söz konusu kıtanın çok ciddi bir işi başardığının en önemli kanıtıdır. Avrupa'nın, ekonomik temelli birliği sağlamak amacıyla kurduğu AKÇT, zaman içerisinde genişleme ve derinleşme süreci geçirerek, hükümetlerin belli alanlardaki yetkilerini bir üst kuruma devrettikleri, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşturduğu, günümüze 28 üyeye ulaşmış ulus üstü bir organizasyona dönüşmüştür.

AB'nin dünya siyasetinde ve küresel arenada güçlü bir aktör olma isteği ve çabası bugün tüm dünya tarafından bilinmektedir. İşte bu nedenle AB'nin dış politikasındaki gelişim süreci bizim için önem arz etmektedir. Birliğin dış politikası kurulduğu ilk zamanlarda sadece kıtadaki ülkeler arasında gerçekleşirken, bugün 'ortak bir savunma' yaratma fikrine dönüşmüştür. 1970'te Avrupa Siyasal İşbirliği (ASİ) ile başlatılan ortak dış politika süreci, Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması (ABKA) çerçevesinde ODGP'nin oluşturulması ile devam etmiştir. Diğer taraftan da bugün hala gelişimi süren Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) süreci başlamıştır. Lizbon ile AB'ye, ODGP kapsamında dış temsil yetkisi tanınarak, üyelerin tek sesli ve ortak bir dış politika üretmesi konusunda aşama kaydedilmiştir. Öte yandan, ODGP fikri teoride mükemmel

görünse de pratikte ciddi sıkıntılara sebep olmaktadır. Özellikle ortak dış politika oluşturma konusunda AB'nin 28 farklı üyesinin 28 farklı görüşünü aynı potada birbiri ile uyumlu hale getirerek etkili ve etkin sonuçlar almak elbette zor olmaktadır. Üyeler, kendi ulusal çıkarlarını Birliğin çıkarlarının önüne koymayı tercih etmekte, özellikle güvenlik ve savunma konularında ulus üstü bir yapıya yetki transferi yapma noktasında isteksiz davranmaktadırlar. O halde, AB bu zorlu süreçte hangi dış politika araçlarını kullanmaktadır ve AB'nin, üyelerinden hariç özerk bir kurum gibi dış politika yürüttüğü söylenebilir mi? Bu tez çalışmasında söz konusu sorulara cevap aramaya çalışılmış, AB üyesi ülkelerin dış politika ve güvenlik konusunda Birlikten bağımsız mı hareket ettikleri, üyelerin AB'yi kendi ulusal çıkarlarına uygun olarak kullanmaya mı çalıştıkları irdelenmeye çalışılmıştır.

Öyle ki, AB'nin dış politikasının hem Yugoslavya örneğinde hem de Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler karşısında oldukça çaresiz kaldığı görülmektedir. Ancak bu çalışmada, AB'nin dış politikası Orta Doğu özelinde incelenecektir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) coğrafyasının tarihi seyir içerisinde birçok değişim ve dönüşüm yaşadığı açıktır, ancak bölgenin her dönemde her kesimin dikkatini çektiği gerçeği hiç değişmemiştir. Bahse konu bölgeye atfedilen önemin nedeni kuşkusuz insanlık ve din tarihini burada başlamış olması, MENA'nın dünya enerji merkezi olarak görülmesi, jeopolitik açıdan önemli geçiş noktasında yer alması ve bu coğrafyaya egemen olanların dünya siyaseti ile ekonomisine yön vererek küresel bir güç olabileceği gerçeği ile ilgilidir. Orta Doğu'nun bugünkü duruma gelmesine sebep olan tarihi kritik bazı dönüm noktaları da bulunmaktadır. Bunun ilki bölgedeki Arap halkının I. Dünya Savaşı akabinde Osmanlı'dan ayrılarak, İngiltere ve Fransa'nın egemenliği altında sömürgeleştirilerek bölgenin yeniden dizayn edilmesidir. İkincisi İsrail'in kurulması (1948) ve ardından gerçekleşen Arap-İsrail Savaşları, üçüncüsü İran İslam Devrimi (1979), Mısır ile İsrail'in barışması, Afganistan'ın işgal edilmesi, dördüncüsü Soğuk Savaş'ın bitmesi (1989), Körfez Savaşı (1991), beşincisi ABD'de gerçekleştirilen 11 Eylül terör saldırısı (2001), altıncısı ve sonuncusu ise 2010 yılında başlayan ve hala devam eden Arap Baharı sürecidir (Kor 2014, s. 7).

Orta Doğu'da her dönem farklı güçler bölgede üstünlük sağlama uğraşına girmektedirler. Bu açıdan MENA, Avrupa tarafından da önemli bir bölge olarak

görülmektedir. Bunu siyasi, ekonomik, stratejik, güvenlik, çıkar sağlama gibi birçok nedene bağlamak mümkündür. Avrupa'nın Orta Doğu ile uzun zaman önceye dayanan ilişkileri 1995'de AB'nin liderliğinde 'Barselona Süreci' ile resmi olarak kurumsal bir hale dönüşmüştür. Birliğin ilk başlarda MENA'ya ilişkin dış politikasında bölgede demokrasi, serbest ekonomi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi normatif değerleri yerleştirme fikri vardır ve böylece AB'nin daha çok güvende olacağı düşünülmektedir. Ancak bazı önemli gelişmelerin yaşanması karşısında AB, MENA politikasını bölgenin istikrarı ve kendi güvenliğini korumaya yönelterek demokrasi-istikrar sağlama ikilemi arasında sıkışmış, bölgedeki otoriter rejimlere göz yummayı tercih ederek savunduğu değerler ile çelişen kararlar almış ve kamuoyu nezdinde güvenilirliğini kaybetmeye başlamıştır. Öyleyse AB'nin sadece dünya barışı için, küresel anlamda ortak çıkar veya iyilik sağlama yönünde hareket ettiği varsayımının doğru olduğu söylenebilir mi?

Diğer taraftan, AB'nin Orta Doğu'ya ilişkin dış politikasına baktığımızda iki önemli kırılma noktası dikkatimizi çekmektedir: Bunlardan ilki 11 Eylül 2001'de El Kaide tarafından ABD'ye yönelik düzenlenen terör saldırısıdır. 11 Eylül sonrası bölgedeki politikasını yeniden şekillendirmek isteyen Birlik, 'AB Komşuluk Belgesi' ile kendisine yeni bir politika perspektifi geliştirerek, ikili ilişkileri ve bölgedeki ülkelerin farklılıklarını da hesaba katarak ilerlemeye yönelmiştir. AB'nin MENA bölgesinde uyguladığı dış politikasında bölgeselcilik fikri de önem taşımaktadır. Orta Doğu ülkelerince, müdahaleci bir yaklaşıma sahip olduğu düşünülen AB, bölgede yer alan her ülkeye aynı politikayı uygulamaya çalışmaktadır. Ayrıca, her AB üyesinin farklı çıkarlara sahip olduğu bahse konu coğrafyada, kısa vadeli stratejiler uygulayan üyelerin bölgedeki başarı çitasını düşürdükleri de görülmektedir. Diğer bir değişle, üyelerin MENA'da AB için mi yoksa kendi çıkarları için mi mücadele ettiği konusu önem arz etmektedir. Bu kapsamda, söz konusu tez çalışması ile AB ve üyelerinin MENA bölgesine ilişkin yürüttüğü ciddi bir dış politikası var mıdır, AB bu politikada başarılı olabilmiş midir soruları cevaplanmaya çalışılmıştır.

İkinci kırılma noktası ise, 2010'da Tunus'ta bir gencin kendisini ateşe vermesi ile başlayan ve hızla bir Arap halk ayaklanması haline dönüşen, akabinde de yaklaşık on ülkeye sıçrayan Arap Baharı süreci olmuştur. Bahse konu süreç; belki bundan bir yüzyıl önce Batılı ülkeler tarafından temelleri atılan devlet yapılarının kırılma noktasına

gelmesi, başa gelen her liderin hem kendisinin hem de yönetim şeklinin otoriterleşmesi ve bu otoriter olma dozunun giderek halkına zulüm yapma eğilimine girmesi, Batılı güçler tarafından demokratikleşme yerine otoriter rejimlerin desteklenmesi gibi nedenler dolayısıyla ortaya çıkmış ya da bu sebepler yüzünden tetiklenmiştir. Arap Baharı, diğer uluslararası aktörler gibi AB'yi ve dış politikasını önemli ölçüde etkilemiştir. Arap Baharının, AB dış politikasına etkisini anlayabilmek için Birliğin bölgeye yönelik dış politika parametreleri ile bunların geçirdiği dönüşümleri incelemek gerekmektedir. AB için bir taraftan yeni fırsatlar yaratan Arap Baharı, diğer taraftan da birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiştir. Sadece Arap halklarını değil bütün dünyayı önemli ölçüde etkileyen Arap Baharı, Birlik için de bir dönüm noktası olmuş, AB'nin bölgeye yönelik halihazırda yürüttüğü politikalarını revize etmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede, Birliğin Orta Doğu'daki dış politikası Arap Baharı sürecinde ve sonrasında herhangi bir değişim göstermiş midir, bahse konu süreçte ve akabinde ortak bir AB dış politikasından bahsetmek mümkün müdür? AB ve üyelerinin özellikle Arap Baharı sürecinde önemli değişim geçiren Tunus, Mısır ve Libya'da yaşananlara ilişkin politikaları ne yönde oluşturulmuş, üyeler ve Birlik arasında söz konusu ülkeler nezdinde ortak bir politika hayata geçirilerek uyum sağlanabilmiş midir? Tez çalışmasında, yukarıda bahsi geçen sorular ışığında tartışılarak muhtemel cevaplar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

AB'nin, MENA'ya yönelik ODGP'si ile Arap Baharına yaklaşımına ilişkin literatürde birden fazla araştırma ve çalışma bulunmaktadır. Fakat bu çalışmalarda AB'nin ODGP'si ve üyelerin ulusal dış politikaları arasında karşılaştırma yaparak, birbirleri ile uyumlu olup olmadığını detaylı şekilde inceleyen, gerçekten her ülkenin farklı farklı menfaatlerinin bulunduğu Orta Doğu coğrafyasında, üyeler arasında ciddi anlamda 'ortak' bir dış ve güvenlik politikasının yürütülüp yürütülmediği, bu politikada üyeler ve AB arasında uyum sağlanıp sağlanamadığına dair yeterli araştırma bulunmadığı görülmüştür. Arap Baharı, AB'nin kritik olaylar karşısında ne şekilde bir politika izlediğini, olaylara etki edebilmek adına ne tür dış politika araçları kullandığını görebilmek için ciddi bir fırsat yaratmıştır. Bu çalışma ile Arap dünyasında yaşanan halk hareketlerinin AB dış politikasına nasıl yansıdığı, süreç içerisinde ve sonrasında AB ile üyelerinin Tunus, Mısır ve Libya örnekleri özelinde yaşananlara karşı tutumları, aralarında gerçekten bir birlik var mı sorularına cevap aranmaya çalışılacaktır.

Arap Baharından sonra ortak bir AB dış politikasının varlığı hakkında değerlendirme yapabilmek için, AB üyelerinin süreç içinde ve sonrasında yürüttükleri ulusal dış politikalarını da incelemek gerekmektedir. Söz konusu inceleme için de Arap Baharı öncesi ve sonrasında üyelerin ne tür politikalar yürüttüğü, hangi dış politika araçlarını kullandıkları, sürece ortak müdahale etme girişimlerinin sonuçlarının neler olduğu irdelenecektir. Arap Baharı sonrasında AB ve üyelerinin geldiği noktayı anlamlandırabilmek için ise hem AB'nin hem de sürecin tarihsel olarak nasıl geliştiği, ODGP'nin gelişim süreci ile eksik noktaları ve Arap Baharının ortaya çıkmasına neden olan temel sebeplerin araştırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Bahsi geçen araştırma soruları doğrultusunda;

Tezin birinci bölümünde; AB'nin tarihi gelişimi ve uluslararası sistemdeki yeri incelenerek, Birliğin hangi koşullar altında ve ne sebeple hayata geçirildiği, AB'nin geçmişten günümüze geçirdiği değişim, dönüşüm, bütünleşme ve derinleşme sürecinin nasıl ilerlediği, Birliğin gelişim ve entegrasyonunun teorik perspektiften değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır. Ayrıca, tarihsel süreç içinde ve uluslararası gelişmeler ışığında AB'nin dış politikası irdelenerek, ODGP ve AGSP alanlarında gösterdiği ilerleme, kullanılan dış politika araçları ile AB ve üyelerinin ortak dış politika yapımında birbirleri ile uyumu değerlendirilecektir. Bu bölüm, AB'nin uluslararası krizler ile gelen değişimlere karşı nasıl tavrı aldığını, AB ve üyelerinin bu ve benzeri durumlara dış politika çerçevesinde ne ölçüde hazırlıklı ve birbiri ile uyum içerisinde oldukları konusunda fikir verme amacı taşımaktadır.

İkinci bölümde ise, AB'nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi ile geçmişten günümüze yaşadığı tarihsel süreç, MENA'nın Birlik için önemi, söz konusu coğrafyaya yönelik yürüttüğü dış politikanın gelişimi ve bugünü ile kullandığı dış politika araçlarının neler olduğu, MENA bölgesinde hızla yayılan Arap Baharı süreci ve AB üyelerinin Arap Baharına yaklaşımı mercek altına alınacaktır. Bu inceleme yapılırken, üyelerin Arap Baharında yürüttükleri politikalar karşılaştırılarak, aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Söz konusu çalışma ile Arap Baharı süreci ve sonrasında AB ve üyeleri arasında dış politika açısından birlik sağlanıp sağlanmadığı açık bir şekilde görülebilecektir.

Üçüncü bölümde, Arap Baharı sürecini derinden yaşayan Tunus, Mısır ve Libya'daki gelişmelere ilişkin olarak AB ve üyelerinin ilk etapta nasıl bir tepki verdikleri ve sonrasında sergiledikleri tutum ile uygulamayı tercih ettikleri politikaya odaklanılacaktır. Söz konusu politikaların değerlendirilebilmesi için çeşitli kaynaklardan faydalanılacaktır. Bu kaynaklar, Avrupa Dış İlişkiler Servisi'nin 2011-2016 yılları arasında kendi sitesinde yayınladığı çeşitli yazı ve raporlar, AB Konseyi'nin 2011 yılı dış ilişkiler alanındaki toplantı tutanakları, Avrupa Komisyonu'nun 2011 yılında resmi sitesinden yayınladığı rapor ve karar metinleri, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2011 yılında yayınladığı 'Çözüm 1973' sayılı kararı ile çeşitli yerli ve yabancı basın arşivlerinden yararlanılacaktır. AB'nin, Arap Baharına karşı verdiği tepki ve uyguladığı dış politikayı kapsamlı olarak ele alındığı 2011 ve 2013 yıllarında yayınladığı raporlar bu süreçteki gelişme ve faaliyetlerin Arap Baharı çerçevesinde değerlendirilmesi açısından yararlı olacaktır. Bölüm sonunda, Arap Baharına karşı AB'nin takındığı tutum ve yürüttüğü politikaların genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Dördüncü bölüm olan sonuç kısmında ise, ortaya konulan bulgular çerçevesinde araştırma sorularına muhtemel cevaplar verilmeye çalışılarak, Arap Baharı sürecinde Birlik ve üyeleri arasında ortak bir AB dış politikasının varlığından bahsedilip bahsedilemeyeceği değerlendirilerek çalışma noktalanacaktır.

Bu tezin, AB'nin ortak dış politika analizinin yapılabilmesi anlamında Avrupa Çalışmaları disiplinine önemli bir katkı sağlayacağı, bu alanda Türkçe araştırma yapan akademisyen ya da araştırmacılara AB ve üyelerinin Arap Baharı öncesi ve sonrasında dış politikada yaşadıkları değişim ve dönüşümlerin karşılaştırmalı olarak bir arada sunulması açısından referans kaynağı olacağı düşünülmektedir.

2. VERİ VE YÖNTEM

Araştırma modelinin temelini oluşturan Avrupa Birliği'nin dış politikası ve Arap Baharı yaklaşımının incelendiği çalışmada, AB ile üyelerinin yürüttüğü dış politika ile 2010 yılından itibaren Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler, başat üyelerin özellikle Tunus, Mısır ve Libya'da yaşananlara gösterdikleri tepkiler ile ilgili literatür taraması yapılmış, yerli ve yabancı medyada çıkan haberler incelenmiştir. AB'nin dış politikasında bütünlük olmadığı, üyeler ortak hareket edemediği ve AB olarak ciddi bir politik çıktı üretilmediği için özellikle Arap Baharı süreci çerçevesinde AB'nin başat üyeleri üzerinden analiz yapılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda üye ülkelerin, Arap Baharı yaklaşımaları, ortak bir dış politika yürütüp yürütemedikleri, dış politikaları arasında bütünlük olup olmadığı ve üyelerin Arap Baharı süreci ve sonrasında yaşanan gelişmelere yönelik tepkileri analiz edilmiştir.

Arap Baharının halihazırda devam etmesi dolayısıyla güncel bir konu olması ve bu konuda AB'ye üye başat ülkelerin karşılaştırmalı şekilde sürece yaklaşımlarına ilişkin yazılmış yeterli kaynak bulunmaması nedeniyle ağırlıklı olarak araştırma kuruluşlarının yaptığı analizlerden, bu konuda yazılmış akademik makalelerin ve kitapların yanı sıra yerli ve yabancı basında yer alan haberler ile AB'nin yayınlamış olduğu rapor, bildiri ve resmi açıklamalardan da yararlanılmıştır.

Tez yazılırken; literatür taraması ile yazılı dokümanlar sistematik şekilde incelenmiş, haber kaynakları taranmış, teorik tartışmaya yer verilmiştir. Çalışma için gereken veriler yerli ve yabancı olmak üzere çeşitli kitap, bilimsel makale, gazete, dergi, yüksek lisans tezi ve internetten ulaşılabilen kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmada ek olarak çeşitli rapor, açıklama, bülten, toplantı tutanaklarından faydalanılarak tezde yer alan sorulara cevap aranmış ve çözüme katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Analiz dar bir çerçevede yapılmamış, AB'nin ve dış politikasının tarihsel gelişimi, Orta Doğu'ya ilişkin yürüttüğü politikalar, AB ve üyelerinin bölgeye ilişkin dış politikası ve Arap Baharı öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmelere ilişkin tepkileri, özellikle

üyelerin Tunus, Mısır ve Libya özelinde verdikleri tepkiler karşılaştırmalı olarak çeşitli yazılı kaynaklardan irdelenmiştir. Ayrıca, uluslararası ilişkiler tahmin edilemeyen ve aniden oluşan olaylar neticesinde değişebilen bir alan olması sebebiyle yapılan analizde, gelecekte olabilecekler ile yaşananlar arasındaki farklılıklar göz ardı edilmemiştir.

Yapılan analiz yazılı belgelerin incelenmesi ve incelemeden çıkan sonuçlara dayandığı için, yazılı kaynakların, geçerliliği ve güvenilirliği, araştırmacının anlama, sebep sonuç ilişkisi kurma ve analiz yapma yeteneğine bağlıdır.

Literatür çalışmasında elde edilen bilgiler objektif olarak aktarılmış, yapılan yorumlar analiz edilerek, araştırma konusuna yönelik saptamaların doğru olup olmadığı yaşanan gelişmeler çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu doğrultuda incelenerek akademik çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NE GENEL BAKIŞ

3.1.AVRUPA BİRLİĞİ ve ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ YERİ

Yeni dünya düzeninde ülke sınırları eskisine oranla daha az önem taşımaktadır. Bu nedendir ki modern çağda ülkeleri tek başlarına değerlendirmek yetersiz kalmaktadır. Bu durum ülkelere, ülkelere bağlı gelişmelere ve hatta ülkelere bağımsız ortaya çıkan değişimlere bakış açımızı genişleterek daha analitik bir perspektiften bakmamızı zorunlu kılmaktadır.

Dünyanın pek çok yerinde pek çok ülke kurulduğundan bu yana pek çok değişiklik yaşamış, zorluklarla mücadele etmiş ve hatta zorlu savaşlardan ve sınavlardan geçerek ayakta kalabilmeyi başarmıştır. Ancak, dünyanın çok az yerinde devlet yönetimi ve prestiji Avrupa'daki kadar sert bir sınavla karşılaşmıştır (McCormick 2014, s.24). Yüzyıllar boyunca süren çatışmalar, I. ve II. Dünya Savaşlarıyla yıpranan Avrupa'daki ülkelerin durumu, devletlerarası bir dayanışmanın acilen gerekli olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır. Soğuk Savaşla birlikte artan politik kutuplaşma, devletlerin diğer ülkelerle arasındaki şiddet dozunu ayarlayamadığı müddetçe kendi ülke vatandaşlarını koruyamayacağı gerçeğini göstermiştir. İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi, tüm dünyada siyasi ve askeri sistemlerin değişmesine sebep olmuş, Avrupa'da yaşanan birçok siyasi gelişme de eski kıtanın şeklinin değişmesine yol açmıştır (Özdal 2013, s.119). Batısında ABD, doğusunda Sovyet Bloku olan ve bu iki süper güç arasında sıkışan Avrupa, içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı korunabilmek adına bölgede kalıcı barışı temin etmenin tek geçerli yol olacağı fikrini tartışmaya başlamıştır. İşte bu tartışmaların bugün en büyük sonucu AB olarak karşımızda durmaktadır.

AB'yi anlayabilmek için öncelikle uluslararası sistemdeki yerini kavramak ve tam olarak ne olduğu sorusuna yanıt aramak gerekmektedir. Devlet dört temel özelliği olan meşru bir varlıktır:

- a. Sınırlarla belirlenmiş belirli bir alanda insan, para hizmet hareketlerini kontrol eder.
- b. Sınırları içinde insanlar ve kaynaklar üzerinde egemenliği vardır.
- c. Yönetim sistemini ve işleyişini belirleyerek kanuni ve siyasi bağımsızlığı uygular.
- d. Kendi bölgesinde yasama ve otorite hakkı vardır (McCormick 2014, s. 26).

Ancak devlet sisteminin uygulanabilirliği günümüzde sorgulanmaktadır çünkü yukarıda bahsedilen özelliklerin hiçbirisi değişmez değildir. Bazı politik anlaşmazlıklar sonucu sınırlar belirsizleşebilir, devletin egemenliğini sınırlayan bazı ekonomik, politik ya da yasal sorunlar olabilir ya da devletin bağımsızlığı dış ekonomik bağımlılık veya politik baskılar sonucu değişebilir ve hatta vatandaşların devletine olan saygısı, güveni azalırken devlet otoritesini kaybedebilir. Bu doğrultuda, halkın devlete olan bağlılığı ve devlet kimliğinin gücü uzun süredir ekonomik, sosyal ve politik kutuplaşmalarla paralel gitmektedir. Avrupa'da çoğu devlet birbirine tarih, dil ve kültürle bağlı farklı ulus ve insan gruplarından meydana gelmektedir. Zaten çoğu Avrupa devleti nüfus olarak farklı ulusların karışımından oluşmaktadır (McCormick 2014, s. 26).

İkinci olarak, ticaret hacmini artırma, pazar genişletme, güvenlik için ittifak ihtiyaçları devletlerarası politik bağların kurulmasını sağlarken sınırları zayıflatmaktadır. Ayrıca bugün küreselleşme de devletlerin en tehlikeli düşmanı haline gelmiştir. Karşılıklı olarak gelişen ekonomik bağımlılık, çok uluslu şirketlerin yanı sıra uluslararası terörizm, yasadışı göç vb. konularda ortaya çıkan ortak problemler de devletlerin dayanışma içerisinde yürütmesi gereken konular arasında yer almaktadır. Bunlarla beraber, bireylerin mobil hale gelmesi, kişisel ihtiyaçları ve tercihleri ile turizm konusu da devletlerarası psikolojik sınırların çoğunu ortadan kaldırmıştır (McCormick 2014, s. 27). Bu çerçevede günümüzde devletlerin gerilemesi ve buna karşılık devletlerarası dayanışmanın popüler olması bir tesadüf olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bu kapsamda uluslararası örgütler kendini hissettirmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler (BM), NATO, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün üyeleri devletlerdir. Bu gibi örgütlerde devlet temsilcilerinin bir araya gelerek tartıştığı ve ortak bir paydada buluşmaya çalıştığı, gönüllülük esasının mevcut olduğu durumlar bulunmaktadır. Söz konusu uluslararası

örgütler başka bir düzeyde Bölgesel Entegrasyon Kurumu'na (BEK) dönüşebilirler. Burada ise söz konusu olan egemenliğin transferi, paylaşılması ya da toplanmasıdır (McCormick 2014, s. 28). Üyelerin işbirliği yapacağı alanlarda yüksek yetkilere sahip olan bölgesel kuruluşlar vardır ve yeni kanun ya da düzenleme yapabilirler. Yine de uygulama kararı üye devlete bırakılmıştır. İşte AB de bu kapsamda bulunmaktadır. AB ulus üstü bir alanı bulunması sebebiyle uluslararası örgütlerden farklıdır, yani üye devletlerden bağımsız bir baskı gücü, özerk bir otoritesi olan işbirliğini kapsamaktadır. Üyelerin karar almayı AB'ye devrettiği politik konularda AB kurumlarının bağlayıcı kanun yapma ve politika belirleme yetkisi vardır. Örneğin AB'nin ticaret alanında üyelerin tümü adına görüşme yetkisi mevcuttur. Tarım, çevre, rekabet gibi çoğu alanda kararlar AB düzeyinde alınmaktadır (McCormick 2014, s. 31).

AB, geçmişten günümüze genişleme ve derinleşme eğilimiyle sürekli gelişme gösteren bölgesel bir bütünleşme/entegrasyon sürecinin adı olarak ifade edilebilir. Puchala'nın tam 44 yıl önce AB ve bütünleşme sürecine ilişkin olarak yaptığı benzetme günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır. Puchala makalesinde, birkaç kör adamın bir filin yanına yaklaşarak hayvanın nasıl görüldüğünü keşfetmek amacıyla filin farklı bölgelerine dokunduğunu ve hepsinin file ilişkin olarak sadece dokundukları bölge itibarıyla bir fikre sahip olduklarını söylemiştir. Böylece, hayvanın gövdesine dokunan kör adam filin uzun ve düz olması gerektiğini, kulağına dokunan kişi ise filin uzun ve ince olması gerektiği sonucuna varmıştır. File dokunan her kişi, hayvan hakkında farklı bir sonuca ulaşmıştır. Neticede hiçbiri fil hakkında doğru sonuca ulaşamamış, ancak her insan kendi deneyimlerinden yola çıkarak diğer kişilerin fikirlerini inkar etmeden filin yaratılışı hakkında bir tartışma sürdürmek için yeterli delile sahip olmuştur (Puchala 1972, ss.267-284). Esasında Puchala'nın burada anlatmak istediği hiç kimsenin, AB'nin bir tür ülke ya da geniş ve güçlü bir uluslararası organizasyon olup olmadığı konusunda bir fikir birliği sağlayamayacağıdır. AB, ülke, ulus-devlet veya uluslararası örgüt gibi geleneksel etiketlere meydan okuyan yeni bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa 1945'ten bu yana bölgede barış ve birlikle ilerlemenin sağlanması adına büyük bir değişim hareketinin içinde yer almıştır. 1950'lerde bütünleşme hareketi düşünce olmaktan çıkarak kurumsal bir kimlik kazanmaya doğru yol almıştır. 09 Mayıs 1950'de dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman, eski Milletler Cemiyeti Genel

Sekreteri Jean Monnet'in tasarısına dayanarak hazırladığı bildirme ile Avrupa için tarihi öneme sahip süreci başlatmıştır. 'Schuman Deklarasyonu' olarak adlandırılan bildirme sonucu ilk etapta ekonomik ve sektörel işbirliği başlatılarak kömür ve çelik üretiminde alınan kararların bağımsız ve ulusüstü bir kuruma devredilmesi öngörülmüştür (Soyaltın 2015, s.12). Fransa ve Almanya arasında yaşanan anlaşmazlıklara çözüm bulunması ve II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da barışı tesis etmek amacıyla Paris Anlaşması (1951) imzalanmış ve savaş sanayisinin iki önemli unsuru olan kömür ve çelik sektörleri uluslararası yönetim altına alınmıştır (Soyaltın 2015, s.11). Süreç zaman içerisinde siyasi ve askeri konuları da içine alarak gelişmiştir. Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında imzalanan Roma Anlaşması (1957) ile AET kurularak genel anlamda ekonomik bir bütünleşme sağlanması amaçlanmıştır. Akabinde ise EUROTOM kurulmuş, enerji alanında da bütünleşme için ilk adım atılmıştır. Böylece bütünleşme hareketi amacına ulaşmış, bölgede yaşanan anlaşmazlıklar çatışmalara sebep olmadan Avrupa'da sulh sağlanmıştır. Toplumun işleyişini yürütmek amacıyla beş kurumsal organ; Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Konsey, Adalet Divanı ve Sayıştay oluşturulmuştur. 1967'de ise 'Avrupa Toplulukları için Tek Konsey ve Tek Komisyon Kuruluş Antlaşması (Füzyon Antlaşması) ile Konsey ve Komisyon her üç topluluk için tek bir organ olarak birleştirilmiş ve AT ortaya çıkmıştır (Dinan 2014, s53-86).

1973'de topluluk ilk kez genişleme sürecine girmiş, Danimarka, İrlanda ve Birleşik Krallık topluluğa üye olmuştur. 80'li yıllarda ise tek pazar ve ortak para birimi için harekete geçilmiş, 1987'de ATS imzalanmıştır. Bu senetle AT'nin bütünleşme sürecinin nihai amacının siyasi bir Avrupa birliği yaratma hedefi olduğu resmileştirilmiş, topluluğun kurumsal yapısına yeni düzenlemeler getirilmiş, dış politika alanında siyasi işbirliğinden ilk defa bahsedilmiş, çeşitli alanlarda ortak eylemler öngören hukuksal bir metin olmasının yanında siyasi işbirliğinin ekonomik bütünleşme ile aynı önemde kabul edilmesi sebebiyle bir ilk olmuştur. Bu nedenle adı 'tek' olarak geçmektedir (Özdam 2013, ss. 102-103). 1981'de Yunanistan, 1986'da Portekiz ve İspanya, 1990'da ise Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birleşen Almanya ile birlikte AT bir genişleme daha yaşamıştır. 1992'de Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle ekonomik bütünleşme hukuksal ve kurumsal düzenlemelerle güçlendirilmiş, AET; AB adını almıştır. Maastricht Antlaşması ile AB;

- i. Ekonomik ve Parasal Sütun
- ii. Adalet ve İçişleri Sütunu
- iii. Ortak Dış Güvenlik ve Politika Sütunu

olmak üzere üç temel sütun üzerine oturtulmak istenmiştir (Soyaltın 2015, ss.11-14). Ayrıca Avrupa vatandaşlığı kavramı tanımlanarak, üye ülke vatandaşlarına tüm üye ülkelerde serbest dolaşım ve oturma, Avrupa Parlamentosu ve belediye seçimlerinde seçme-seçilme, Avrupa Parlamentosu'na dilekçe verme hakkı tanınmıştır (Steunenberg 2002, ss.3-20). Ayrıca, Maastricht kriterleri ile dış borcun Gayri Safi Milli Hasıla'ya oranı, enflasyon ve faiz oranlarına ilişkin kriterler zorunlu hale getirilmiş, ulusal para biriminden ortak para birimine geçinilmesinin önü açılmıştır (Soyaltın 2015, s.14).

1993'te Kopenhag Zirvesi ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine adaylık perspektifi verilmesi kararlaştırılmış, 1995'te ise Avusturya, Finlandiya ve İsveç ile AB'nin üye sayısı 15'e yükselmiştir (Steunenberg 2002, ss.3-20). Amsterdam Antlaşması'na (1999) imza atılarak AB içerisinde demokratikleşme, istihdam politikası, ortak özgürlük, güvenlik ve hukuk alanı, ODGP ile Birliğin kurumsal yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirilerek üç sütunlu yapıya işlerlik kazandırılmıştır. Söz konusu antlaşmasının üçüncü bölümü 'Etkin ve Uyumlu Dış Politika' başlığı ile ODGP'nin kurumsal yapısı, karar alma süreci ve tasarruf türlerine yönelik değişiklikler yapılmasına yönelik hususlar içermiştir (Özdal 2013, s. 131).

Amsterdam Antlaşması'nın akabinde Nice Antlaşması (1999) imzalanmış, bu çerçevede AB Temel Haklar Şartı imzalanarak mevcut politika alanı geliştirilmiştir. 2004'te ise Estonya, Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Slovenya, Malta, Macaristan, Slovakya ve Polonya AB'ye üye olmuş ve Birlik 25 üyeye ulaşmıştır (Phinnemore Chiva 2011, ss.1-4).

25'e ulaşan üye sayısı nedeniyle AB artık köklü değişikliklere imkan sağlayacak yeni bir kurucu antlaşmanın yapılmasına karar vermiştir. Nice Zirvesi sonuç bildirgesi ile başlayan tartışma süreci Laeken Zirvesi (2001) ile devam ederek somut adımlara dönüşmüştür.¹ 2004'te 'AB Anayasası' taslağı hazırlanmış, taslak üyelerin ulusal yetkilerinin büyük kısmını korumasına rağmen ortak bir dış politika geliştirilmesi

¹ Hükümetlerarası Konferans (2004) ile ilgili İngilizce tam metin için bkz. http://europa.eu/scadplus/cig2004/negotiations1_en.htm [erişim tarihi 02 Aralık 2016]

hususundan kayda değer unsurlar barındırmıştır.² Bu kapsamda, ilk kez bir AB Dışişleri Bakanı makamı oluşturularak Konseyle beraber Birliğin dış politikasını belirlemekle yetkili kılınmıştır. Buna ek olarak Bakanlar Konseyi'nin başına iki buçuk yıl süreyle kurumsal süreklilik amacıyla daimi bir başkan getirilmiştir. 18 Temmuz 2004'te Roma'da Anayasa Taslağı hukuksal nitelik kazanarak üyelerin onayına sunulmuştur (Soyaltın 2015, ss.15-16). İlk etapta 2005'te Fransa ve Hollanda halkları tarafından reddedilen taslak, 2007'de Almanya Hükümet Başkanı Angela Merkel'in girişimleri ile yenilenmiş ve anayasallaşma süreci tekrar başlatılmıştır. 2007 Ekim'de Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşma ile Avrupa Birliği Antlaşmasını Değiştiren Antlaşma (Lizbon Antlaşması) kabul edilerek 2009'da tüm üye ülkelerin onaylaması sonucu yürürlüğe girmiştir (Prinnemore Church 2013, ss.41-56).

Yedi maddeden oluşan Lizbon Antlaşması³ her ne kadar anayasallaşma sürecinde yetersiz kalsa bile taslak anayasada geçen bazı hükümleri içermesi sebebiyle önem taşımaktadır. Örneğin 'bir milyon imza' ilkesi ile vatandaşların yasama sürecine katılımı, AB Konseyi için Başkan seçilmesi gibi maddeler kabul edilmiştir. Diğer taraftan, dış politikada AB Dışişleri Bakanı'nın değil, 'AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi'nin' sorumlu olacağı yönünde karar alınmıştır. Böylelikle, AB temsil sorununa çözüm getirerek, ortak bir dış politika ile dünya siyasetinde küresel aktör ve güçlü bir konum sahibi olmayı amaçlamıştır (Soyaltın 2015, ss.15-16). Ayrıca Birlik ve Topluluk tanımları arasındaki farklar kaldırılarak Birlik kelimesinin kullanımına karar verilmiştir. AB'ye tek bir tüzel kişilik kazandıran Lizbon Antlaşması, anayasallaşma sürecine en fazla katkıyı sağlayan hukuki metin olmuştur (Akıllı 2010, ss.35-54).

AB genişleme sürecine Romanya ve Bulgaristan'ın katılımı ile 2007'de devam etmiş, Hırvatistan ise 2013'te tam üyelik almıştır. AB söz konusu genişlemeyi yapılan bazı siyasi, ekonomik ve kurumsal antlaşmalar ile yürütmeye çalışmış, ancak mevcut sınırlar çerçevesinde yönetilebilirlik ilkesinin devamlılığı amacıyla genişleme süreci sonunda komşu olduğu ülkeler ile komşuluk politikası yürütmeye karar vermiştir (Soyaltın 2015,

---

² Avrupa Birliği Anayasa taslağı İng. tam metni için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=OJ:C:2004:310:TOC> [erişim tarihi 2 Aralık 2016]

³ Lizbon Antlaşması İng. tam metni için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:2007:306:TOC> [erişim tarihi 2 Aralık 2016]

s.17). Komisyonun eski başkanı Romano Prodi'nin; "Sonsuza kadar genişleyemeyiz, Avrupa siyasi projesini sulandıramayız. AB'yi kıta ile sınırlı serbest ticaret alanına çevirmeliyiz" şeklindeki açıklaması AB'nin bundan sonraki süreçte nasıl bir politika izleyeceğine dair ipuçları vermiştir (Haukkula 2008, s.1609). AB yeni komşularına yönelik; 2004'te AKP'yi oluşturarak MENA ülkelerine Avrupa Tek Pazarına katılım ve finansal destek sağlanması, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve liberal ekonominin yerleştirilmesini amaçlamış ancak tam üyelik yolunu kapatmıştır (Lavanex 2004, ss.680-700).

Kurulduğu tarihten günümüze gelene kadar altı defa genişlemiş olan AB'nin, bugün 28 üyesi bulunmaktadır. Üye devletlerin dışında komşu ülkeler ile de çeşitli antlaşmalar çerçevesinde ilişki ve işbirliği devam etmekte, bazı politik alanlarda AB kurumları sorumlu iken güvenlik gibi hassas konularda ulus devletlerin yetkinlikleri ağır basmaktadır (Soyaltın 2015, ss.14-18). Kısaca Soğuk Savaş'tan sonra başlayan Avrupa'nın değişim süreci, farklı boyutlarıyla günümüzde de devam etmektedir.

Öteki taraftan, AB'nin söz konusu siyasal yapısının derinleşme ve genişleme eğilimiyle günümüze kadar gelebilmesi için attığı adımlar, kurumları ve yapısının nasıl işlediği, ne gibi etkileri ve sonuçları olduğu hususları farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde geçmişten günümüze açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, II. Dünya Savaşı'ndan sonra atılan bütünleşme adımları 1950'lerde kurumsal nitelik kazanmıştır (Akgül Açıkmeşe 2004, ss.1-32). Bu tarihten itibaren de farklı bütünleşme kuramları savunulmuştur. Örneğin Altiero Spinelli, Avrupa'da federal yapıda siyasi birlik fikrinin öncüsüyken, Jean Monnet ise işlevselci yaklaşımıyla bütünleşme sürecinin ekonomik alandan başlayarak ilerlemesi gerektiğini savunmuştur. Avrupa bütünleşme sürecinin büyük ölçüde söz konusu iki yaklaşım üzerinden şekillendiği söylenmektedir (Arısoy 2010, ss.1195-1206).

Bütünleşme sürecinin ilk aşamaları federalizm, işlevselcilik ve işlemselcilik kuramları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Federalizm, Avrupa'da 14. yüzyılda federalist fikirlerin ortaya çıkmasıyla vücut bulmuş ve I. Dünya Savaşı'ndan yıkık çıkan Avrupa'da yeniden barışın sağlanmasına yönelik adımlara odaklanmıştır. Federalizm, ulus-devletin uluslararası sorunları çözmekte yetersiz kaldığını, barışın ancak federal bir yapı ile sağlanabileceğini savunmaktadır (Rosamond 2000, s.28). Federalizme yöneltilen eleştiri

ise; ulus devletlerin siyasal egemenliklerini federal bir yapıya devretmeyecekleri noktası olmuştur. Bu çerçevede devreye işlevselcilik kuramı girmiştir (Soyaltın 2015, ss.18-20). İşlevselcilik kuramında ise; Avrupa'da barışın tesis edilmesi için teknokratik bir yapının oluşturulması gerektiği fikri savunulmaktadır. Barış için uluslararası örgütlenme ve işbirliği kavramlarının altı çizilmiş, devletlerin birbirine ekonomik olarak bağımlılıklarının arttığı uluslararası sistemde oluşturulacak uluslararası örgütlerin barışı getireceği vurgulanmıştır. Bu noktada, Fransa ve Almanya arasında yaşanan probleme ulus-üstü bir çözüm getiren Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu işlevselciliğin iyi bir örneği olmuştur. Avrupa bütünleşme süreci işlevselciliğin öngördüğü gibi ekonomik alanda teknokratik bir yönetimin oluşturulması ile başlayıp zaman içerisinde diğer alanlara genişlemiştir (Soyaltın 2015, s. 20).

Diğer taraftan, işlevselciliğin en önemli temsilcisi olan Karl Deutsch; sosyal, ekonomik, politik ve kültürel bağların birlik duygusuna yol açarak bütünleşmeyi sağlayacağını varsaymıştır (Deutsch 2003, ss.121-144). Bu kuram da devletler arasındaki etkileşimin nasıl bütünleşmeye yol açacağına net olarak açıklamamış olması nedeniyle eleştirilmiştir (Soyaltın 2015, s. 21).

Yeni işlevselcilik kuramı ise II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika'da ortaya çıkmış, 1960'lı yıllarda Avrupa'da bütünleşme sürecinin hızlanması ile gelişmiştir (Rosamond 2000, ss.68-73). En önemli temsilcisi Ernest Haas'tır. Haas 1958'de Avrupa'nın bütünleşmesi hakkında ilk defa derinlemesine inceleme yaparak düşünceleri geliştirmiş ve yeni işlevselciliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır (McCormick 2014, s.34). Haas'a göre bütünleşmenin gerçekleşmesi için toplumun milliyetçilikten dayanışma duygusuna doğru kayması, elit kesimin söz konusu bütünleşmeyi talep eder hale gelmesi ve gücün ulus-üstü bir otoriteye devredilmesi gerektiği belirtilmiştir (Haas 2003, ss.145-150; Rosamond 2000, ss.68-73). Söz konusu kuramda üzerinde durulması gereken bir kavram da 'taşımaya'⁴dır. Bu kavramla; 'belirli bir amaca yönelik tek bir hareketin başka hareketler gerektirmesi ve bu hareketlerin daha fazla hareketlilik gerektiren yeni durumlar ortaya çıkarması' olarak tanımlandığı ve bu durumun bütünleşmeyi genişleteceği savunulmaktadır. Bir örnekle açıklamak gerekirse; tarım sektöründe gerçekleştirilmek istenen bütünleşme için nakliye ve tarımsal destek hizmetleri gibi

---

⁴ İng. çev. spillover.

sektörlerin de entegre edilmesi ve hatta nakliye için kara ve havayolu güzergahlarının da buna dahil edilmesi gerektiği şeklinde özetlenebilir (McCormick 2014, ss.31-42). AKÇT'nin EUROTOM ve AET'ye dönüşmesi bu kurama örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu kurama yapılan en temel eleştiri ise ulus devletlerin ve onların çıkarlarının dünya politikasında devam eden önemini azımsaması olmuştur. Kuramda dış politika ve güvenlik gibi çok önemli konularda bütünleşmenin neden zor olacağına ilişkin bir açıklama getirilememiştir (Soyaltın 2015, ss. 21-22).

Yeni işlevselciliğe tepki olarak Uluslararasılık ortaya çıkmıştır. Realizm üzerine kurulu olan bu kuramda, bütünleşmede organize çıkarların önemli olduğu ama hızı ve doğasını büyük ölçüde devletlerin kendi çıkarlarını elde etmesinin belirlediği savunulmaktadır (McCormick 2014, ss.31-42). İlk temsilcilerinden biri Stanley Hoffman'dır. Devletler ulusal çıkarları gerektirdiği için bütünleşme hareketine destek verir, savunma ve güvenlik konularında ise egemenliklerinin sınırlanmasını istemezler (Hoffman 2003, ss. 163-177). Kuramın diğer önemli savunucusu ise Andrew Moravcsik'tir. Moravcsik'e göre üye ülkelerin bütünleşmesi iç politika öncelikleri etrafında şekillenen ulusal çıkarlar doğrultusundaki dış politika tercihlerine bağlıdır. AT, doğru politika koordinasyonu için oluşturulan uluslararası rejim olarak tanımlanmaktadır (Moravcsik 1993, ss.473-524). Kuram, AB'nin ekonomik anlamda üye ülkelere ek maliyet yaratan son genişleme sürecini açıklayamadığı ve üyeler arasındaki ikili ilişkilere odaklanarak AB'nin çok aktörlü yapısını açıklamakta yetersiz kaldığı için eleştirilmiştir (Soyaltın 2015, ss. 22-23).

Günümüzde AB uluslararası bir örgüt ve devlet arasında yer alan doğrunun bilinmeyen bir noktasında bulunmaktadır (McCormick 2014, s. 42). Bu doğrultuda, son yıllarda çok katmanlı yönetim kuramının gündeme geldiği görülmektedir. Bu yaklaşıma göre; devlet dışı otoriteler de sistem içerisinde yer bulmaktadır. Söz konusu yaklaşım ulus-üstü, ulusal, bölgesel ve hatta yerel düzeyde yer alan çeşitli hükümetler arasında olan müzakere sistemi olarak tanımlanmaktadır. Siyasi gücün daha az hiyerarşik daha fazla şebekesel yayılması gerektiği savunulmakta ve AB kurumları, üye devletler, ulusal baskı grupları, hükümet dışı kuruluşlar gibi birçok aktör arasında yatay ve dikey şekilde gelişen karmaşık ağ yapısı açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle de ilk nesil bütünleşme kuramlarından ayrılmaktadır (Soyaltın 2015, s. 23).

Yeni nesil kuramlardan bir diğeri ise Avrupalılaşıma'dır. Söz konusu kuram, AB'nin politik ve ekonomik dinamiklerinin ulusal politika yapım sürecine artarak dahil olması ve ulusal politika şeklini kademeli olarak değıştirmesi şeklinde açıklanmaktadır (Ladrech 1994, s.69).

Diğeri taraftan, 1980'li yıllardan itibaren süre gelen Rasyonalizm-Konstrüktivizm tartışması AB'nin bütünleşme sürecini inceleyenleri etkilemiştir. Ülkelerin kar ve zararları üzerinden karar verdiği ve bütünleşme sürecinin bu doğrultuda ilerlediğini savunan rasyonalist kuram, uluslararası alanda Soğuk Savaş'ın bitmesi gibi önemli gelişmeleri açıklayamadığı için AB'nin bütünleşme sürecini açıklamakta yetersiz kalmıştır (Soyaltın 2015, ss. 24-25). Rasyonalizmin AB'yi açıklamakta yetersiz kaldığı noktada devreye Konstrüktivizm diğeri bir deyişle Sosyal İnşacılık kuramı girmiştir.

Sosyal İnşacılık, uluslararası ilişkilerin sosyal olarak inşa edildiğı, uluslararası politika kurumları ve aktörlerin sosyal unsurlar ile açıklandığı bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kuram kimlik, kültür, norm ve kurumlar gibi unsurların uluslararası politikadaki yeri ile ilgilenmiştir. Bu kapsamda Sosyal İnşacılar, devleti ajan⁵ normlar ile kurumları yapı⁶ olarak adlederek bu iki oluşumun birbirleri ile etkileşim halinde olduklarını, normların devletlerin davranışlarını ve kimliğini şekillendirdiğini savunmuşlardır (Rosamond 2000, ss. 99-100). AB'nin 'ortak kültür, tarih ve kimlik' argümanı ile gerçekleştirdiğı Orta ve Doğı Avrupa ülkelerine yönelik genişleme süreci söz konusu kuramın güçlenmesini sağlayarak zaman içerisinde bir Avrupa kimliğı oluşumuna destek sağlamıştır (Soyaltın 2015, ss. 24-26).

Öte yandan, İnşacı yaklaşıma göre Orta ve Doğı Avrupa Ülkeleri, AB üyeliğini 'doğı' kimliğinden sıyrılmak ve 'Avrupa'ya dönüş' ile açıklarken, AB söz konusu ülkeler için 'bizden' tanımı ile yola çıkmaktadır. Soğuk Savaştan sonra bu ülkeler arasındaki kültürel farklılıklar en aza indirilmeye çalışılarak 'ortak' bir Avrupa kimliğı oluşturulmuştur (Karacasulu 2007, ss.94-97). Diğeri yandan, İnşacılar genişleme sürecinde rasyonel nedenleri yok saydıkları için eleştiri almışlardır. Almanya'nın komşuları Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin; Fransa'nın Romanya'nın; Yunanistan'ın da Kıbrıs'ın üyeliklerini desteklemesinin altında siyasi ve ekonomik

---

⁵ İng. çev. agent.

⁶ İng. çev. structure.

nedenlerin bulunması konuya iyi bir örnek oluşturmaktadır (Akgül Açıkmeşe 2004, ss. 24-26). Ayrıca, bahse konu yaklaşım AB genişlemesini sadece değerler ve sosyal etkileşimin üzerine monte ettiği ve diğer faktörleri göz ardı ettiği için eleştirilmiştir (Mercan 2011, s.77). Kısaca, geleneksel kuramlara göre AB ekonomik anlamda büyük ancak politik anlamda yetersizken, sosyal inşacı yaklaşıma göre; giderek büyüyen, değişen ve de gelişen bir güç olarak görülmektedir.

Sonuç olarak, bütünleşme, AB'nin değişmeyen ve derinleşen önemli bir özelliği olmuştur. Avrupa'yı oluşturan devletlerarasındaki ilişki yapısı değişirken herkes Avrupa entegrasyonu fikrine sıcak bakmamıştır (McCormick 2014, s. 92). Günümüzde genişlemekte olan birliğe eleştiriler artarak devam etmektedir. Ancak II. Dünya Savaşı'nın kötü hatıraları, Avrupa'da barış ve birlikte ilerleme fikri 1945'ten bu yana söz konusu bölgede değişimin artarak devam etmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda, AB'nin temellerinin atıldığı 1950'lerden bu yana geçirdiği değişim ve genişleme sürecini tek bir kuramla açıklamak olanaksız görünmektedir. Avrupa'nın bütünleşmesini irdeleyen uluslararası ilişkiler teori ve çalışmaları kendi aralarında her ne kadar rekabete tutuşmuş görünse de esasında birbirlerini bütünleyip eksikliklerini tamamlayarak AB'deki gelişimi değişik boyutlarıyla değerlendirmeye çalışmaktadır. AB'nin bütünleşme süreci, genellemeler yapmak ya da tek ve genel bir kuram çerçevesinde incelenmek için oldukça karışık bir alan olarak dikkati çekmektedir.

Öte yandan, AB'nin geleceğinin hangi yöne doğru gideceği de bugün oldukça önemli bir tartışma konusudur. Birliğin, gelişim süreci tek bir teoriyle açıklanamadığı gibi geleceğine ilişkin tahminlerin de tek bir kuram çerçevesinde açıklanması mümkün görünmemektedir.

3.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

Dış politika kavramı bir dizi farklı politikayı bünyesinde barındırması sebebiyle çok boyutludur. Sadece ulusal güvenlik siyaseti ile ilgili değil, aynı zamanda toplamı kucaklayacak şekilde bireysel aktörlerin dış ilişkilerini de ifade etmektedir. Siyasetin uluslararasılaşması dış politika üzerine düşünülen fikirlerin kapsamını önemli ölçüde genişletmiştir (Persson 2005, s.8). Dış politika kavramını McCormick (2015 s. 493) ise, “Bir devletin diğer devletlerle ilişkilerini yöneten ve güvenlik ticaret, göç ve ekonomik ilişkiler gibi konularla ilgilenen siyasa alanı” olarak tanımlamıştır.

AB dış politikası başlangıçta tamamen hükümetler arası olarak inşa edilmiş ve bu şekilde tanımlanmış, günümüzde ise ‘ortak bir savunma’ yaratmayı amaçlayan bir sürecin gelişimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Tonra ve Christiansen 2004, s.5). Yani Avrupa, AET’nin ilk yıllarında bütünleşmeyi tamamen ekonomik işbirliği çerçevesinde ilerletirken dış dünyaya hemen hemen hiç önem vermeyen bir portre çizmiştir. 1950 ve 1960’lı yıllarda Avrupa’nın önemseydiği tek şey silahlanmak değil, yeniden yapılanmak olmuştur (McCormick 2015, s. 493).

Avrupalı devletlerin, ortak bir dış politika etrafında ‘tek ses’ olarak uluslararası sistemde yer alma çabaları ilk olarak 1950’lerin başında Avrupa Savunma Topluluğu (AST) ve Avrupa Siyasal Birliği (ASB)’ni oluşturma girişimleri ile başlamış ancak başarılı olamamıştır (Özdemir 2013, s. 115). Bu girişim 1960’lı yıllarda bütünleşme sürecinin kapsamının genişlemesi ile değişmiş, AET’nin dünyadaki yerinin daha aktif olması gerektiği fikri ortaya çıkmaya başlamıştır. İşte 1970’te uluslararası konuların konuşulması için üye devletlerin dışişleri bakanlarını bir araya getirerek ASİ sürecini başlatmaları bu yönde atılan ilk adım olmuştur (McCormick 2015, s. 493).

ATS’nin 30. maddesi ASİ’nin amacını; “Avrupa Toplulukları üyesi olan Yüksek Akit Taraflar, birlikte bir Avrupa dış politikası belirlemeye ve bunu uygulamaya çalışacaklardır”⁷ şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca bahse konu senette ‘Avrupa dış

---

⁷Avrupa Tek Senedi Türkçe çevirisi için bkz. Cansever, M. (çev.),1987. *Avrupa Tek Senedi*. İKV 43, İstanbul:İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. <http://www.ikv.org.tr/images/files/A4-tr.pdf> [erişim tarihi 3 Aralık 2016]

politikası' kavramı ilk kez resmi olarak kullanılmıştır (Özdal 2013, s. 105). ASİ ile üye devletlere birçok yükümlülük gelmiştir;

i. Yüksek Akit Taraflar, dış politika ile ilgili genel önemi olan her türlü konuda, koordinasyon, tavır ortaklığı ve ortak faaliyetlerin gerçekleştirilmesi yoluyla birleşen nüfuslarının mümkün olan en etkili biçimde ortaya çıkmasını sağlamak amacıyla birbirlerine bilgi verir ve birbirlerine danışurlar (30.Md. 2. Prg. a Bendi) ;

ii. Her Yüksek Akit Taraf, aldığı tavırlarda ve ulusal faaliyetlerinde diğer tarafların tavırlarını tümüyle dikkate alır ve ortak Avrupa tavırlarının kabulü ve uygulamaya geçirilmesinin yararına gerçek önemi verir (30. Md. 2. Prg. c Bendi);

Dış politika alanında birleşik faaliyet kapasitelerini artırmak için Yüksek Akit Taraflar, ortak ilkeler ve amaçlarının tanımlanması ve aşamalı olarak gelişimini sağlarlar (30. Md. 2. Prg. 'ın c Bendi 2. Satır);

iii. Yüksek Akit Taraflar, uluslararası ilişkilerde ya da uluslararası kuruluşlar içinde tutarlı bir güç olarak etkinliklerine zarar veren her türden faaliyet ya da tavırdan kaçınırlar (30. Md. 2. Prg. 'ın d Bendi);

iv. Avrupa Topluluğu dış politikaları ve ASİ içinde kararlaştırılan politikalar birbirleriyle tutarlılık içinde olmalıdır (30. Md. 5. Prg.);

v. Yüksek Akit Taraflar, Avrupa güvenliğini ilgilendiren konularda daha yakın bir işbirliğinin dış politika konusunda bir Avrupa kimliğinin gelişmesine önemli bir katkıda bulunacağı kanısındadır. Yüksek Akit Taraflar, güvenliğin ekonomi ve politik yönleri üstüne tavırlarını daha yakın bir biçimde koordine etmeye hazırdırlar (30. Md. 6. Prg. a Bendi);

Yüksek Akit Taraflar, güvenlikleri için gerekli olan teknolojik ve sınai koşulları muhafaza etmeye azmederler. Bu amaçla ulusal düzeyde olduğu kadar, belirtilen durumlarda yetkili kurumlar ve organlar içinde de çalışırlar (30. Md.6. Prg. b Bendi);

Bu başlıkta yer alan hükümler, Yüksek Akit Taraflardan bazıları arasında Batı Avrupa Birliği ya da Atlantik ittifakı çerçevesinde güvenlik konusunda daha yakın bir işbirliğinin var olmasına engel teşkil etmezler (30. Md. 6. Prg. c Bendi);

vi. Yüksek Akit Tarafların, katıldığı uluslararası kuruluşlar ve uluslararası konferanslar sırasında söz konusu taraflar bu başlıkta düzenlenen konularda ortak tavırlar almaya çalışırlar (30. Md. 7. Prg. a Bendi);

vii. Yüksek Akit Taraflar ve Komisyon, karşılıklı yardım ve danışma yoluyla üçüncü ülkelerdeki ve uluslararası örgütler nezdindeki temsilcileri arasında işbirliğini yoğunlaştırırlar (30. Md. 9. Prg.).

Söz konusu düzenlemelere bakıldığında ATS'ye taraf olan devletler, 30. Md.'nin 2. Prg.'ı, 7. Prg.'ının a Bendi ve 9. Prg.'ı itibarıyla hüküm altına alınan 'ortak bir dış politika' oluşturulmasına dair yükümlülüklerini kabul etmişlerdir (Özdam 2013, ss. 105-107). Diğer taraftan, ATS'nin oluşturulması sırasında çok tartışılan 'güvenlik' konusu yine ASİ'de yer alan 30. Md.'nin 6. Prg.'ının a, b ve c Bentleri ile söz konusu alanda işbirliğinin temelini oluşturmuştur. Diğer bir deyişle, ulusal egemenliklerinden büyük oranda feragat eden devletler, ASİ süreci içinde askeri bir güvenlik ittifakı kurmaya, ATS açısından da yanaşmamışlar ve ulusal güvenliklerini üyesi oldukları mevcut uluslararası askeri örgütler çerçevesinde sağlamaya devam etmişlerdir (Özdam 2013, ss. 113-114).

ASİ süreci incelendiğinde, ekonomik konularda işbirliği yapabilen taraf devletlerin sıra dışı politikaya geldiğinde Venedik Bildirgesi (1980)'ne kadar etkili ve birbirleriyle uyumlu bir dış politika süreci yürüttüklerini söylemek doğru olmayacaktır. Söz konusu bildirge sonrası AT üyesi devletlerin daha fazla ortak hareket etme eğilimi içerisine girdikleri söylenebilir. İsrail-Filistin çatışması olayı ise AT'nin ilk ortak dış politika geliştirme çabası olarak tarihe geçmiş ve ASİ'nin ilk toplantısının ilk gündem maddesini oluşturmuştur (Merçan 2008, s. 105). 1967'de iki ülke arasında başlayan savaşa karşı AT üyeleri ortak bir duruş gösterememiş hatta konuyu gündemlerine bile almamışlardır (Smith 2004, s. 116). Ortak duruş adına gerçekleşen bu başarısızlık AT içinde rahatsızlığa neden olarak dış politika konusunun ortak bir karara bağlanması gerektiği fikrini tartışmaya açmıştır. 1971'de çatışma sebebiyle ortaya çıkan sorunlar ortak bildiriye alınmış, böylece AB'nin olaya ilgisi bu yolla kurumsallaşmıştır (Smith 2004, s. 117). Örneğin AT üyeleri, 1987'de İsrail ile ticaret anlaşması yapmayı, İsrail'in Filistin menşeli tarım ürünlerine uyguladığı politikalar nedeniyle reddetmiştir (Özdam 2013, s.116). Ancak, bundan sonraki süreçte yaşanan Berlin Duvarı'nın yıkılması,

Varşova Pakti'nin lağvedilmesi, SSCB'nin dağılması gibi önemli gelişmeler karşısında AT üyelerinin gösterdiği dış politikanın koordineli olmaması ya da olamaması sonucunda mevcut durum yeniden sorgulanmaya başlanmış ve ABKA çerçevesinde AB içinde ODGP oluşturulmuştur (Özdal 2013, ss. 116-117).

Smith (2003, s.569) AB ortak dış politikasını; sürekli değişen uluslararası olaylar karşısında harekete geçen, demokrasi ve insan hakları gibi ilkeler çerçevesinde gelişen bir işbirliği olarak tanımlamış, hatta ulus üstü dış politika biçiminde de söylenebileceğini ifade etmiştir. Öte yandan ODGP, üye devletlerin üzerinde birleştikleri ilke, çıkar, değer ve karar alma şeklini içine alan bir sistem olarak görülebilir (Tonra 2003, s.733). AB ise ODGP'yi; halihazırda var olan küresel ve bölgesel problem ve tehditlere karşı ortak duruş, ortak hareket etme ve de ortak politika geliştirme şeklinde tanımlamaktadır (Mercan 2008, s. 99).

ODGP'nin başlangıç noktası, ekonomik bir dev olmasına rağmen siyasi bir güç (cüce) olarak etkili olamayan AT'nin uluslararası sistemde kendisine siyasi güç kazandırma isteği olarak kabul edilebilir (Özdal 2013, s.120). AT üyeleri arasında ekonomik anlamda sağlanan bütünleşmenin etkisini artırıp diğer alanlara sirayet etmesinin sağlanması amacıyla 14-15 Aralık 1991'de Hollanda'nın Maastricht kentinde yapılan Zirve sonucunda ilişkilerin derinleştirilmesi kararı alınmış ve 1 Kasım 1993'te tüm üye devletlerin imzalamasıyla Maastricht Antlaşması⁸ tarihteki yerini almıştır. Böylelikle AB kurulmuş, ATS ile ilk kez hukuksal boyut kazanan ortak dış politika ve güvenlik kavramı daha geniş kapsamlı olarak düzenlenmiştir. AB;

- a. Avrupa Topluluğu
- b. Dışişleri ve Güvenlik Politikası
- c. Adalet ve İçişleri

olmak üzere üç kurumsal sütun üzerine oturtulmaya çalışılmış, bunun yanında yeni bir ODGP ve ortak para birimi oluşturulması üzerine çalışmalara başlanmıştır (McCormick 2015, s.121). Bu antlaşmayla denilebilir ki AB'nin uluslararası arenada etkinliği ve müdahale gücünü artırmak amacıyla sivil güç rolüne güvenlik ve savunmanın da eklenmesi öngörülmüştür (Mercan 2008, s.104).

---

⁸ Resmi adı Avrupa Birliği Antlaşması olarak geçmektedir.

Maasticht Antlaşması ile birlikte her ne kadar ODGP oluşturulmaya çalışılsa bile eski Yugoslavya Krizi ile birlikte üyelerin ortak ve kararlı tutum sergileyememesi ile AB'nin ortak bir dış politika ve güvenlik paralelinde ilerleyemedikleri ortaya çıkmıştır. Etnik temizlik yapmaya çalışan Sırbistan liderine karşı ortak bir duruş sergileyemeyen AB, çatışmayı önleyecek erken uyarı sistemi olmaması, askeri müdahale için altyapısı ve gücü bulunmaması, üye ülkeler arasında krize müdahale için ortak bir iradenin oluşturulamaması, ODGP'ye yönelik görüş ayrılıkları bulunması sebepleriyle henüz ODGP'nin başlangıç aşamasında başarısızlıkla karşı karşıya gelmiştir (Özdal 2013, s. 129). Söz konusu başarısızlık ODGP'nin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini göstermiş, bunun üzerine üye devletler tarafından 1997'de Amsterdam Antlaşması imzalanmış, 1999'da yürürlüğe girmiştir. Ancak bahse konu antlaşma da tam olarak sorunları çözer nitelikte olamamış, uzlaşma sağlanamadığı için önemli reformların yapılmasına olanak sağlayamamıştır. Örneğin AB'nin askeri savunma gücü oluşturması İngiltere ve diğer bazı ülkeler nezdinde engellenmiştir. Amsterdam Antlaşması da Maasticht Antlaşması gibi ortak bir Avrupa savunması öngörmemiş, fakat ortak savunmanın kurulması konusunda Avrupa Konseyi yetkili kılınmıştır (Tezcan 1999, s.155). Ayrıca, ODGP Yüksek Temsilciliği sorumluluğunda Politik Planlama ve Erken Uyarı Birimi kurulmuş, böylelikle üye devletlerin dış politikası ile AB'nin genel tutumu arasında uyum sağlanması amaçlanmıştır (Özdal 2013, ss. 131-132).

Avrupa'da güvenliğinin sağlanması konusundaki ilk somut girişim II. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan Batı Avrupa Birliği (BAB)⁹ 'dir (Reçber 2002, ss.89-110). Amsterdam Antlaşması ile AB'nin, ODGP'yi AB Konseyi'nin kararlarına bağlı olarak ortak savunma politikasını da içine alacak biçimde geliştirilebileceği ifade edilerek, bu kapsamda savunma politikasının tanımlanmasına BAB da dahil edilmiştir. BAB, AB'nin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlanmış (ABKA 17. Md. 2. Prg.) olmasına rağmen, üye devletlerarasındaki uyum sorununu sona ulaştıramamıştır. AB'nin genişlemesiyle AB ile BAB arasında yeni sorunlar açığa çıkmıştır. Örneğin 1995'te Birliğe üye olan Avusturya, Finlandiya ve İsveç, savunma ve güvenlik konularını kendi egemenlik alanları olarak görmüşler ve vazgeçemeyeceklerini belirtmişlerdir (Özdal

---

⁹İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un tarafından 17 Mart 1948'de imzalanan Brüksel Antlaşması ile kurulmuştur. 23 Ekim 1954'de imzalanan Paris Anlaşmaları ile de Almanya ve İtalya söz konusu Birliğe katılmış ve Birliğin üye sayısı 7'ye çıkmıştır. Birlik, Batı Avrupa Birliği (Union de l'Europe Occidentale) ismini almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reçber 2002, ss.89-110.

2013, ss. 131-134). Amsterdam Antlaşması'na BAB'a Dair Bildiri eklenerek, AB-BAB ve NATO arasındaki işbirliğine dayalı ilişkiler düzenlenmiştir. Ancak Balkanlar'da yaşanan karışıklık, AB'nin güvenlik ve savunma alanındaki durumu yeniden değerlendirmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. AB bu süreçte uluslararası arenadaki etkisini güçlendirebilmek için 'sivil güç' olma rolüne güvenlik ve savunma politikasını da eklemiştir. Hatta 1999'da askeri araç geliştirmeye başlamış, yine aynı yıl Cologne Zirvesi'nde AB idaresinde uluslararası krizleri idare mekanizması kurulmuştur. Böylece kendisine askeri operasyonları başlatma-yürütme yetkisi kazandırmıştır. Amsterdam Antlaşması ile Petersberg görevlerinin¹⁰ AB'nin sorumluluk alanına eklenmesi ile AB'deki sivil-askeri roller bütünleştirilmiştir (Mercan 2008, s.104).

Diğer taraftan, adı geçen antlaşma ile Schengen Anlaşması mevcut anlaşmalar bütününe dahil edilmiş, üyelerin seçtikleri alanda diğer üyelerle bütünleşmeye zarar vermeyecek şekilde yakın çalışmasına olanak sağlayan 'güçlendirilmiş işbirliği' prensibi kabul edilmiştir (McCormick 2015, ss. 132-133).

Elbette Amsterdam Antlaşması da ihtiyaçları yeterince karşılayamamıştır. Bunun üzerine 2000 yılında Nice'de yeni bir hükümetler arası konferans toplanmış, ancak Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve yargı sistemlerinde ufak değişiklikler yapılmasının ötesine geçilememiştir. 2003'te yürürlüğe giren Nice ODGP'nin kurumsallaşması açısından önem arz etmiştir (Özdal 2013, ss. 149-152). Ayrıca söz konusu antlaşma ile AB Temel Haklar Şartı yasal olarak anlaşmalara dahil edilmiştir. AB'ye üye olabilmenin ön koşulu olan insan hakları AB gündeminde oldukça ön sırada yer aldığı için 1950'de Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ancak o dönemde gereken ilgiyi göremeyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AHİS) yeniden önem kazanmıştır. 1996'da Avrupa Adalet Divanı'nda alınan bir kararda bazı anlaşmaların AB'nin AHİS'i uygulamasına imkan vermediği saptanmış ve bu sebeple Temel Haklar Şartı, AB'nin yasal yapısına eklenmiştir (McCormick 2014, s. 123).

Diğer yandan, bu süreçte yapılan çeşitli zirvelerle günümüzde de hala gelişimi devam eden AGSP süreci başlamıştır. Avrupa güvenliğinin 'Avrupacı' mı yoksa 'Atlantikçi'

---

¹⁰19 Haziran 1992'de BAB Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Petersberg görevleri olarak; barışın yeniden tesisi, kriz yönetimi amacıyla savaş gücü görevleri, barışın sürdürülmesi, kurtarma ve insani girişimler, insani yardım görevleri tanımlanmış ve söz konusu hususların yapılması amacıyla BAB üyelerinin silahlı güçlerinden yararlanılabileceği hüküm altına alınmıştır (Reçber 2002, ss. 102-103).

bir düzlemde ilerleyeceği tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu tartışmanın gidişatını ise Kosova Krizi (1999) değiştirmiş, üyeler arasında daha etkin bir ODGP oluşturulması yönünde ortak bir fikir birliği oluşmuştur. Bu doğrultuda 1998’de St. Malo’da gerçekleştirilen zirvede Amsterdam Antlaşması’nda yer alan ODGP hükümlerinin en kısa sürede işlerlik kazanması yönünde karar alınmış ve böylece AGSP süreci başlamıştır (Özdal 2013, ss. 149-152).

AGSP süreci 1999 yılında gerçekleştirilen; NATO Washington, Köln ve AB Helsinki Zirveleri ile 2000 yılında yapılan Faria Zirvesi ile gelişmiş, Nice Zirvesi (2000) ile ise AGSP’nin ODGP’nin bir uzantısı olduğu üyeler tarafından resmen ifade edilmiştir. Üye devletler, Kosova krizinin yaşandığı dönemde ayrı bir AGSP’ye sahip değilken, 2003’te AGSP çerçevesinde Balkanlar ve Avrupa’nın haricinde askeri ve sivil operasyonlar düzenleyebilecek kabiliyete sahip olmuştur (Zhussipbek 2009, s.72). Bu kapsamda, Avrupa Güvenlik Politikası ile ‘sınırların korunması için savunma’ anlayışından ‘sınırların ötesindeki çıkarların korunması ve yerinde çözümlenmeye dayanan ‘stratejik güvenlik’ kavramına geçilmiştir. Avrupa Güvenlik Stratejisi ¹¹ ise 2003’te yayınlanmıştır. Bu çerçevede güvenlik sorunlarının siyasi istikrarsızlık, çatışmalar, terörizm, organize suçlar ve insani krizler gibi geniş bir içeriğe sahip olduğu belirtilmiştir. AB söz konusu krizleri engellemek, barışı tesis etmek ve istikrar sağlamak için polis, hukuk, sivil koruma ve askeri araçları kullanarak; diplomasi, ticaret, kalkınma desteği ve insani yardım yöntemlerini kullanmayı planlamıştır (Yılmaz 2013, s. 22).

AB, 2000’li yıllara gelindiğinde daha farklı boyutlarda ve değişen sorunların kendisine yaklaşmakta olduğunu fark etmiş, bunun üzerine yeni politika ve stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini görmüştür. Özellikle 2004’te Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Malta’nın; 2007’de ise Bulgaristan ve Romanya’nın AB’ye üye olması, uluslararası arenada güçlü olmak isteyen Birliği yeni adımlar atmaya yönlendirmiştir. Bu kapsamda da ‘ortak anayasa taslağı’ ile Lizbon süreci başlamıştır. Birliğin ortak dış politika ve uluslararası güvenlik ve savunma konularına ilişkin farklı görüşlere sahip

---

¹¹İng. çev. European Security Strategy (ESS).

olmaları ve ortak bir paydada buluşulabilmesi için anayasa çalışmaları başlatılmıştır. Süreç akabinde Lizbon¹² ile devam etmiştir.

AB, hem uluslararası düzlemde hem de bölgesel düzeyde güçlü bir oyuncu olmanın yolunun siyasi bütünleşme ile gerçekleşebileceğini görerek, Fransa ve Hollanda'nın 'hayır' oyu alan referandumlarına rağmen, ortak anayasa çalışmasını başlatmış, 2009'da ise Lizbon Antlaşması ile de yürürlüğe sokmuştur (Yılmaz ve Uğurlu 2003, s.92). Lizbon Antlaşması ile ilgili en önemli konu AB Anayasası'nın değiştirilmiş hali olduğu hususudur. Söz konusu anlaşma ile yapılan 250 değişikliğin sadece 10 tanesi reddedilen AB Anayasası'ndan farklıdır. Lizbon (2007) Antlaşması ile Topluluk terimi kaldırılmış, yerine Birlik kelimesi kullanılmıştır, Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi ile İlgili Antlaşma'ya dayalı olarak yeniden yetkilendirilmiş ve tüzel kişiliğe sahip olmuştur (Özdal 2013, ss. 181-183). AGSP'ye ilişkin kararlar ilk kez AB antlaşmalarında yer almıştır. AGSP yerini 'Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP)' başlığına bırakmıştır. Petersberg Görevleri genişletilerek ilk defa ABKA kapsamına alınmış, böylece AB'nin askeri rolü pekiştirilmiştir. 2004'te AB'nin askeri yeteneklerini geliştirmek ve silahlanma politikasını belirlemek amacıyla 'Avrupa Savunma Ajansı' kurulmuştur¹³. Ajansın, Konseyin denetimi ve otoritesi altında çalışacağı, hükümetler arası olarak işleyeceği, savunma yeteneklerinin geliştirilmesi, araştırma, tedarik ve silahlanma alanlarında faaliyet yürüteceği, operasyonel ihtiyaçları belirleyerek çeşitli tedbirler alacağı hükme bağlanmıştır (Efe 2015, s. 340).

2009'da yürürlüğe giren Lizbon ile daha güçlü bir dış politika oluşturmak amacıyla 'AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği'¹⁴ makamı oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra, aynı antlaşmayla Avrupa Konseyi Başkanı¹⁵ adı altında yeni bir mevki daha eklenerek adı geçen kuruma uluslararası sistemde diğer üyeler nezdinde temsilci görevi verilmiştir. Ancak bu durum AB'nin uluslararası platformda çift başlı bir konuma düşmesine sebep olmuştur. Diğer bir değişiklik 'Güçlendirilmiş İşbirliği' konusunda yapılmış; üye devletlerin AB çerçevesinde, diğer üyeler konuya dahil olmasalar bile grup halinde hareket edebilecekleri belirtilmiş, ancak nihai karar Konsey'in oybirliği

---

¹²Reform olarak da geçmektedir.

¹³ Sadece Danimarka söz konusu ajansa üye olmamıştır.

¹⁴AB Dışişleri Bakanı şeklinde de isimlendirilmektedir. İlk görevlendirilen kişi Chatlerine Ashton'dır.

¹⁵İlk atanan kişi Herman van Rompuy'dur.

koşuluna bağlanmıştır. Yani diğer bir deyişle, işbirliğine katılan devletlerin, diğer AB üyelerini çağırılmadan nitelikli çoğunluk ile karar alabilecekleri kabul edilmiştir. Yine Lizbon Antlaşması ile getirilen diğer önemli yenilik ‘kalıcı yapısal işbirliği’ konusu olmuştur. Amacı ise AB’nin operasyonel yeteneklerini ‘ortak çaba’ ile artırmak şeklinde özetlenebilir ancak, halihazırda konuya ilişkin projeler düzenlemeler kesin olarak belirtilmediği için üyeler söz konusu işbirliğini nasıl kullanacaklarını hala tam olarak bilememektedir (Özdamar 2013, ss. 195-196). Lizbon Antlaşması ile AB’ye tüzel kişilik ve ODGP kapsamında devletler ve uluslararası örgütlerle çeşitli anlaşmalar yapılabileceği kuralı ile dış temsil yetkisi verilmiş, ayrıca AB’nin tek sesli ve ortak bir dış politika oluşturması açısından önemli bir aşama kaydedildiği görülmüştür (Efe 2015, s.352).

Diğer taraftan AB, dış politikasını kurumsallaştırmak amacıyla Lizbon Antlaşmasını ortaya koymuş ancak, antlaşma Birliğin uluslararası arenada güçlü bir aktör olmasına yardımcı olsa bile üyelerin her zaman aynı noktada durması gerektiği konusunda tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Üyeler kendi ulusal çıkarları doğrultusunda kendi dış politika anlayışlarını hayata geçirmek istedikleri için AB dış politika stratejisi çizgisinden kaymaktadırlar. Konuya ilişkin; Körfez (1991), Slovenya-Hırvatistan (1991-1992), Bosna Hersek (1992-1995), Kosova (1999), Makedonya (2000), Afganistan (2001), Irak (2003), Libya (2011) ve son olarak Suriye krizlerinde AB’nin önemli sınavlar verdiği örnekleri sıralayabilir ve bu konularda bütüncül bir dış politika sergileyemediklerini, hatta kendi aralarında fikir ayrılıklarına düşerek bölündüklerini açıkça görebiliriz (Efe 2015, s. 331). Örneğin Kosova’nın tanınmasına ilişkin olarak; AB üyesi İspanya, Romanya, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Kosova’yu hala bağımsız bir devlet olarak tanımamakta, bu sebeple Kosova’nın durumuna ilişkin olarak Birliğin halihazırda bir dış politika pozisyonu bulunmamaktadır (Yılmaz ve Uğurlu 2003, s.94). Yine Irak örneğine bakıldığında AB’nin tek bir ses olamadığı, Almaya-Fransa gibi üyelerin ABD’nin Irak’a müdahalesine karşı çıkarken, Danimarka, Portekiz, İtalya, İspanya, İngiltere’nin müdahaleye karşı çıkmadığı görülmüştür.

Persson (2005, ss. 13-14) dış politikayı kabaca; bireysel aktörün dış davranışı (ifade ve diğer eylemler) olarak tanımlamış ve dış politikanın varoluşu neticesinde aktörlük kavramıyla bağlantılı olduğunu ifade ederek aktörlüğün bir takım hareket yeteneklerine bağlı olduğunu vurgulamıştır. Uluslararası bir aktör olabilmek için özerk birimlerin dış

politika üretebilme kabiliyetine sahip olmaları gerektiğini söyleyerek devam etmiştir. Ona göre; Avrupa dış politikası dünya siyasetinde parçalanmış bir varlık göstermekte, üye devletler tek bir dış politika formüle etmektense, ulusal dış politikalarını ortak bir dış politikaya dönüştürmeye çabalamaktadırlar.

Hill ise (2002, s.1) hayatta kaldığı ve geliştiği sürece AB'nin; dış politikada yüksek beklentilerin getirdiği yükten kurtulamayacağını, sınırlarının ötesinde hırsları olduğu müddetçe de belirsiz dış çevrenin zorluklarıyla mücadele edeceğini belirtmiştir. Tonra ve Christiansen (2004, s.5), Avrupa dış politikasının; “bilgilerin toplandığı, analiz edilip paylaşıldığı, üye devlet temsilcilerinin birbirleriyle etkileşim kurarak kendi aralarında tartıştığı ve nihayetinde yaptıkları müzakerelerin sonuçlarını etkilemek için kullandıkları ortak dil ile ilgili olduğu”nu ifade etmişlerdir.

Söz konusu tanımların görüldüğü gibi birleştikleri alan ‘ortak’ kelimesidir. Ulusal çıkarlardan sıyrılmış bir ortak dış politika değil üyelerin ulusal çıkarlarını zedelemeyen ancak AB’yi bütünüyle daha ileriye taşıyabilecek ve ortak fayda sağlayabilecek bir dış politikanın altı çizilmektedir. AB’nin dış politikası sık sık, ‘dış politika sistemi’ olarak resmedilmiş ve üye devletlerin kendi dış politikalarının yanı sıra üç sütun üzerine oturtulmuştur (Smith 2003, s.2). Burada vurgulanmak istenilen üyelerin ulusal değil AB dış politika süreçleridir. AB’nin ODGP sütunu açık olarak dış politika ile ilgilidir, ancak AB düzeyindeki dış politika yalnızca ODGP’nin bir ürünü değildir. AB dış ekonomik ilişkileri yürütme yetkisine sahiptir ve bu nedenle Komisyon tarafından önemli dış politika araçları kullanılmaktadır (Persson 2005, s.8). AB dış politikasında, zorlama yerine ikna ve pozitif teşvik, izolasyon yerine ise ekonomik araçlarla birlikte yapıcı etkileşim araçlarını kullanmayı tercih etmektedir (Smith 2003, s.21).

Güç, her ülkenin hem yerel hem de uluslararası platformlarda sahip olmak istediği bir kavramdır. Güç, bir devletin diğerlerini belirli bir yönde davranmaya teşvik edebilme kapasitesi olarak tanımlanabilir. AB’ye ilişkin olarak güç kavramını irdelediğimizde karşımıza gücün üç unsuru çıkmaktadır; sivil, sert ve yumuşak güç. Sivil gücü bazı amaçlara ulaşmak adına askeri olmayan yolları kullanmak şeklinde ifade edebiliriz. Eğer istenilen sonucu elde edebilmek için tehdit ve zorlama unsurları kullanılıyorsa bunu sert güç olarak dile getirmek yanlış olmayacaktır. Yumuşak güç ise diplomasi, müzakere, ekonomik yatırım vb. araçların kullanılarak teşvik ve cesaretlendirme

yolunun kullanılmasını ifade etmektedir (McCormick 2015, s. 491). AB genel itibarıyla bakıldığında askeri yerine sivil güç kullanımını tercih etmektedir. Son dönemde bazı askeri nitelikteki eylemlere yeşil ışık yaksa bile, AB esasında içgüdüsel olarak sorunlara barışçıl perspektiften bakmayı tercih etmektedir. Bugün bakıldığında üye devletlerin askeri güç kullanmaktan ziyade, ekonomik yatırımlar, ticari ilişkiler, Avrupalı çok uluslu şirketlerin faaliyetleri gibi araçlarla küresel güç olma isteklerinin öne çıktığı görülmektedir. Yani üyeler için sert güç yerine yumuşak gücün tercih edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda, AB'nin kullandığı dış politika araçlarını *sivil, askeri ve normatif* olmak üzere üçe ayırmak mümkündür. Uluslararası sistemde kendisine güçlü bir yer açmak isteyen AB, söz konusu araçları kullanmaktan çekinmemektedir.

Sivil güç, askeri olmayan ekonomik, diplomatik ve kültürel politika araçlarını içerirken, diğer taraftan askeri güç ordu ve silahlı kuvvetlerin gücünü kullanmayı kapsamaktadır. Örneğin barış koruma gücü literatürde sık sık 'sivil dış politika aracı' olarak görülmektedir ancak, barış koruma gücü birlikleri silahlı olsalar da olmasalar da yine de öldürmek için eğitilmiş birliklerdir. Kısaca, saf sivil güç ile askeri güç arasında yer alan aralıkta farklı derecelerde bir sürü araç bulunmaktadır ancak, burada belirtmek istenilen nokta söz konusu aralıkta çok sayıda araç bulunmasına karşın, sivil olanlar ve sivil olmayanlar arasında net bir çizgi çizebilmektir, yani barış gücü sivil bir güç değildir. Başka bir deyişle, sivil güç olmak için dört ana unsur bulunmaktadır; sivil amaç ve araçlar, ikna gücü ve dış (savunma) politika yapımında sivil kontrol. Bunlardan sivil amaç ve araçlar; dahili bir toplu eylem duygusunu inşa ederken buna karşılık eşitlik, adalet ve hoşgörü için toplumsal değerleri ifade ederler (K.Smith 2005, ss. 1-3).

AB'nin, sivil bir güç olarak ilk kez lanse edilmesi François Duchene¹⁶'in ifadelerinden sonra başlamıştır. AB'nin kurulmasındaki amaç bile uluslararası arenada sivil bir güç olduğunu göstermekte, Avrupalı devletler arasında yeşeren barış ve sonucunda Birliğin kurulmasıyla sağlanan barış ortamının uluslararası sistemdeki yansıması da yine sivil gücün bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Aksoy ve Uğur 2016, s.215). AB'nin, uluslararası ilişkilerde sivil bir güç olma rolünün temelinde; ekonomik ve insani yardımlar, üye olmayan ülkelerle yürüttüğü ticaride ekonomik ilişkiler, kullandığı

---

¹⁶ Avrupa entegrasyonunun fikir babası olan Jean Monnet'in danışmanı olarak görev yapmıştır.

diplomatik ve kültürel araçlar yatmaktadır (Mercan 2008, s. 103). Kısaca, AB'nin dış politika yapımında kullandığı araçların ekonomi ve ticaretle ilgili olduğu yadsınamaz bir gerçektir (K. Smith 2005, ss. 3-4). Elbette söz konusu araçların AB'yi istediği derecede güçlü bir küresel aktör yapmaya yetmediğini söylemek yanlış olmayacaktır, çünkü ekonomik ve ticari yaptırımlar bazı ülkelerde işe yararken bazı ülkelerde etkisiz kalmaktadır. Bunun sebeplerinden birisi üyelerin kendi ulusal çıkar ve tercihlerine göre dış politika üretmeye çalışmaları diğer yandan da üçüncü ülkelerin AB'nin dış politikasında kullandığı sivil araçlara yönelik olan algısıdır (Aksoy ve Uğur 2013, ss. 215-216).

AB'nin dış politika alanında kullandığı sivil araçları; ticaret, ortaklık ve işbirliği antlaşmaları, üyelik, insani yardımlar, indirim ve kotalar şeklinde kategorize edebiliriz (K. Smith 2014, s. 53). Belli bir coğrafi bölgeyi ilgilendirse de AB'ye aday olma perspektifi de sivil bir dış politika aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar AB artık genişlemek istemese de genişleme politikasını üye olmak isteyen üçüncü ülkeler üzerinde bir güç olarak kullanmaktan geri durmamaktadır. Bunun en güzel örneklerinden birisi de Türkiye'dir. AB, böylece hem dış politika araçlarını çeşitlendirmekte hem de AB bütünleşmesinin derinleşmesine katkı sağlamaktadır. Söz konusu araçla AB'nin arka bahçesi olarak ifade edilen Doğu ve Orta Avrupa'daki eski Sovyet ülkelerini Birliğe kabul ederek çatışmaların engellenmesini sağlamış ve bölgenin istikrara kavuşmasında etkin role sahip olmuştur (Aksoy ve Uğur 2013, s.216).

Diğer taraftan AB, ekonomik gücü ve kabiliyeti doğrultusunda insani yardımları da etkili bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır. Örneğin, üçüncü ülkelerde yaşanan savaşlar, çatışmalar, doğal afetler vb. durumlarda söz konusu ülkelerde yaşayan insanların yaşamlarını idame ettirecek ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Günümüzde AB, ihtiyacı olan ülkelere insani yardım yapan uluslararası organizasyonlar arasında önemli bir pozisyonda yer almaktadır. (K. Smith 2014, s. 49). AB'nin insani yardım konusunda bu denli başarılı olması ise acil durumlarda konuya ilişkin olarak hızlı bir şekilde karar alma mekanizmasına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, İnsani Yardım ve Sivil Koruma Genel Müdürlüğü'nün (ECHO)¹⁷ herhangi bir konsey ve komisyon kararı olmadan krizlere ilişkin olarak hızlı şekilde karar alma yetkisi

---

¹⁷ İng. çev. Humanitarian Aid and Civil Protection Directorate.

mevcuttur. ECHO, 3 milyon Euro'luk harcama limiti bulunan, bu şekilde krizlere hızlıca müdahale edebilen ve böylece AB'nin uluslararası arenadaki etkisi ve görünürlüğünü artıran bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (K. Smith 2014, ss. 49-53). ECHO insani yardımın yanı sıra üçüncü ülkelere fon desteği sağlama politikasının uygulanmasında da önemli bir yere sahiptir ve AB dış politikasından bir ölçüde bağımsız tutulmaktadır (Yılmaz 2013, s. 24). Ayrıca, AB'nin insani yardımları etkin bir biçimde kullanması yardımsever ve tarafsız olması ile serbestlik ilkesini benimsemesi ile doğru orantılıdır. Kısaca, üyeler kendi ulusal çıkarları zarar görmediği ya da tehdit edilmediği müddetçe herhangi bir ayırım yapmaksızın karar alarak birlikte hareket edebilmektedirler (Aksoy ve Uğur 2013, s. 217).

AB'nin diğer bir dış politika aracı ise kalkınma politikası olarak karşımıza çıkmaktadır. AB, genel itibarıyla özellikle gelişmekte olan ülkelerle ekonomik ilişkilerini geliştirmekte ve bu çerçevede bazı antlaşmalara imza atmaktadır. Ancak burada yaşanan sıkıntı AB'nin söz konusu işbirliğini sadece siyasi ve tarihsel bağı bulunan ülkelerle yapma isteğidir. Yani AB, demokratik, insan ve azınlık haklarına saygılı olmayan üçüncü ülkelerle işbirliği yapmaktan kaçınmaktadır (K. Smith 2014, s. 52). Bununla birlikte, üyelerin kendi ulusal çıkarları çerçevesinde bahse konu ekonomik dış politika araçlarını yönlendirmesi de kalkınma politikasının her ülke üzerinde uygulanamadığını göstermektedir. Örneğin AB, geçmişte kendisi ile kültürel, tarihi bağı bulunan ve koloni geçmişi olan Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri ile Lübnan gibi gelişmekte olan ülkelerle işbirliğine girmek istemektedir (Aksoy ve Uğur 2013, s.217).

Ekonomik dış politika araçları elbette her zaman üçüncü ülkelerin yararına olmamaktadır. AB'nin ekonomik yaptırımlar aracılığıyla bazı ülkeler üzerinde çeşitli kısıtlayıcı tedbirler aldığı bilinmekte ve bu durum etkili bir dış politika aracı olarak AB tarafından defa etle kullanılmaktadır. AB, özellikle terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasının engellemek, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi konularda kısıtlayıcı tedbirler kullanmaktadır. Bu kapsamda, ekonomik ilişkileri durdurma, yardım fonlarını dondurma gibi ekonomik yaptırımların yanı sıra diplomatik ilişkileri kesme/azaltma, uçuş yasağı vb. konularda da ihlali ülkeler üzerinde çeşitli yaptırımlar gerçekleştirilmektedir (Keukeleire ve Delreux 2014, s. 218). Ancak genel olarak bakıldığında söz konusu ekonomik yaptırımların bir dış politika aracı olarak

zaman zaman etkisinin istenilen düzeyde olmadığını görebiliriz. Bunun nedenini AB üyesi devletlerin yine kendi ulusal çıkarlarını daha ön planda tutarak demokrasi ve insan hakları konularına yeterince ilgi göstermedikleri şeklinde açıklayabiliriz. Örneğin, Fransa'nın siyasi ve ulusal çıkarları teoride AB'nin bahse konu ilkeleriyle uyum içerisinde gözüktüğü de pratikte Fransa'nın Afrika'daki kolonilerindeki özellikle baskıcı rejimlere yönelik verdiği desteğin, AB'nin insan hakları ve demokrasi ilkeleriyle uzaktan yakından herhangi bir ilgisi olmadığı bir gerçektir (Wong 2007, ss. 321-336). İşte bu nedenlerden ötürü ekonomik yaptırımlar etkili bir dış politika aracı olacakken, tam tersine bir etki yaratarak üçüncü ülkeler nezdinde AB'nin dış politikadaki etkisini ve inandırıcılığını azaltmaktadır.

AB'nin bir başka dış politika aracı olarak 'ambargo' seçeneğini kullandığı da bilinmektedir. Ancak bu konuda da her zaman başarılı bir politika yürüttüğünü söylemek doğru olmayacaktır çünkü üyeler ambargo kararlarını kendi ulusal çıkarlarına uyduğu müddetçe onaylamaktadırlar. Bunun en somut örneğini 2008'de Konsey tarafından onaylanan "Silah İhracatı Ortak Kuralları"nda görmekteyiz. Bu kurallara göre silahların hangi koşullarda satılabileceği düzenlenmiş fakat herhangi bir askeri teknoloji veya ekipmanın transferine karar verme ya da reddetme hakkı üye ülkelere bırakılmıştır (EU Council 2008). Yani bu demektir ki AB üyesi bir devlet silah satışı gibi önemli bir konuda bile çıkarlarına ters düşmesi durumunda AB'nin ambargo kararına yönelik isteksiz davranabilecektir (Aksoy ve Uğur 2016, s. 218).

AB'nin kullandığı dış politika araçlarından askeri güç kullanımını ise, AB'nin uluslararası sistemde gücünü artırmak için askeri yeteneğinin geliştirilmesini temel alan bir yaklaşımla özellikle kurtarma görevleri, kriz yönetimi, barışı koruma ve çatışmayı önleme görevlerini yerine getirebilmek adına oluşturduğu askeri güç şeklinde açıklayabiliriz (Howorth 2011, s. 208). AB'nin askeri gücü askeri ve sivil kriz yönetimini kapsayıcı bir dış politika aracı olarak ortaya konulmuştur (Keukeleireve Delreux 2014, s. 173). Bu çerçevede, AB'nin dış politikasının askeri boyutuna bakıldığında, kriz coğrafyasında istikrarı sağlayarak özellikle barış antlaşmalarının uygulanması noktasında askeri müdahaleleri içermekte, sivil yönünden bakıldığında ise krizin yaşandığı yerin tekrar inşa edilmesi, kurumsal yapının iyileştirilmesi ve bölgedeki gidişatın takip edilmesi görevlerini üstlenmektedir (Aksoy ve Uğur 2016, s. 219). AB

ilk askeri operasyonunu 2003'te gerçekleştirmiş ve bundan sonra da 23 ülkede 30'dan fazla göreve katılmıştır (K. Smith 2014, ss. 60-63). Ancak, AB'nin askeri boyutlu sivil müdahalelerinde dikkati çeken nokta askeri gücünü sıcak çatışmaya girerek değil genelde kriz coğrafyasının güvenliğini sağlamak amacıyla kullandığı görülmektedir. Bunun sebebini üye devletlerin AB'yi tam olarak askeri bir güç olarak nitelendirmek istememeleri ile açıklamak mümkündür. Kısaca özetlemek gerekirse AB'nin söz konusu askeri araçları dış politikada başarılı şekilde yürütmesi; düşük riskli görevler üstlenerek çatışmadan kaçınması, krizleri destekleme ve diğer uluslararası organizasyonları (NATO, BM vb.) tamamlayıcı nitelikte katılım göstermesi ile objektif ve gerçekçi sebeplere dayanarak müdahalelerde bulunmasından kaynaklanmaktadır (Keukeleire ve Delreux 2014, s. 189, Aksoy ve Uğur 2016, s. 220). Elbette Birliğin askeri gücü sivil gücünün arkasında kalmıştır çünkü AB halihazırda kendisine ait bir ordu ve silah donanımına sahip değildir. Birlik içerisinde yalnızca İngiltere, Fransa, Hollanda, İspanya ve İrlanda, profesyonel anlamda bir ordu gücüne sahiptir (Yılmaz 2013, s. 27). Yani AB herhangi bir askeri müdahalede bulunacaksa burada üye ülkelerin askeri imkanları devreye girmektedir. Örneğin, Libya'da gerçekleştirilen operasyon ABD'siz lojistik, keşif, komuta, kontrol ve yeterli silah teçhizatı bulunmayan bir AB savunma portresini ortaya koymuştur (Yılmaz 2013, s. 27). Özetle, üyeler ciddi anlamda ortak bir güvenlik ve savunma stratejisini gerçekleştirebilecek yeterlilikte değildir. Son yıllarda üye ülkelerin ekonomik anlamda kriz yaşaması da AB'nin askeri alanda savunma harcaması yapmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Halihazırda ekonomik anlamda sıkıntı yaşayan bazı üye ülkelerin, AB için savunma harcaması yapmaktan imtina etmeleri de AB'nin askeri kapasitesinin gelişmesini engellemektedir. Öte yandan, savunma ve güvenlik gibi yüksek öneme haiz konularda 28 üye ülkenin birden aynı fikirde olmasını beklemek de haksızlık olacaktır. Söz konusu hassas konular içerikleri ve işleyişleri açısından karışık olması hasebiyle üyeler arasında ortak bir noktada buluşmayı zorlaştırmakta ve dolayısıyla AB'nin krizlere müdahale gücünü sekteye uğratmaktadır. Bu durum, AB'nin uluslararası arenada diğer devletlerce 'ekonomik anlamda bir dev, siyasi anlamda bir cüce ve askeri anlamda ise bir solucan'¹⁸ olduğu benzetmesine sebep olmaktadır (Aksoy ve Uğur 2016, s. 221).

---

¹⁸ Söz konusu tanımlama 1989-1991 yılları arasında Belçika Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Mark Eyskens tarafından yapılmıştır.

AB'nin üçüncü gücü olan normatif güç unsuruna gelecek olursak; Maastricht, Amsterdam ve Lizbon Antlaşmaları'nda açıkça belirtildiği üzere AB, diğer ülkelerle olan ilişkisini barış, özgürlük, demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, sürdürülebilir kalkınma gibi çeşitli ilkelere dayalı bir takım '*normatif*' değerler çerçevesinde yürütmeye çalışmaktadır (Manners 2008, s. 23). Bahse konu ilkeler zaten AB'nin kurucu normlarını içerdiği için üyeler bu normlar üzerinde fikir birliğine sahiptirler. Bu sebeple de AB'nin söz konusu normatif araçları bir dış politika aracı olarak kullanması uluslararası arenada etkili olmasını sağlamaktadır. ODGP'nin oluşturulması ile de AB, ortak çıkarlarını ve bağımsızlığını güvenceye almış, uluslararası işbirliği, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, barışın tesisi ve korunması ile uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi gibi konularda üyeler arasındaki işbirliğini yeniden düzenlemiştir (Özdal 2013, ss. 297-298).

AB normatif dış politika araçlarının başında 'demokrasi geliştirme' yöntemi gelmektedir ve en büyük alanı işgal eden müdahale yöntemidir. Ancak Birlik ABD'den farklı olarak demokrasi geliştirme faaliyetini açıkça değil 'örtülü' olarak gerçekleştirmeyi tercih etmektedir. AB, üçüncü ülkelerde demokrasiyi geliştirmek adına çeşitli reformlar yapılmasını ortak olma, ikna ve yerel sahiplenme, sivil toplum örgütleri ile bağımsız medya organlarını ekonomik olarak destekleme yöntemleriyle teşvik etmeye çalışmaktadır. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları İnisiyatifi¹⁹ ve Hızlı Reaksiyon Mekanizması²⁰ sayesinde üye devletlerin onayı olmaksızın sivil toplum, demokrasi, insan hakları ve çatışmayı önleme projelerine fon sağlanabilmektedir (Yılmaz 2013, s. 24).

Ayrıca, AB son zamanlarda uluslararası politik alanda edindiği rolü güçlendirmek amacıyla normatif araçlardan sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği ve çevre politikaları üzerinde etkili bir rol üstlenme arzusu içerisindedir (Aksoy ve Uğur 2016, ss. 223-224). Üye devletlerin çevre konusuna yönelmesi AB'nin uluslararası arenada iyi bir aktör olarak kabul edilmesini sağlamaktadır. AB'nin çevre konusunda kullandığı 'yumuşak güç' ile küresel politikada istediği güçlü pozisyona ulaşabilmesi diğer alanlara nazaran daha kolay görünmektedir (Manners 2001, s. 14). İşte bu durum

---

¹⁹İng. çev. European Initiative on Democracy and Human Rights (EIHDR).

²⁰İng. çev. Rapid Reaction Mechanism (RRM).

AB'nin bugün uluslararası alanda çevre politikalarıyla etkili bir güce sahip olmasında önemli bir role sahiptir.

Bununla birlikte AB, diğer ülkelerle iletişimde diplomatik yolları kullanmayı tercih etmekte ve böylece söz konusu ülkelerde insan hakları ve demokrasinin gelişmesine katkı sağlamaya çalışmaktadır. Örneğin eski Sovyet ülkelerini, AB'nin kurucu normlarına uygun olarak demokratik şartların oluşturulması, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi şartları yerine getirmeleri kaydıyla Birliğe kabul etmiştir. Elbette bu durumun tersi de mümkün olmakta, yani AB yine aynı normları kullanarak üçüncü ülkeler üzerinde cezalandırma da yapabilmektedir. Bu çerçevede, diğer bir ülkeyle ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkisini keserek de bazı yaptırımlar uygulamaktadır. Böylelikle diğer ülkelerde politik hakların genişletilerek yaygınlaşması, güçler ayrılığı, bürokrasinin işler hale getirilmesi ve sivil toplum kavramının güçlendirilmesi gibi konularda da etkili olmaktadır (K. Smith 2014, ss. 134-139). Bir örnek vermek gerekirse; AB Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, ABD ve İran arasında gerçekleşen nükleer müzakerelerde arabuluculuk yaparak çözüme büyük katkı sağlamıştır (Aksoy ve Uğur 2016, s. 223).

Diğer taraftan, AB'nin kullandığı söz konusu dış politika araçlarının da zaman zaman etkisizleştiğini görmek mümkündür. AB'nin silah zoruyla Irak ve Libya gibi üçüncü ülkelerde demokrasiyi yaymaya çabaladığı, öteki taraftan ise bazı ekonomik çıkarlar sağladığı Arap ülkelerindeki baskıcı rejimlerle ilişkisini normal seyrinde devam ettirerek insan hakları ihlallerine karşı duyarsız kaldığı da dikkati çekmektedir (Keukeleire ve Delreux 2014, s. 143). Öte yandan, Libya'da yaşananlar üyelere kendi güvenlik ve savunma yapısını kurmaları gerektiğini, yalnızca yumuşak güç kullanımıyla etkili bir küresel güç olmanın pahalı ve zor olduğunu idrak etmesini sağlamıştır. Birlik her ne kadar sert güç olmak yerine yumuşak güç olmayı tercih etse de, yumuşak güç kullanımında '*havuç ve sopa*' stratejisini uygulayan AB'nin, havucun etkisiz kaldığı noktada ekonomik yardımların iptali, siyasi izolasyon gibi yumuşak yaptırımlardan askeri müdahaleye doğru gidebilen zorlayıcı yollara başvurduğu da görülmektedir (Yılmaz 2013, ss. 25-26).

AB Dışışleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini'ye göre AB'nin daha etkin bir küresel aktör olabilmesi dış politikada "bütünleşik yaklaşım"²¹ stratejisini uygulamasına bağlıdır. Mogherini'ye göre, krizlerin giderek arttığı günümüzde AB'nin erken uyarı, kriz engelleme ve yönetimi ve barışın inşası gibi politikaların hepsini bir arada hayata geçirilmesi ve dış politika alanında kullanılan çeşitli dış politika araçlarının beraber bir harmoni içerisinde ilerlemesi gerekmektedir (Şahin 2015, s.7). Ayrıca Mogherini;

Avrupa entegrasyonu sürecini yeniden başlatmanın en önemli yapı taşlarından birisi savunmadır. Avrupa dalgalar halinde inşa edilmiştir; önce tek pazar daha sonra ortak para birimi ve serbest hareket özgürlüğü gelmiştir. Artık ortak bir savunmanın temellerini atmanın zamanı gelmiştir.

şeklinde yaptığı açıklama ile AB'nin bundan sonra dış politika yapımında savunma alanında da ciddi ortak adımlar atması gerektiğini vurgulamıştır.²²

AB dış politikasının, Soğuk Savaş'ın bitiminden ve Maastricht Antlaşması'ndan beri son on yılda sürekli eleştirildiği ve 11 Eylül 2001 sonrasında AB'nin komuta edemediği örgütlü şiddet ve enstrümanlar sebebiyle zayıf noktalarının ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca, uluslararası ilişkilerde, düzen ve istikrar için en büyük avantaj olan sivil gücün çalışmasına pek uygun olmayan; yeni, tehlikeli ve öngörülemeyen bir çağın başladığı görülmektedir (Hill 2002, s.1). Bu perspektiften bakıldığında AB'nin ortak dış politika üretme konusunda tek bir ses olmayı başardığını dile getirmek çok olanaklı değildir. Bir tarafta Fransa ve İngiltere üye devletlerden bağımsız bir takım işbirliği organize etme peşinde koşarken, bir tarafta da Almanya güvenlik konusunda işbirliği sağlanması noktasında Birliğin uygun bir yer olmadığını vurgulamaktadır (Yılmaz 2013, s. 28).

Öteki taraftan bakıldığında, AB'nin son yıllarda tamamen başarısız bir dış politika yürüttüğünü söylemek de haksızlık olacaktır. Örneğin, ABD'ye 2001 yılında El Kaide tarafından yapılan ve başarılı olan darbeye AB'nin vakit kaybetmeden tepki vermesi etkili bir dayanışma örneği olmuştur. Aynı dönemde Javier Solana'nın "AB, Amerika'nın arkasında duruyor" açıklaması bu durumu kanıtlar niteliktedir²³. Bu durum esasında Washington'la ittifakın iki yönlü bir cadde olduğunu göstermiş, karşılıklı

²¹ İng. çev. joined-up approach.

²² Mogherini, F., <http://www.federicamogherini.net/?lang=en>[erişim tarihi 21 Aralık 2016].

²³ AB Ortak Dış Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana tarafından 11 Eylül 2001'de Brüksel'de yapılan açıklamadır (Basın Bülteni, Nr: 0146/01).

olarak gerçekleştirilecek politik taahhütler ile Avrupa’da “teröristler ve sponsorları için güvenli bir cennet” olmayacağını açık bir ifadesi olmuştur²⁴. Olaydan bir gün sonra Avrupa Komisyonu, Usame Bin Ladin’in saldırılara karşı sorumluluğu olduğuna ilişkin raporlar ve bağlantılı hücrelerin Avrupa’da aktif olabileceği bilgisinden yola çıkarak, Europol’ün sınır ötesi teröristlere karşı yürüttüğü çalışmalarını basitleştirmek amacıyla “*Avrupa Tutuklama Emri (Belgesi)*”²⁵ için teklifler sunmuştur²⁶. Silvio Berlusconi’nin konunun İtalyan siyasetine olası etkileri konusunda rahatsızlığına rağmen, emir Aralık ayında olağanüstü hız ve kararlılıkla AB standartları doğrultusunda kabul edilmiştir. Diğer taraftan, birliğin üç büyük ülkesi olan İngiltere, Fransa ve Almanya’nın konuya ilişkin tavırları Avrupa dış politika birliği için kötü birer işaret olmuştur, çünkü Belçika Dönem Başkanlığı’nın konuya ilişkin açıklamasının Tony Blair tarafından beklenmeden liderliği ele alması kamuoyu tarafından uygun bulunmamıştır. Ancak ya Blair’in başarısızlığı ya da toplu diplomasi sistemi baskısı nedeniyle bu kez dönemin İtalya, İspanya, Hollanda başbakanları ve Belçika Dönem Başkanlığı’nın ortak hareket etmesiyle, söz konusu ülkeler kendi fikirlerini masaya koymayı başarmışlardır. Bu durum Avrupa dış politika sisteminin güçlü ve zayıf üyeleri arasındaki gerginliklerin kötü bir göstergesi olmuştur (Hill 2002, ss.3-4). 11 Eylül saldırısı, Avrupa ortak güvenlik ve dış politika yapımındaki mevcut çelişkileri sertleştirerek görünür kılmış, ancak dayanışmayı uygulanamaz hale getirmemiştir (Hill 2002, ss.16-17).

Sonuç olarak, Avrupa dış politikasında ulusal politikaya toptan bir dönüş yapıldığı görülmemiştir. Çoğu devlet kendi diplomasisini bırakma niyetinde değildir ancak, AB’nin ODGP’sinden ayrılmaları da mümkün görünmemektedir. Almanya, İtalya ve İspanya, konuya ilişkin endişelerini dile getirirken, diğer taraftan da etkili bir Avrupa dış politikası yürütülmesi fikrine olan bağlılıkları devam etmektedir. Daha farklı bir tutum sergileyen Fransa ve İngiltere ise, BMGK’deki koltuklarından vazgeçmeyi düşünmemektedir. Dolayısıyla, ulusal içgüdü ve dayanışma ihtiyacı arasında diyalektik bir ilişki vardır (Hill 2002, ss.16-17).

---

²⁴ General Affairs Council, 12 September 2001. *declaration by the European Union*.

²⁵ İng. çev. European arrest warrant.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. European arrest warrant. http://ec.europa.eu/justice/criminal/recognition-decision/european-arrest-warrant/index_en.htm [erişim tarihi 09 Aralık 2016]

Dış politikadaki başarısızlık işbirliğinde yeni yollar aramaya teşvik etmekte, öte yandan bu durum üye devletlerin birbirlerinden ayrışmaları, ortak menfaatlerin ve görüşlerin gizlice kabul edilmesine engel teşkil etmemektedir. Onlarca yıl süren ve sessiz işbirliğiyle elde edilen kazançların getirdiği faydaların da bir farkındalık payı olduğunu; anti-terörist hazırlıklar (1975'den beri), Orta Doğu (1980'den beri) ve bölgeler arası diplomatik diyaloglar (1980'lerin ortalarından beri) gibi alanlarda örneklemek mümkündür (Hill 2002, ss.16-17).

Dış politika her zaman rasyonellik değilse de bir tutarlılık duygusu getirmelidir. Her ne kadar, AB üyelerinin gerçekleştirdiği eylemlerin birleşiminin bir 'Avrupa dış politika sistemi' oluşturduğu söylene bile, bu durum Avrupa'da tek bir dış politikanın temsil edildiği anlamına gelmemektedir. AB'de hala 'ortak' bir dış güvenlik politikasının var olduğu bir nokta bulunmamaktadır (Hill 2002, s.2). Birliğin dış politikası, birçok paradoksu kapsayan ve devam eden bir bulmaca olarak ifade edilmekte, AB üyeliği dış politika üretme alanında her zamankinden daha iddialı hedefler belirlese de her üye devlet bağımsız bir dış politika yapma kabiliyetini korumaya devam etmek istemektedir (Tonra ve Christiansen 2004,s.1). Thomas'a (2009, s. 341) göre; AB dış politikasının en büyük çıkması, AB'ye üye devletlerin güvenlik ve dış politika konularına ilişkin karar alma mekanizmasını ulus üstü bir otoriteye transfer etme konusunda aşırı isteksiz davranmasıdır.

İsrail-Filistin çatışması ve Irak'taki büyük çaplı krizler bölünmüş, güçsüz ve endişeli bir Avrupa portresini çizerken, buna karşılık 'süper terörizmin' gelişi, her uluslararası aktör gibi AB için de büyük bir şok yaratmış, bu şok Avrupa'nın umulandan fazla şekilde karşılık vermesi ile devam etmiştir. 11 Eylül, ODGP'yi ve AB'nin diğer dış faaliyetlerini yok etmemiş, daha ziyade Avrupa dış politikasının uzun süren bir oyun olduğu ve bazı zorluklar karşısında başarısız olsa bile, uluslararası ilişkiler yapısını şekillendiren çoklu ve çoğunlukla dolaylı yollarla çalışıyor olduğu duygusunu güçlendirmiştir (Hill 2002, ss.16-17).

Avrupa dış politikası için önemli olan; Avrupalıların, ulusal ve kurumsal birçok farklı sese sahip olsalar da aynı mesajı vermeyi kabul edip etmeyecekleri sorusudur. Kurumsal mekanizmalar bunun için gerekli koşul olabilir, ancak yeterli

görülmemektedir. Bu durumda reformlardan bazılarında izin verilmesi gerekli görülebilecektir. Hill (2002, ss.16-17) konuya ilişkin olarak;

Zamanla, kısmen dünya siyasetinin gelişimi ya da tehdit unsuru olan 'başkalarına' tepki olarak değerlerin kademeli olarak değişmesi, işlevsel etkileşim yoluyla ortak konularda -tüm konularda değil- değişik tanımlamalara yol açarak ortak bir politikayı destekleyebilecek kritik bir kitle yaratmaya yetecektir. Halkın, Avrupa'nın yalnızca ulus ötesi seçkinleri için çalışıldığı değil, dünyada Avrupa için çalışıldığına ikna edilmesi gerekmektedir.

yönünde yaptığı açıklama Avrupa dış politikasının geleceğinin ne yönde ilerlese daha başarılı bir ortak dış politikaya dönüştürülebileceğine dair ipuçları içermektedir.

4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

4.1.ORTADOĞU'DA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

Orta Doğu, tarihinin her döneminde dünya üzerindeki tüm ülkelerin, toplulukların ve hatta tüm dünyanın dikkatini üzerine çekmeyi başarmış bir coğrafyadır. Bu önem elbette insanlık tarihinin burada başlamasının yanı sıra hem Arapların yani Müslümanların hem Yahudilerin hem de Hıristiyanların atalarının bu topraklarda doğup yaşaması ile ilgilidir (Arı 2008, s.26). Buna rağmen Orta Doğu kavramının üzerinde uzlaşmış ortak bir tanımı hala bulunmamaktadır. Literatürde halihazırda ortak bir tanımı bulunmasa bile Orta Doğu kavramını bu coğrafyaya ilk yakıştıran Batılılar olmuş, bölgedeki halk da zamanla bu ismi kanıksayarak kullanmaya başlamıştır. İlk zamanlarda Batı tarafından doğu ve yakındoğu şeklinde tanımlanarak açıkça Avrupa'yı dünyanın merkezi konumuna oturtan söz konusu kavram, dünyanın diğer coğrafyalarını bu merkeze olan uzaklıklarına göre kategorize etmektedir (Dursun 2003). Orta Doğu dar manada; batıda Mısır, doğuda Umman Körfezi, kuzeyde Türkiye ve İran, güneyde ise Aden Körfezi ile Yemen'i kapsayan coğrafya olarak tanımlanabilir. Geniş anlamıyla söz konusu coğrafya Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlarken, Doğu ile Batı'nın tüm siyasi, ekonomik ve kültürel bağlarını sağlayan yüksek öneme sahip bölge olarak da tanımlanabilir (Sakin ve Deveci 2011, s.282). Başka bir tanımı; Orta Doğu coğrafi anlamından çok dini olarak Müslümanların, etnik olarak ise Arap, Fas ve Türklerin çoğunlukla yaşadığı bölge olarak ifade edilmektedir (Arı 2008, s.25). İslamiyetin yanı sıra söz konusu coğrafyada Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi diğer önemli dinlerin bölgedeki siyasi gelişmelere etkisi yadsınamaz. Türk, Fas ve Arap'lardan oluşan etnik yapıda Kürt ve Yahudiler de bölgede belirleyici role sahiptirler. Öte yandan, söz konusu bölge ekonomik anlamda da önemli olması sebebiyle dünyanın ilgisini üzerinden bir an bile kaybetmemeye adaydır. Bunun nedeni elbette dünyadaki petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 70'i, doğalgaz rezervlerinin ise yüzde 35'inin bu alanda bulunması ile ilişkilidir. Dünya enerji merkezi olarak görülen

Orta Doğu'da, egemenlik sağlamak demek dünya ekonomisine yön vermek anlamına gelmekle birlikte söz konusu coğrafya silah piyasası için de önemli bir pazar niteliğindedir. Dünya silah ithalatının yüzde 75'i söz konusu bölgeye yapılmaktadır (Arı 2008, s.27).

Diğer taraftan, Orta Doğu jeopolitik açıdan da ilgi çekici bir bölgedir. Küresel güç olma yarışında önemli yer işgal eden ticaret yolları; Hürmüz, Badel Mendep, Cebeli Tarık Boğazları ile Aden ve Süveyş Körfezleri bu coğrafyada yer almaktadır. İşte tüm bu parçalar birleştiğinde bugün Orta Doğu'da egemenlik kurmayı başaran bir devlet ya da topluluğun dünyada küresel güç olmayı başaracağı yadsınamaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Avrupa'nın Orta Doğu topraklarına ilgisi Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı'nın topraklarını kaybetmeye başlamasıyla birlikte Avrupa'da Osmanlı topraklarını ele geçirmenin yollarını aramış ve başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa ülkeleriyle birlikte Osmanlı'nın parçalanması için elinden geleni yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'nın bölgeye ilgisi giderek artmış, İngiltere ve Fransa arasında rekabet başlamış ve Orta Doğu manda yönetimiyle tanışmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından ise devreye ABD'nin girmesi ile Avrupa'nın bölgeye ilgisi devam etse bile egemenlik gücü azalmaya başlamıştır. Yaşanan Süveyş Krizi (1956) ve Cezayir'in 1962'de Fransa'dan bağımsızlığını elde etmesiyle birlikte Avrupa'nın Orta Doğu'daki etkisi iyiden iyiye azalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında bölgedeki otoritesini kaybeden Avrupa bütünleşme sürecine girmek için adım atmıştır. Dolayısıyla Avrupa'nın Orta Doğu'daki gücünün azalması ile bütünleşme süreci arasında organik bir bağ bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tarihi, siyasi ve ekonomik öneminin yanında dinsel olarak da yüksek öneme haiz bu coğrafyada AB de söz sahibi olmanın yollarını aramakta, bunun için çeşitli dış politika araçları kullanmaktadır. AB'nin Orta Doğu politikasına genel bir perspektiften baktığımızda bölgesel işbirlikleri ve çeşitli ortaklıklar üzerinden karşılıklı olarak yürütülmeye çalışıldığı görülmektedir (Mercan 2015, s.209). AB'nin Orta Doğu'ya ilişkin dış politika belirleme çabasını üç düzlemli bir sistem üzerine oturtmak mümkündür: birincisi ABD'nin içerisinde yer aldığı Batı Bloku politikası, ikincisi üye devletlerin çıkarlarını uyumlu hale getirmeyi amaçlayan AB dış politikası, üçüncüsü ise

üye ülkelerin kendi çıkarları çerçevesinde oluşturduğu ulusal dış politikası (Davutoğlu 2009, s.348). Yani AB'nin Orta Doğu'ya ilişkin olarak ortaya koymaya çalıştığı dış politikayı hem diğer Batılı ülkelere hem de kendi üye ülkelerinin ulusal politikalarından ayırmak mümkün görünmemektedir. Çünkü Orta Doğu coğrafyası tek başına hareket edilebilecek ya da tek başına kararlar alıp ilerlenebilecek bir bölge değildir. Bunun için AB'nin, ne ABD ve diğer Batılı ülkelere ayrı ne de kendi başat üyelerinin ulusal politikalarına ters düşebilecek bir Orta Doğu dış politikası üretme ve bunu hayata geçirme lüksü bulunmaktadır.

AB ve Orta Doğu'nun ortaklıkları genel olarak güvenliğin sağlanması ve ekonomik kalkınma gibi konularda ortaya çıkmaktadır. AB ve Orta Doğu arasındaki ilişkiyi kuramsallık zeminine oturtmak gerekirse, söz konusu ilişkinin Sosyal İnşacılık ve Realizme dayanan iki sütunu olduğunu görebiliriz. Yani Realizmde ekonomi siyasi alandan geride kalsa bile petrol gibi kaynaklara ulaşma konusunda ulusal güvenlik bir noktada ekonomiyle içi içe görünmektedir. Devletler kendi ulusal çıkarları çerçevesinde mücadele etmek isterler ve bu realist bir bakış açısıdır. Bu nedenle bu görüşe göre uluslararası örgütler ve çeşitli oluşumların barış ve işbirliğine katkısı yok denecek kadar azdır. Bazı durumlarda da devletler ahlaka ve kurallara uygun hareket ederek, uluslararası kamuoyu veya ortaklık kurduğu diğer ülkeleri, kurallara uyma konusunda ikna edici dış politika araçlarını kullanmak suretiyle istedikleri şekilde yönlendirebilirler. Örneğin, insani müdahalenin yapılması gerektiği haklı durumlarda çeşitli dış politika araçlarıyla diğer ülkelerin iç politikalarında karar alma mekanizmaları etkilenebilmektedir. Zaman içerisinde AB, Orta Doğu politikasını Sosyal İnşacılıktan Realizme kaydırmıştır (Mercan 2015, ss.166-169).

Orta Doğu'nun tarihi gelişimine baktığımızda her dönem farklı güçlerin birbirlerine üstünlük sağlamaya çalıştığı bir bölge olageldiğini görmekteyiz. Soğuk Savaş zamanında, SSCB'nin başı çektiği Doğu Bloku ile ABD'nin başı çektiği Batı Bloku'nun güç mücadelesine tanıklık etmiş olan Orta Doğu, İsrail'in kurulmasının ardından da Avrupa'nın ortaya çıkan Filistin meselesi üzerinden arabuluculuk yapmak istemesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Arap-İsrail çatışması, AB'nin 1970'lerde yapılan ilk ODGP toplantısına kadar uzanan ve uzun soluklu olan ilk AB dış politika girişimidir. 1967'de İsrail-Filistin arasında

yaşanan Altı Gün Savaşları'nda AT üyesi devletler taraf tutma konusunda ortak bir tutum sergileyememişler, İngiltere, Hollanda, Danimarka ve Almanya İsrail'i, Fransa ise Arap'ların tarafını seçmiştir. Bu durum AT'nin bölgede üstlenmeye çalıştığı arabuluculuk görevini zedelemiştir (Smith 2004, ss.116-117). Ancak, Kasım 1970'de yapılan ilk ODGP toplantısında, AB Dışişleri Bakanları Orta Doğu'ya ilişkin ayrıntılı bir görüş alışverişinde bulunmuş, üyeler arasındaki görüş ayrılıklarına rağmen 13 Mayıs 1971'de ortak bir bildiriye imza atılarak Schumann Raporu açıklanmıştır. Bu rapor ile AB, tarafını seçmiş ve İsrail'e karşı Filistin'in tarafını tutmuştur. Böylece AB'nin Orta Doğu'daki dış politikasının ne yönde seyredeceği de belli olmuştur (Mercan 2015, ss. 170-171).

İsrail-Filistin meselesinin ikinci dönüm noktası İsrail ve Arap ülkeleri arasında baş gösteren Yom Kippur Savaşı (1973) olmuş, bu savaşta Almanya Yahudi Soykırımı, Hollanda mülteci sorunu nedeniyle İsrail'i desteklemiş, Fransa ise sadece Arapların açtığı savaşı anladığını ifade etmekle yetinmiştir. Topluluğun konuya ilişkin ilk ortak politikası da söz konusu savaştan sonra gerçekleşmiştir. Topluluk üyesi dokuz devlet savaşın akabinde Brüksel Deklarasyonu (1973) yayınlayarak konunun BM Güvenlik Konseyi'nin 240 sayılı kararı çerçevesinde çözüme kavuşması gerektiğini açıklamış, Filistinlilerin yararlanması gereken haklar olduğunu ifade ederek tarafları ateşkes yapmaya çağırmışlardır (Hill ve E. Smith 2000, s.300). Bunun üzerine Arap ülkeleri, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çıkana dek İsrail'i destekleyen ülkelere petrol ambargosu uygulanacağını açıklamış ve gerçekten de İngiltere ile Fransa hariç diğer topluluk üyeleri ile ABD'ye söz konusu ambargoyu uygulamıştır. Avrupa'nın petrol ihtiyacını büyük bir koz olarak kullanan Araplar, böylelikle Avrupalı devletlerin Orta Doğu'ya ilişkin adımlarını dikkatli atmaları ve Arap ülkeleriyle aralarını iyi tutmaları gerektiğini ciddi bir stratejik silah kullanarak göstermişlerdir (Mercan 2015, ss. 171-172, Sus 1974, s.75). Kopenhag Zirvesi'nde (1973) Arap ülkeleriyle belirli bir çerçevede işbirliği yapılması gerektiği tartışılmış, Avrupa ve Arap dünyası arasında diyalog geliştirme gerekliliği sonucuna varılmıştır. Avrupa'nın, Orta Doğu'ya özellikle de 1974-1975 yıllarında kurumsallaşan Avrupa-Arap Diyalogu çerçevesinde sürekli olarak dikkat etmesi gerektiği ortaya çıkmıştır (Smith 2004, s.117).

Avrupa-Arap Diyaloğu bölgelerarası işbirliğinin ilk örneğidir. Her ne kadar Camp David Anlaşmaları (1979) yüzünden süreç sıkıntıya girse de diyalog devam etmiş, Venedik Zirvesi (1980) ile sürecin devam etmesi gerektiği vurgulanmıştır. ODGP'nin kilit bildirimlerinden birisi olan Venedik Bildirgesi (1980) ile AB içerisinde konuya ilişkin birçok uyuşmazlık özölmüştür (Smith 2004, s.117). Öte yandan, AB Orta Doğu'daki askeri güvenlik sorununa öncelik vermesi nedeniyle İsrail-Filistin çatışmasında kalıcı özömler üretmekten uzak kalmış, barışın tesisi konusunda etkili girişimlerde bulunamamıştır. İsrail-Filistin olayı ile AB'nin, Orta Doğu'da siyasi politikaya etki edebilen ya da yönlendirebilen bir güç değil sadece yürütölmesine ve kaynak teminine yardımcı olabilen sivil bir güç olabildiği anlaşılmıştır (Mercan 2008, ss.128-129).

Barış girişimi olarak tarihe geçen Orta Doğu Barış Konferansı (1991) ise Madrid'de bölgesel istikrarın sağlanması temelinde gerçekleşmiş ve AT söz konusu girişime tam destek vermiştir. evre, mülteci sorunu, su, silahların kontrolü ve ekonomik gelişme olmak üzere beş ana sektör çerçevesinde yapılan konferansta AT, ekonomik gelişme alanından sorumlu grubun başına getirilmiş, böylece AT'nin bölgede ekonomik anlamda işbirliğinin gelişmesi konusunda söz sahibi olmasının yolu açılmıştır (Mercan 2015, ss. 177-178).

Neticede, AB özelinde İsrail-Filistin, genelinde Orta Doğu'da yaşanan sorunların barışçıl bir şekilde özölmesi noktasında yeterli etkiyi ve bağımsız karar alabilme gücünü gösterememiştir. AB daha ziyade ABD'nin yanında yer almak zorunda kalmış, bölge politikalarına İsrail ve Filistin'i de dahil ederek siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda işbirliğini geliştirmeye çalışmıştır. İşte tam da bu noktada AB, konuya ilişkin başarısızlığını kapatarak bölgeselciliği güçlendirmek adına Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve AKP'yi ortaya koymuştur. AB, 1995'te Orta Doğu ile ilişkilerini kurumsallaştırmak amacıyla Barselona sürecini başlatmış ve böylece ikili ilişkilerini bölgesel, kurumsal ve nitelikli bir çizgiye getirmeyi amaçlamıştır (Süel 2005, s.96).

AB bu noktada iki temel kavram üzerinden özellikle Akdeniz ölkeleri ile ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Bunlardan ilki güvenlik ikincisi ise kendini algılamadır. Kendini algılama kavramından kasıt, Avrupalı yetkililerin veya en azından çoğu Avrupalı devletin dünyada AB'yi küresel bir güç haline getirme isteğidir. Bölgesel bir

güç olmaktan öteye geçebilmek adına AB, öncelikle kendi arka bahçesi olarak tanımladığı Akdeniz’de egemen güç olmak zorundadır ve bu nedenle ABD’nin bölgedeki hegemonyasını dengelemeyi amaç edinmiştir. Bu konu AB’nin ODGP’nin önemli ve hala tartışılmalı bölümünü içermektedir (Süel 2005, s.95). Kasım 1995’te gerçekleştirilen Barselona Konferansı hem AB dış politikası hem de AB-Akdeniz ilişkileri açısından bir köşe taşı olmuştur. Konferans, dönemin 15 AB üye devleti ile Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, İsrail, Filistin, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Türkiye ile gerçekleştirilmiştir. Bugün ise 27 AB üyesi ve 17 Akdeniz devleti partner olmuştur (Süel 2005, s.96). Barselona Süreci ile bir Avrupa-Akdeniz Ortaklığı hedeflenmiş, Orta Doğu ile Kuzey Afrika bölgeleri karşılıklı diyalog, çeşitli ticari ve ekonomik yollar ile dışa açılarak Batı’nın değerlerini benimsemesi fikri üzerine düşünülmüştür. Söz konusu bölgelerin Avrupa ile uyumlu hale gelmesiyle birlikte Akdeniz’in iki yakasında Batılı değerlerin yerleşmesi bunun sonucunda da barış, güvenlik ve refah sağlanması hedeflenmiştir (Küçükkeleş 2013, s.5). Süreç güvenlik, barış ve ekonomik işbirliği konularındaki çatışmaları çözüme kavuşturmak adına büyük bir umutla başlatılmış, ancak zamanla başta kültürel ve ekonomik alanlar olmak üzere işbirliği azalmaya başlamıştır. Başka bir deyişle, Barselona Sürecinde yetenekler ve beklentiler arasında bir boşluk oluşmuştur (Hill 1993, s.323). Arap-İsrail çatışmasının sürece büyük bir engel teşkil etmesinin dışında, Akdeniz ülkelerinin ekonomik işbirliği konusunda birbirinden farklı bakış açılarına sahip olmaları da bu süreci sıkıntıya sokmuştur. Bu noktada Akdeniz ülkelerinde Barselona sürecinin her iki tarafa eşit şekilde fayda sağlamaktan ziyade daha çok AB’nin ekonomisine fayda sağlamaya odaklı olduğu fikri tartışılmaya başlanmıştır. Akdeniz ülkelerinin süreçteki en büyük beklentisi ekonomik işbirliği kapsamında sağlanacak fayda olduğu için, söz konusu beklenti karşılanmayınca hayal kırıklığı oluşmuştur. Özetlemek gerekirse, Barselona süreci ile AB iki sonuç elde etmiştir. Birincisi AB’nin Akdeniz’deki görünürlüğü artmış, AB üyesi ülkeler tarihsel olarak pek ilgi duymadıkları Akdeniz ile tanışmışlardır. İkinci olarak da ekonomik anlamda AB üye ülkeleri çok taraflı çeşitli ortaklık anlaşmaları imzalamış, ticaret, enerji ve sanayi gibi konularda ekonomik ve mali işbirliği elde etmişlerdir (Ortega 2003, s.2).

Barselona süreci ile AB’nin Orta Doğu’da kullandığı dış politika araçları üç ana strateji altında toplanmıştır: Birincisi, bölgede barış ve istikrarı sağlamak amacıyla siyasi ve diplomatik alanın oluşturulması; ikincisi bölgede sürdürülebilir ve dengeli ekonomik

gelişmeyi sağlamak amacıyla ekonomik reformlar gerçekleştirilmesi, üçüncüsü ise toplumlar arasındaki nefretin yıkılması amacıyla farklı kültürler arasındaki anlayışın geliştirilmesidir. Bu yolda ise iki araç kullanılmıştır: Koşulluluk ve sosyalleşme. Koşulluluk ilkesinden kasıt AB'nin gerçekleştirilmesini istediği siyasi, ekonomik, idari ve sosyal reformların gerçekleştirilmesi durumunda daha fazla mali kaynak temin edilmesi yönünde teşvik edici yaptırımlar uygulaması, sosyalleşmeden kasıt ise bölge ülkelerinde yaşayanların AB'deki yaşantıyı görerek Birliği kendilerine örnek almalarıdır (Efegil ve Musaoğlu 2008, ss. 169-170).

Bahse konu stratejileri hayata geçirebilmek adına AB, bölgedeki ülkelerle hem ikili hem de çok taraflı anlaşmalar imzalamıştır. Söz konusu politikaların uygulanabilmesi için AKP, 2004'de Doğu ve Orta Avrupa'da barış ve istikrarın sağlanması, iyi yönetim, ekonomik modernleşme, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı vb. konularda başlatılan jeopolitik bir çaba olarak hayata geçirilmiştir²⁷. Söz konusu strateji belgesinin özü hem güney hem de doğudaki komşu ülkelerle işbirliğinin düzenlenmesiydi. Akdeniz ile eski Sovyet ülkeleri arasındaki farklılıklara dikkat etmeden AB'nin bütün komşularına yönelik tek, kapsayıcı ve tutarlı bir çerçeve oluşturulmuştur (Ortega 2003, s.2). Bu yaklaşım Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nı iki yönde etkilemiştir. Birincisi Avrupa-Akdeniz Ortaklığı altında oluşturulan ekonomik ve mali işbirliği büyük bir darbe almıştır. İkinci olarak Komisyon Avrupa-Akdeniz Ortaklığı yerine AKP'ye odaklanmıştır. 2006'da Komisyon AKP'yi güçlendirmek amacıyla imtiyazlı ortaklara daha fazla teşvik uygulamıştır. AKP; Cezayir, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Mısır, Gürcistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Moldova, Fas, Filistin Otoritesi, Suriye, Tunus ve Ukrayna'yı ortak olarak içermektedir. AKP'nin en can alıcı konuları serbest ticaret, finansal kurumların reformu, yasadışı göç ve terörle mücadele olmuştur (Süel 2005, s.104). Barselona Süreci ABD'nin başını çektiği Orta Doğu Barış Süreci ile birlikte yürümüştür, ancak Orta Doğu'daki barışın sekteye uğraması Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nı da sekteye uğratmıştır (Aşkar Karakır ve Aknur 2015, s.19).

AB, Orta Doğu'ya liberalleşme ve serbest piyasa ekonomisinin yerleştirilmesi ile devlet baskısının azalacağı, piyasa güçlerinin siyasette daha etkili olacağı, karar alma

---

²⁷ European Commission European Neighbourhood Policy için bkz. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/330/european-neighbourhood-policy-enp_en[erişim tarihi 6 Aralık 2016]

sürecinde farklı güç odaklarının ortaya çıkarak otoriter rejimin gücünü kısmen de olsa sınırlandırmayı başarabileceklerini ummuştur. Fakat tahmin edilenin aksine ekonomi alanında gerçekleştirilmeye çalışılan serbestleşme siyasi alana etki etmemiştir. AB, demokrasi ve insan hakları konularında daha derinlemesine bir etki bırakma noktasında yetersiz kalmıştır (Küçükkeleş 2013, s.5). Özellikle AB, Orta Doğu'da coğrafi açıdan daha fazla önem verdiği ülkelere farklı davranmayı tercih etmiş, söz konusu ülkelerdeki otoriter rejimlerin baskıcı tavırlarını siyasi çıkarları doğrultusunda görmezden gelmiştir. Örneğin rejimin oldukça baskıcı davrandığı Mısır, ayrıca coğrafi açıdan AB için önemli sayılan Ürdün ve Fas gibi ülkeler az reform gerçekleştirmelerine rağmen AB fonlarından en fazla yarar sağlayan ülkeler olmayı başarmışlardır (Hüllen 2009, s.11). Kısaca AB, Orta Doğu politikasında; demokrasi, iyi yönetim, insan hakları, hukukun üstünlüğü vb. kavramları yayma ve geliştirme amacı gütmüş, fakat sonuç AB'nin bahse konu bölgedeki sınırlılığını gözler önüne sermiştir.

AB'nin Orta Doğu'ya yönelik gerçekleştirmek istediği bölgesel işbirliği 2000'lerden itibaren bir takım zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorlukların başında bölgedeki otoriter rejimler yer almaktadır. AB'nin yaygınlaştırmak istediği demokratikleşme kavramı otoriter rejimler için doğal olarak tehlike arz etmiştir. Bahse konu rejimler zaman zaman bölgesel işbirliğini destekleseler bile çıkarları ile çatışmaya başladığı noktada değişimlere direnç göstermişlerdir. Bununla birlikte, AB'nin söz konusu ülkelere 'üyelik' havucunu asla göstermeyeceği bilindiği için işbirliği konusunda hedef farkları ortaya çıkmıştır (Mercan 2015, ss. 185-186). Diğer bir zorluk ise işbirliğinin mali boyutuyla ilgilidir. AB'nin özellikle son dönemde AKP kapsamında ayırdığı bütçe gereken dönüşümleri yapmaya yeterli olmamıştır. Üçüncü olarak, zorlu bir coğrafya olan Orta Doğu'daki çatışmalardır. İsrail-Filistin başta olmak üzere 2000'li yıllardan beri de Arap Baharı süreci, iç karışıklıklar ve savaşlar da eklenince bölgedeki istikrar ciddi zarara uğramış ve işbirliği konusu oldukça geri planda kalmıştır. Elbette bunlara bir de AB'nin kendisini her zaman merkeze oturarak diğer işbirlikçilerini kendisine göre konumlandırmaya çalışması eklenince, ikili ilişkiler olumsuz yönde etkilenmiştir.

Tüm bunlara ilaveten bir de AB'nin demokratikleştirme-istikrar sağlama ikilemi ile mücadele ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu ikilem üye ülkelerin farklı dış politika yürütmeleri, çıkarlarının farklı olması ve güvenlik tercihleri ile ilişkilidir (Behr

2008, s.80). AB esasında işbirliği ile istikrar sağlamayı ortak dış politika hedefi olarak benimsemiş, böylece demokrasiye dayalı bir güvenlik modeli yerleştirme yolunu seçmiştir. Yani bölgesel güvenlik, serbest ticaret ve sivil toplumun geliştirilmesi ile AB, Orta Doğu'ya ilişkin hedefine ulaşabileceğini varsaymış ancak Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın başarısızlığı, Orta Doğu'daki baskıcı rejimlerin yanı sıra 2000'li yıllarda başlayan Arap Baharı buna engel olmuştur. Orta Doğu'nun demokratikleştirilmesi için çeşitli politikalar yürüten AB, bu sayede kendi güvenliğini garantiye almak istemiş, ancak her hali karda ABD gibi mevcut rejimlerin yerine yeni olanları getirme fikrini desteklememiştir (Tocci 2008, ss.12-18).

2000'li yıllar Orta Doğu için yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, bu durum AB'nin Orta Doğu politikasını yeniden gözden geçirerek revize etmesi gerektiği sonucunu doğurmuştur. AB, söz konusu coğrafya ile ilgilenmeye başladığı tarihten itibaren özellikle din temelli hareketlerle iletişime geçmek istememiş, yerel dinamiklerle her daim mesafeyi korumayı tercih etmiştir (Mercan 2015, s. 188). Fakat 2000'den sonra söz konusu hareketlerin Orta Doğu'daki siyasi gücü artmış, sesi daha yüksek çıkmaya başlamıştır. Arap Baharı sürecinde AB'nin yaptığı iletişimsizlik hatası iyiden iyiye hissedilmiş ve AB durumu telafi etmek maksadıyla Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketi'ni tanıma yoluna giderek iletişimsizlik hatasını gidermek istemiştir (Behr 2008, s.82). Bu durum göstermiştir ki AB, Orta Doğu'da demokratikleşme hareketini yaymak için değil kendi güvenliğini koruma güdüsü ile hareket etmektedir.

2001'de El Kaide tarafından ABD'ye yönelik gerçekleştirilen terör eylemi tüm dünya ülkeleri gibi AB'nin de bazı radikal kararlar almasını sağlamıştır. Özellikle bu tarihten sonra ABD, Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında Orta Doğu'yu yeniden yapılandırma görevini üstlenmiştir. Zaten AB de, bu dönemde söz konusu bölgede demokratikleştirme politikası çerçevesinde bir dış politika yürütme taraftarı olmuştur (Efegil ve Musaoğlu 2008, s. 167). 2001 saldırıları dış politika konularına iki önemli unsur daha eklenmesine sebep olmuştur: Savaş ve savunma. Söz konusu kavramlar günümüzde Soğuk Savaş dönemindeki anlamlarından başka yönlere kaymış olsalar da, 11 Eylül ile birlikte yeniden dünya gündemine oturmuşlardır. Sonuçta bu olay AB de dahil tüm ülkelerin savunma politikalarını yeniden gözden geçirmeleri gerektiğini ortaya ıkarımtır. 2003 yılında Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik Stratejisi'ni kabul

etmiş, AB'nin küresel bir güç olduğunu ve küresel güvenlik için sorumluluk alması gerektiğini vurgulamıştır. Terörizm, kitle imha silahları, bölgesel çatışmalar, organize suçlar vb. konularda 'ortak bir Birlik savunma politikasının geliştirilmesi gerektiğinin atı çizilmiştir (McCormick 2014, s.330). Ayrıca ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesiyle ABD'ye yöneltilen eleştiri okları AB'den yeni beklentilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. AB, ABD gibi sert güç kullanımı yerine yumuşak güç kullanmaya meyilli olmuş ve bu sebeple politik, ekonomik diplomatik araçları kullanarak dünyada küresel bir güç olmak istemiştir. 11 Eylül Saldırıları ile görünmüştür ki; yeni bir güvenlik yaklaşımı büyük bir ihtiyaç olmuştur. Yeni yaklaşım demokrasi ile güvenlik arasında güçlü bir bağ kurulmasını gerektirmiştir. Orta Doğu ve Arap ülkelerindeki demokrasi açığı Batı'daki ülkeler için büyük bir güvenlik tehdidi yaratmıştır. Orta Doğu'daki rejimlerin otoriter olmasından kaynaklı halk üzerinde yarattığı siyasi baskı, çeşitli grupların siyasette söz sahibi olabilmek adına barışçıl yollardan uzaklaşarak radikalleşme yolunu benimsedikleri ve böylece bölgesel istikrarsızlığı neden olarak Batı'nın güvenliğini tehdit ettikleri görülmüştür (Küçükkeleş 2013, s.7). Bölgede insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulayan AB, siyasi reformların artırılması gerektiğini ifade etmiştir. Üyeler de ulusal düzeyde bu sürece katkı sağlamışlar; örneğin Almanya İslam ülkeleri ile diyalogunu artırarak demokratik reformlara yardım miktarını artırmış, İngiltere bölge ile iletişimini genişletme girişiminde bulunmuş, Fransa ise 2002-2003'de Tunus, Cezayir, Fas ve Lübnan'a ekonomik yardımının miktarını artırmıştır (Küçükkeleş 2013, s.7). Ancak söylenen ile yapılan arasında farklar ortaya çıkmış, AB'nin Komşuluk Politikası ile gerçekleştirmek istediği değişim yapılamamıştır. Bölgedeki siyasi reformları destekleyecek ekonomik yardım yeterli seviyeye ulaşamamış ve yapılan yardımların çoğu demokrasiyi destekleyecek projelerden ziyade terör, göç, sınır kontrolleri gibi konulara aktarılmıştır (Youngs 2004, s.10). Diğer bir deyişle AB, demokrasi kavramını Orta Doğu'nun kendi kendine edinmesi gereken bir değer olarak görmeyip, kendi güvenliğini koruma içgüdüğü ile özellikle Batılı ülkeleri hedef alan terörü engelleyebilecek bir kavram olarak araçsallaştırmıştır. Bu durumundan en çok fayda sağlayan bölgedeki otoriter rejimler olmuş, arkalarına Batı'nın da desteğini alarak, halk üzerinde radikal İslami grupların iktidarı ele geçirebileceğine dair korku yaratmışlardır. Fakat Batı'nın yürüttüğü otoriter rejim yanlısı politika bölge ülkelerine güvenlik getirmemiştir. ABD

tarafından başlatılan Afganistan ve Irak savaşları Orta Doğu'daki istikrarsız yapıyı körüklemiş ve Batı tarafından asla istenmeyen radikal İslami yapıları güçlendirmiştir.

2005'ten itibaren ise AB'nin Orta Doğu'da siyasi değişim gerçekleştirme isteğinden uzaklaşarak ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi konusuna odaklandıkları görülmüştür. 2007'de Fransa'nın başı çekmesiyle Akdeniz için Birlik Girişimi²⁸ oluşturulmuş (Libya hariç), böylece Avrupa'nın tekrar ekonomik temelli dış politikaya döndüğü görülmüştür. Bu girişimin amacını güvenlik, ekonomik kalkınma, enerji ve göç konularında birlik oluşturmak olarak ifade edebiliriz. Ancak söz konusu birlik fikri başta Almanya ile Kuzey ve Doğu Avrupa ülkeleri ile diğer AB üyelerince iyi karşılanmamıştır. Örneğin, Almanya bahse konu birlik fikrine AB'nin bölgeye ilişkin diğer politikalarına ve hatta AB'nin kendisine bir alternatif olma riski taşıması nedeniyle ve de sadece Fransa'nın çıkarları amacıyla üretilmiş bir proje olabileceği korkusuyla karşı çıkmıştır (Ayaz 2013, s.71). Ayrıca Akdeniz'in diğer yakasındaki ülkelerde de bazı rahatsızlıklar ortaya çıkmıştır, daha önceki Akdeniz politikalarının başarısızlığı ve Fransa'nın bölgeye ilişkin kolonisel tarihi de bu durumda etkili olmuştur. Yine de Fransa ve Libya arasındaki petrol anlaşmaları, Almanya, İngiltere ve Körfez ülkeleri arasındaki savunma ticareti artmıştır. Terörizm, uyuşturucu ve göçle mücadelede çeşitli MENA ülkeleriyle işbirliği geliştirilmiştir. Ancak diğer Akdeniz politikaları gibi bu politika da Arap-İsrail çatışması nedeniyle sekteye uğramış, AB'nin doğru düzgün bir ortak dış politika oluşturamama problemi, halihazırda zaten var olmayan ortak bir Akdeniz politikasıyla birlikte yeni umutlarla başlayan projeyi durma noktasına getirmiştir.

Öte yandan, siyasi arenada gerçekleştirilen yetersiz düzenlemeler otoriter rejimlerin ekmeğine yağ sürmüş, AB'nin siyasi manada radikal İslami grupları engelleme maksatlı bölgedeki otoriter rejimlere onay vermesi istikrar yerine daha fazla kargaşa getirmiştir. Örneğin, Mısır'daki siyasi haklar azaltılmış, Suriye, Cezayir, Tunus ve Libya gibi baskıcı rejimlerin etkili olduğu ülkelerde otoriter rejim daha da güçlenmiştir²⁹.

Diğer taraftan, madalyonun arka yüzünü yani MENA ülkelerinin Avrupa'ya yönelik tutumunu incelemek doğru olacaktır. Avrupa, özellikle de bazı Avrupa ülkeleri, MENA

²⁸ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.bilgesam.org/incele/823/-yeni-bir-acilim---akdeniz-icin-birlik-/#.WGo9i1OLTIU> [erişim tarihi 07 Aralık 2016]

²⁹Human Rights Watch, 2009. *World Report: Events of 2008*. ss. 459-532, New York.

bölgesi için dış politika anlamında özel öneme sahiptir. Söz konusu coğrafyadaki ülkeler, Avrupa ile bölgesel ve uluslararası çevrede etkileşime girmektedirler. Bunun bir sebebi, MENA ülkelerinin Avrupa ile ekonomik, siyasi ve güvenlik alanında hem maddesel olarak hem de karşılıklı algılama çerçevesinde birbirleri ile yakın etkileşim içerisinde olmalarından kaynaklanmaktadır. İkinci sebebi ise MENA'nın, başta Fransa ve İngiltere daha az seviyede de İtalya olmak üzere Avrupa ülkeleri ile sömürge ya da yarı-sömürge ilişkisinin bulunmasıdır. Söz konusu bağlar bazı durumlarda güçlü bir milliyetçi refleks bırakırken, bazı durumlarda ise büyük etkiye sahip kişisel, dilsel ve ekonomik bağları miras bırakabilirler. Üçüncü bir neden ise, Avrupa'nın uluslararası sistemdeki konumu ile ilgilidir; nispeten önemli bir aktör olan Avrupa, müttefikleriyle kendi doğruları çerçevesinde bir süper güç, kalanlarla ise rakip olmaktadır (Nonneman 2005, s.29). Son olarak, elbette MENA ve Avrupa arasındaki yapısal, siyasi farklılık, geçmişte günümüzde ve gelecekteki ilişkilerde de önemli bir faktördür. İç çevre yapısı, MENA'nın kuzey ve güneyde yer alan birbirinden farklı aktörler her iki coğrafyada 'devlet' etiketini giyseler bile, aslında taraflar temel olarak birbirlerinden oldukça farklıdır. Yani MENA devletleri kendi rejimleri doğrultusunda -her ne kadar AB için içinde olsa bile- bir dış politika üretmekte ve uygulamaktadırlar. Bu demek değildir ki dış politikayı tamamen ve sadece ülkelerdeki rejimler belirlemektedir, ancak çoğunlukla dış politika konularında masaya oturduğunuzda karşınızda o ülkenin rejimi yer almaktadır (Nonneman 2005, ss.30-31).

Genel itibarıyla bakıldığında AB'nin Orta Doğu'da yürütmek istediği dış politikayı yeterince uygulayamamasının önemli bazı sebepleri bulunmaktadır. Bunları Orta Doğu'dan kaynaklanan sebepler ve AB'nin kendisinden kaynaklanan sebepler olarak sınıflandırmak mümkündür. Orta Doğu'da yer alan ülkelere kaynaklı problemleri; kişi ya da aile merkezli otoriter rejimler, devlet kontrolünde olan ekonomi, zayıf yapılı sivil toplum örgütlenmesi, demokratikleşmeye karşı çıkan iktidar ve elit kesim, diğer yandan eskiden beri süregelen İsrail-Filistin çatışmasının bölgede yarattığı istikrarsız ve güvensiz ortam şeklinde sıralamak mümkün olabilecektir. Öte yandan AB'den kaynaklı sorunlara baktığımızda ise; Orta Doğu'daki demokratikleşme politikasının bölgedeki dost otoriter rejimlere zarar vererek istikrarı bozacağı düşüncesi, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünden ziyade göç, ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gibi konulara önem verilmesi, üyelerin dış politika yapımında tam olarak

ortak bir fikir birliği oluşturamaması ve enerji kaynakları açısından bölgeye bağımlı olması nedeniyle buradaki devletlerle ilişkilerinde oldukça dikkatli ve temkinli davranması gibi sebepler sayılabilir (Efegil ve Musaoğlu 2008, ss. 172-173).

Birlik arasında yaşanan fikir ve çıkar uyumsuzlukları da önemli bir sorun olarak AB'nin karşısında durmaktadır. Örneğin, İşpanya, İtalya ve Fransa gibi devletler, eski sömürgelerinden Afrika lkeleri ile Almanya, Baltık Cumhuriyetleri ve Doğu Avrupa lkeleri, kuzey komşularına bakmaktadır. İngiltere ise, ABD ile stratejik ortaktır (Efegil ve Musaoğlu 2008, ss. 172-173).

AB'nin Orta Doğu politikasını dört ana eksen üzerinde şekillendirdiğini söyleyebiliriz: Orta Doğu Barış Süreci (ABD, Rusya ve BM ile birlikte Orta Doğu dörtlüsünün bir parçası olarak), Akdeniz için Birlik girişimi, Körfez İşbirliği Konseyi ile ilişkiler ve İnan, Irak ve Yemen gibi ülkelerle yürüttüğü ikili ilişkiler (Hatipoğlu 2012, s. 421). AB, 2000'li yıllardan sonra AB dış politikasını siyasi anlamda ABD'nin dış politika perspektifine yaklaştırmayı tercih etmiştir. Bu durumun en iyi göstergesi ise AB, BM, ABD ve Rusya'dan oluşan 'Orta Doğu Dörtlüsü'dr. İsrail-Filistin çatışmasını nleme temelli söz konusu inisiyatif bölgede uluslararası diplomasinin koordinasyonunu amaçlamıştır. Fakat bu oluşumun ardından gelen Irak'ın işgali ile Filistin'de Hamas iktidarı söz konusu coğrafyada AB'nin çatışmaları engelleme isteğine yeniden darbe vuran olaylar silsilesini başlatmıştır (Mercan 2015, ss. 197-198).

AB, genel olarak Orta Doğu'daki ülkeleri iki şekilde kategorize etmektedir; ılımlı veya radikal. Bu ayırım AB'nin istemediği yollara doğru sürüklenmesine sebep olabilecek bir ayırım olarak karşımıza çıkmıştır. AB, diğer küresel aktörler gibi kendi çıkarları doğrultusunda savunduğu ilkelerden taviz vermekten kaçınmamıştır. Bu duruma en iyi rnek Suudi Arabistan'dır. Söz konusu ülkede insan hakları ihlallerinden, kadın haklarına, mezhepsel ayrımcılıktan, sivil toplumun baskılanmasına kadar birçok AB kriterinin çiğnenmesine rağmen, AB Suudi Arabistan ile ilişkilerinin iyi seviyede tutmuştur. O halde AB'nin ya temel ilkelerini ya da Orta Doğu'daki temel dış politikasını yeniden gözden geçirerek daha realist temeller üzerine oturtması gerekmektedir (Mercan 2015, s.202).

AB'nin Orta Doğu ile yakından ilgilenmesi ile elbette AB de belli bir çerçevede değişime ve dönüşüme uğramıştır. Normal şartlarda AB, Orta Doğu'da ne rejim değişikliği yaratacak devrimci girişimleri ne de Batı karşıtı İslami kesimlerin bir rejim oluşturmasını istemiştir. Demokrasinin yaygınlaşmasını ise bölgede istikrar sağlanması nedeniyle desteklemiştir. Ancak 11 Eylül terör saldırıları sonucunda uluslararası terörizmle mücadele çerçevesinde Orta Doğu ülkeleri ile kurulan işbirliklerinde bu ülkelerin demokratik olup olmadıkları ile ilgilenilmemiştir (Mercan 2015, s.193). Yani, hem işbirliğinin geliştirilmesi hem de demokratikleşme süreci AB için yüksek öneme sahip bir ikilem olmuştur. O halde, 2000'lerden sonra Orta Doğu ve AB arasındaki ilişkinin seyrini değiştiren en önemli ilk olayın 11 Eylül, arkasından takip eden sürecin ise Arap Baharı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

4.2. AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELERİNİN ARAP BAHARINA YAKLAŞIMI

Tarihte bugüne kadar hiç örneği yoktur ki herhangi bir olay patlak vermeden önce çeşitli sinyaller vermemiş, bir takım işaretler göstermemiş, dikkati üzerine çekmeye çalışmamış olsun. Arap Halk Hareketleri diğer bir deyişle Arap Baharı da bunlardan bir tanesi olmuştur. Tarihte her büyük olayın sembolik olarak bir başlama noktası vardır. Fakat zaten bu coğrafyada uzun süredir süregelen bir halk huzursuzluğu, baskıcı rejimlerin artan problematik davranışları, mezhepsel bir takım çatışmalar, halkın isteklerinin geri plana itilmesi gibi olumsuzluklar dikkati çekmiştir. İşte Tunuslu üniversite mezunu olan ve seyyar satıcılık yaparak geçimini sağlayabilen Mohammed Bouazizi de Arap Baharı sürecini tetikleyen bir sembol olarak tarihe geçmiştir. Bouazizi, 17 Aralık 2010'da kendisini yakmadan önce MENA'da otoriter rejimler için büyük bir tehlike yaratarak onları tarihin tozlu sayfalarına gömebilecek güçte bir son hazırlayan sürecin fitilini ateşleyebileceğini elbette tahmin edememiştir. Soğuk Savaş'ın ardından Orta Doğu'da kendisine büyük yer edinen otoriter liderlerin sonu Arap Baharı ile gelmiştir.

Tunus'ta başlayıp Orta Doğu'da hızla yayılan Arap Baharı, Tunus, Mısır ve Libya'da var olan hükümetlerin devrilmesine, Suriye'de iç savaşa, Libya'da ise iç savaşın yanı

sıra dışı müdahaleye, Fas, Cezayir, Ürdün ve Suudi Arabistan'da bazı reformların hayata geçmesine sebep olmuştur (Göçer ve Çınar 2014, s.51).

Soğuk Savaş'ın bitmesi, 11 Eylül terör saldırıları ve 2008'de baş gösteren ekonomik kriz Arap Baharı sürecini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Süreç sadece Orta Doğu coğrafyasında değil Avrupa, ABD ve diğer ülkelerde de çeşitli etkiler yaratmıştır. Örneğin Avrupa'da sağ tabanlı siyasi akımların güçlenmesi, Fransa, İngiltere, Yunanistan gibi ülkelerde sistem karşıtı yapılan çeşitli protesto gösterileri, 'Wall Street'i İşgal Et' hareketi ve bunun Avrupa'ya kadar uzanması durumu, Arap Baharı gibi gelişmelerin sadece Orta Doğu'da değil aynı zamanda birçok farklı bölgede farklı bir takım sonuçlar ortaya çıkardığını gözler önüne sermiştir (Ayaz 2013, s.61).

Arap dünyasında ortaya çıkan halk hareketlerinin sebeplerini iki ana başlık altında incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi siyasi nedenlerdir. Mısır'da Hüsnü Mübarek, Tunus'ta Bin Ali, Libya'da Muammer Kaddafi'nin darbeyle iktidara gelmesi ve Suriye'de Hafız Esad'ın yerine oğlu Beşar Esad'ın geçmesi bölgede demokrasi adına kötü bir çağın yaşanması olarak görülmüştür. Elbette söz konusu kişilerin otoriter bir yönetimle halkları üzerinde oldukça baskıcı bir rejim uygulaması da bölge insanında demokratik yönetimlere karşı daha fazla istek duymasına neden olmuştur. Ayrıca, Soğuk Savaş'ın ardından söz konusu bölgedeki ülkelerde kurumsal bir takım dönüşümlerin hayata geçirilememesi de etkenler arasında yer almıştır. Öyle ki, bu halk hareketlerinin asıl fitilini ateşleyen mevzu 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz ile zaten adil olmayan toplumsal yapının giderek belirgin hale gelmesi ve eşitsizlik durumunun iyiden iyiye artması olmuş, eşitsizlikten en fazla zararı gören genç kesim de çareyi çeşitli protesto yöntemleri ve ayaklanmalarda aramıştır (Ayaz 2013, ss.61-62).

Diğer bir neden ise ekonomiktir. MENA ülkelerinde gelir dağılımındaki adaletsizlik, oldukça yaygın olan fakirlik, fakirlikle doğru orantılı olan yolsuzluk, yozlaşmaya yüz tutmuş yönetim sistemleri, işsizlik, 2008 ekonomik krizi sorunun diğer nedenlerini oluşturmuştur (Kılıç ve diğerleri 2012, s.18). Özellikle eğitilmiş gençler arasındaki yüksek işsizlik oranı, Tunus ve Mısır'da toplumsal gerilimlere neden olmuştur. Halkın faydalanacağı alt yapı, eğitim ve sağlık hizmetlerinde yaşanan eksiklikler toplumda ciddi sıkıntılara yol açmış ve yönetime karşı memnuniyetsizliklerin artması mevcut otoriteye karşı durma duygusunu pekiştirmiştir (Göçer 2015, s.54). Arap dünyasındaki

otoriter liderler devlet ile halk arasında herhangi bir ilişki ya da iletişim kurma ihtiyacı hissetmemişler, zaten petrol gibi önemli zenginliğe sahip ülkelerde yeterli adalet mekanizması olmadığı veyahut buna gerek duyulmadığı için bölgede yolsuzluk, adam kayırma, aşiret yapısı, akrabalık ilişkileri vb. sebeplerle demokrasinin gelişmesi de imkansız hale gelmiştir. Otoriter liderler ekonomik modernleşmeyi kendileri ve destekçilerinin çıkar ve refahları için kullanmayı tercih ederek, sistemin giderek daha da sert bir otoriter rejime dönüşmesine ön ayak olmuşlardır. Otoriter rejim insan hakları ihlallerinin artması anlamına da gelmektedir ki bölgede liderler tarafından bolca gerçekleştirilmiştir. Ancak elbette baş gösteren halk hareketlerinin anında siyasi bir liberalleşme getirmesi de beklenti dışıdır.

Orta Doğu coğrafyası ve dolayısıyla burada yaşamını sürdüren ülkeler, bölgenin sahip olduğu oldukça zengin doğal kaynaklar, hayati öneme sahip suyu ve üç büyük dinin kutsal olarak nitelendirdiği toprakların burada bulunması sebepleriyle dünyanın gözünün her daim üzerinde olduğu bir yer olagelmiştir. MENA coğrafyası çok genel itibarıyla dünyada bulunan petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 55'ine sahiptir. Libya ve Cezayir söz konusu doğal kaynakların oldukça yoğun bulunduğu iki ülke olup, özellikle Avrupa'ya çeşitli yollar vasıtasıyla doğalgaz satmaktadırlar (Göçer 2015, s.55). Bu çerçevede Avrupa, söz konusu bölgeye ve bölgede yaşanan hareketlenmeye ilk etapta enerji arz güvenliği perspektifinden bakmaktadır. Genel itibarıyla Avrupalılar, özelde ise AB, Orta Doğu ülkeleri aracılığıyla enerji kaynaklarını çeşitlendirerek Rusya'ya olan bağımlılıklarını önemli ölçüde azaltmayı hedeflemektedirler. Diğer taraftan, Orta Doğu ülkeleri AB'nin aynı zamanda büyük çaplı ticaret ortağıdır. Bu sebeplerle de bahse konu coğrafya ve üzerinde yaşanan her türden olay AB için yüksek öneme sahiptir ve bölgeyle yakından ilgilenmelerine sebeptir.

Öte yandan, Batı odaklarının Arap halk hareketlerini erkenden fark edememiş olması da büyük bir tartışma yaratmıştır. AB yine de gelişmeleri ilk etapta demokratikleşme adına bir fırsat olarak görmüş, bölgedeki siyasi ve ekonomik sistemin daha fazla özgür kalacağına uzun vadede bölgenin istikrara kavuşacağına, bölge ile AB'nin ilişkisinin güçlenerek AB'nin jeostratejik çıkarlarına yarar sağlayacağına inanmıştır. Ancak, Orta Doğu'da başlayan olaylar zinciri zamanla iç çatışma, siyasi kutuplaşma, İslami

partilerin ön plana çıkması, göç vb. problemler yaratmaya başlayınca AB'nin konuya ilişkin düşünceleri ve yaklaşımı da değişmiştir. İstikrar ve güvenlik AB için ön plana çıkarken bölgeyi demokratikleştirme arzusu geri planda kalmıştır. (Efegil 2015, s.550).

Diğer taraftan, kendisini uluslararası arenada küresel bir aktör olarak görmeyi arzu eden AB, konuya en etkisiz kalan yapı olmuştur (Ayaz 2013, s.62). Tarihte bakıldığı zaman söz konusu bölgede Osmanlı'nın yıkılmasının ardından en büyük etkiyi bırakan Avrupalı devletler (Fransa ve İngiltere) olmuş, II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve SSCB, Soğuk Savaş'tan sonra günümüzde ise bölgenin kralı ABD olarak görünmektedir (Altınbaş 2010, ss.25-26). Orta Doğu dediğimiz coğrafya enerji kaynaklarının yüzde 65'ine sahip olan bölgedir. Avrupa'nın 'stratejik arka bahçesi' şeklinde ifade edebileceğimiz alan, Avrupa'nın yüzde 40'lık petrol ihtiyacını gidermektedir (Nitze ve Hadar, 2009). AB'nin ulaşmak istediği en büyük gayesi uluslararası sistemde ABD gibi küresel bir güç olabilmektir, bunun için de Orta Doğu'da varlık göstermesinin şart olduğunun bilincindedir. Orta Doğu, AB için bir yanıla tehlikeli, bir yanıla da oldukça çekicidir. Tehlikeli olan yanı İran, Irak ve Suriye gibi ülkelerle komşu olmak, çekici olan yanı ise burada etkin bir güce sahip olup küresel alanda söz sahibi olabileme fikridir. Fakat AB halihazırda zaten Kıbrıs nedeniyle Suriye'yle komşu durumundadır (Altınbaş 2010, s.27).

AB, Orta Doğu'da yaşanabilecek köklü rejim değişikliklerinin her daim bir risk olduğunu bilmekte ve buna göre hareket etmeyi tercih etmektedir. Bu nedenle de AB, Orta Doğu'da aktif bir rol oynamakta güçlük çekmektedir. Diğer taraftan da son dönemlerde ekonomik anlamda da iyi bir gidişat sergileyemeyen üye ülkeler, Arap Baharı sürecinde yaşanan halk ayaklanmalarına karşı kurumsal olarak yeterli etkiyi sağlayamamışlar, bölgede etkili bir oyun kurucu olabilme hedefinden uzaklaşmışlardır. AB'nin bölgede demokratikleşmeyi yayma çabası için ülkelere verdiği ekonomik yardım paketleri, ihtiyaçlarla kıyaslandığında oldukça az bir yer tutmuştur (Ayaz 2013, s. 63). Bir de buna siyasi liberalleşme adına AB'nin Orta Doğu ülkelerine sunabileceği kurumsal bir öneri bulunmaması yani 'tam üyelik' havucunu söz konusu ülkelere asla sunmaması da eklenince Orta Doğu ülkeleri için ciddi bir motivasyon eksikliği sonucunu doğurmuştur. Buna bağlı olarak ülkeler yeterli gelişimi gösterme konusunda oldukça isteksiz davranmışlardır. Tüm bunlara bir de AB'nin Orta Doğu'daki otoriter

rejimlere yönelik ılımlı yaklaşımı ve bölge istikrarını demokratikleşmeye tercih etmesi de eklenince karşılıklı bir güven problemi doğmuş, AB savunduğu ilkeleriyle ters düşmüştür.

Birliğin 1960'lardan itibaren Orta Doğu ve Akdeniz ülkelerine uygulamaya çalıştığı iyi komşuluk ve ortaklık gibi stratejilerin, Arap Hareketleri'nin baş göstermesi ile işe yaramadığı açıkça görülmüştür (Yılmaz 2013, s. 28). Genel olarak Arap Baharı, Lizbon Antlaşması (2009)'nın ardından AB'nin karşı karşıya kaldığı uluslararası anlamda ilk kriz olarak gösterilebilir (Mercan 2015, s.194). Özellikle de Libya krizinden sonra Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve AB Konseyi Arap Hareketleri'ni gündemine alarak, Şubat 2011'de ODGP Yüksek Temsilcisi tarafından bir deklarasyon yayınlamıştır. Bu deklarasyonda Libya'nın durumunun AB'yi yakından ilgilendirdiği belirtilmiş, silah ambargosu, kişi/şirket varlıklarının dondurulması, vize yasağı gibi yaptırımlar uygulamaya konulmuştur. MENA'da baş gösteren Arap Halk Hareketleri Orta Doğu coğrafyası adına kabul edilen ve uzun dönemli olarak uygulanmaya çalışılan bazı 'doğru'ları sarsmaya başlamıştır. Bu doğruların en başında da AB'nin bölgedeki otoriter rejimleri desteklemesi gelmiştir. Fransa yıllarca ciddi siyasi ve ekonomik ilişkiler kurduğu Bin Ali rejimine sahip çıkmış, İngiltere, Fransa ve Almanya Hüsnü Mübarek'in iktidardan inmesi için yapılan protesto gösterilerine destek vermemiştir.³⁰

Arap Baharını sadece ekonomik liberalleşme ile ilişkilendirip siyasi liberalleşmeyi göz ardı etmek yanlış olacaktır. Ayaklanmaların nedenini yalnız yaşanan ya da yaşatılan ekonomik zorluklara bağlamak akılcı bir yaklaşım değildir. Genç Arap nüfus, teknolojiyle barışık ve diğer ülkelerde yaşayan kendisi gibi genç nüfusu gerek sosyal medya gerekse televizyon, internet vb. araçlar vasıtasıyla takip edebilmekte, başka dünyalarda yaşanan hayat standartlarını görebilmektedir. Dolayısıyla, bahse konu nüfusu AB'nin kendisine samimi şekilde inandırması önem arz etmektedir. AB'nin bu minvalde pro-aktif politikalar üretip uygulamaya ve bölge insanına kendisini kabul ettirme çabasını görünür kılmaya ihtiyacı vardır. Arap Baharı her ne kadar AB için aniden gerçekleşen ve şaşırtan bir olaylar zinciri şeklinde ortaya çıkmış olsa bile, AB'nin bu süreci dönüştürme veya yardımcı olma gücünün bulunduğu ancak artık

---

³⁰ Jerusalem Post [online], 11 Şubat 2011. *Sarkozy: Egypt must avoid religious dictatorship*.<http://www.jpost.com/Breaking-News/Sarkozy-Egypt-must-avoid-religious-dictatorship> [erişim tarihi 11 Ocak 2017].

olayların gidişatını belirleme gücünün bulunmadığı gerçeği önem arz etmektedir. Örneğin 42 yıldır Libya'yı yöneten Kaddafi'nin devrilmesi NATO'nun müdahale etmesiyle hızlanmıştır. Yani ister başka bir Orta Doğu ülkesi ister Libya olsun-burada örnek Libya olduğu için- Libya'nın bölünmesi ya da bundan sonra yeni bir diktatörlük rejiminin ortaya çıkarak anarşi yönetimine dönüşmesi ya da konfederasyon veya da demokratik bir sistemin ortaya çıkması ne Avrupa ne de NATO'nun karar verebileceği bir durumdur, buna ancak Libyalılar karar verebilecektir (Perthes 2011, s.73).

AB, Arap Baharına ilişkin süreci daha etkili yönetebilmek adına bazı araçlar kullanmıştır. Bu araçları; ikna edici uluslararası diplomasi, AB temsilcileri tarafından bölgeye yapılan birçok gezi (Komisyon üyeleri, Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi/Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı ve Avrupa Parlamentosu üyelerinin delegeleri) insani yardımlar, çeşitli yaptırımlar, ambargo, bazı üye ülkelerin NATO askeri operasyonlarına katılması ve barış inşa süreçlerine destek vermesi şeklinde sıralayabiliriz (Balfour 2012, s.11). Arap Baharı sürecine hazırlıksız yakalanan AB, ilk etapta bekle ve gör politikasını uygulamış, olayların ciddi bir boyut kazanmaya başlamasıyla birlikte Mart 2011'de NATO vasıtasıyla Libya'ya hava operasyonları düzenlenmiş ve anılan bölgeye bazı askeri ve ekonomik yardımlar yapmaya başlamıştır. AB, Suriye meselesinde ise Esed yönetimine bazı ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulama yolunu tercih ederek yıldırma politikası yürütmüştür. Daha sonra Mart 2012'de Esed rejimini kınayan bildiri yayınlamış, Ağustos 2012'de ise Suriye'deki elçiliklerini kapatmıştır (Göçer 2015, s.58).

AB'nin Arap Baharına yaklaşımını genel olarak sahip olduğu araçlar belirlemektedir. AB, Orta Doğu'da yaşanan bu sert geçiş dönemine yaptığı açıklamalar ve bildirilerle açıkça destek vermiştir. Üye ülkeler, 'Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Refah Paylaşımı için Ortaklık³¹' ortak bildirisini Mart 2011'de yayınlamışlardır³². Söz konusu bildiride vurgulanan hususlar; demokratikleşme, kurumsallaşma, ekonomik ve sosyal ilerleme, eğitim ve sağlık sisteminde gelişim sağlanması, insan haklarının korunması ve özgürlük, çoğulculuk vb. konular olmuştur. Bu bildirideki diğer önemli nokta ise, söz konusu dönüşümleri hızlıca gerçekleştirecek ülkelere diğerlerine nazaran AB tarafından

³¹ İng. çev. a Partnership of Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean.

³² Detaylı Bilgi için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011DC0200>[erişim tarihi 11 Ocak 2017]

daha fazla destek olunacağı mesajıdır (Turan 2015, s.223, Hatipoğlu 2012, ss.421-422). Ayrıca üye ülkeler tarafından 3M modeli adıyla yeni bir sistem ortaya konulmuştur: para (money)- hareketlilik (mobility)- piyasalar (markets) (Balfour 2012, s. 21). Yani bu model dönüşümü gerçekleştirmeye arzulu ülkelere daha çok maddi yardım, insanlar arası ilişkileri geliştirme ve karşılıklı olarak piyasaları açma olarak açıklanabilecektir. Her ne kadar Arap ülkeleri ekonomik anlamda AB tarafından uzatılan yardım eline kolay ikna olduysa da iş siyasi ilişkiler noktasına geldiğinde AB'nin müdahalesi hoş karşılanmamıştır (Hatipoğlu 2012, ss.421-422). Balfour'a (2012 s. 21) göre; AB'nin Arap Baharı sonrası politika önerileri güçlü bir şekilde koşulluluk kavramının yeniden tanımlanması üzerine odaklanmakta, bu yeni paketin sloganları MENA coğrafyasının umutlarını değiştirerek yeni hedefler sunan 'derin demokrasi'³³ kavramını içermektedir. Balfour, bunu başarmanın araçlarının ise daha çekici teşvikler sunmak, ticaret ve hareketliliği artırmak olduğunu ifade ederek, daha fazlasını kazanmak için daha fazlasını yapmak gerektiğinin altını çizmiş ve devam etmiştir: "AKP'nin diğer önemli ayağını ise sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır, ancak bu kuruluşların şartlı herhangi bir duruma bağlanmadan ve devletten devlete değişmeyen bir yapıda olması gerekmektedir."

AB'nin Akdeniz'deki ilişkilerini yeni yaşanan gelişmelere göre tekrar düzenleme isteği ise Mayıs 2011'de 'Değişen Komşulara Yeni Cevap'³⁴ belgesi ile ortaya koyulmuştur.³⁵ Söz konusu belge ile AKP'nin revize edilerek daha uzun vadeli bir bölge politikası oluşturulması amaçlanmıştır. Belgede; demokratikleşme için ortak ülkelere daha fazla yardım sağlanması, ekonomik gelişme sürecinin desteklenmesi, söz konusu politikanın bölgesel anlamda güçlendirilmesi, bunların gerçekleştirilebilmesi için de gerekli mekanizma ve araçların sağlanması kararları alınmıştır. Arap Baharının akabinde AB, bölge ülkelerine yönelik mali yardımlarını artırarak, 2011-2013 yılları arasında güneyde

---

³³ Derin demokrasi kavramı ile anlatılmak istenilen; serbest ve adil seçimler, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, toplanma ve gösteri özgürlüğü, özgür basın ve medya, bağımsız bir yargı tarafından yönetilen hukuk ve adil yargılanma hakkı, yolsuzlukla mücadele, güvenlik ve kolluk kuvvetleri reformu (polis dahil), ordu ve güvenlik güçleri üzerinde demokratik kontrol mekanizmasının kurulmasıdır. Detaylı bilgi için bkz. European Commission and High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy (2011b).

³⁴ İng. çev. a New Response to a Changing Neighbourhood.

³⁵ European Commission, 25 Mayıs 2011. *A new response to a changing neighbourhood: joint communication to the European Council, the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions*. COM (2011) 303 Final, Brüksel. https://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com_11_303_en.pdf [erişim tarihi 11 Ocak 2017]

yer alan ülkelere yaklaşık 5,5 milyar Avro göndermiştir.³⁶ Ayrıca, AB bölgedeki sivil toplum kuruluşlarını da oldukça önemsemiş ve bunun bir göstergesi olarak da Sivil Toplum Enstrümanı Fonu'nu kurarak buraya 22 milyon Avro göndermiştir.³⁷ Bu belge ile daha çok ikili ilişkilerin altı çizilmiş, bölgedeki ülkelerin birbirinden farklı olduklarına dikkat çekilmiştir (Turan 2015, s. 224). Fakat AB yeni komşuluk belgesi ile de pek başarılı adımlar atamamış, parasal yardımlar yetersiz kalarak demokrasiyi güçlendirmekten ziyade terörle mücadele ve göç gibi konulara aktarılmış, bölgesel güvenliğe önem verilmiş, demokratikleşme kavramı Avrupa ve diğer Batılı ülkeleri terör ve radikal unsurlardan koruyabilecek bir araç olarak görülmüştür (Küçükkeleş 2013, s.8).

AB'nin 2011 yılından itibaren Arap Baharı süreciyle birlikte göç sorunu da iyiden iyiye artmıştır. Orta Doğu'dan AB'ye en fazla göç Fas, Suriye, Cezayir, Tunus, Mısır ve Lübnan'dan beklenmiştir ancak resmi olarak çok fazla bir göç dalgası olmadığı görülmüştür. Öte yandan, resmi olmayan yasadışı yollarla AB'ye göç eden büyük bir çoğunluğun bulunduğu bilinmektedir. İşte AB, demokratikleştirme çabalarını bu nedenle de hızlandırmak istemekte ve büyüyen halk hareketlerinin AB'ye doğru büyük bir göç dalgasına dönüşmesini engellemek istemektedir. AB göç dalgasını engellemek üzere mali ve insani yardım paketlerini kabul etmiştir, ancak AB'ye gitmek isteyen göçmenlerin İtalya sınırları içerisinde kalıp burada ihtiyaçlarının karşılanması talebi İtalya tarafından geri çevrilmiştir (Turan 2015, ss.230-232). Ayrıca, Birlik Orta Doğu'ya yakın konumda bulunduğu için yasadışı göçe oldukça açık konumda yer almakta, özellikle Fransa, Belçika, İspanya, Danimarka ve Hollanda gibi ülkelerde bulunan Orta Doğu coğrafyasından gelmiş göçmen nüfus ve diaspora da AB üyesi ülkeleri terör örgütlerinin hedefine koymaktadır (Efeğil 2015, s. 546).

Diğer yandan, AB'nin kendi üye ülkeleri arasında da Orta Doğu'ya ilişkin ortak bir dış politika üretme ve uygulama noktasında büyük problemler yaşandığı açıktır. Üye ülkeler kendi ulusal dış politikalarını bölgedeki ülkelere AKP ve AB diplomasisi üzerinde uyarlamaya çalışmışlardır. Üyeler ulusal hedefleri peşinde koşmaya devam ettikçe, AB'nin bölgedeki önemli pozisyonuna rağmen, yapılan ortak politikaların amaçlanan sonuçlara ulaşması mümkün görünmemektedir (Balfour 2012, s. 29). Kuzey

---

³⁶ A.g.e. s.19.

³⁷ A.g.e. s. 4.

Afrika ve Orta Doğu coğrafyası sadece İsrail-Filistin çatışması üzerinden değil aynı zamanda düzensiz göç, terörle mücadele vb. konular da dahil olmak üzere üyeler arasında her zaman fikir ayrılıklarına sebep olan bir bölge olmuştur. Örneğin AB üyelerinden Fransa, İspanya ve İtalya güvenlik, ekonomik ve ticari çıkarlarını ön planda tutarak Akdeniz ülkeleri ile iyi ilişkiler sürdürürken Almanya, Doğu Avrupa ülkelerine daha çok ilgi göstermiştir. İlk üç ülke Orta Doğu'da siyasi reformların yapılmasını önemsemiştir (Turan 2015, s.233). Yine üyeler arasındaki ayırım en çarpıcı şekliyle Arap Baharı sürecinde kendini açıkça göstermiştir. Libya'ya askeri operasyon yapılıp yapılmaması, Filistin'in UNESCO üyesi olarak tanınıp tanınmaması gibi konularda ortaya çıkan fikir çeşitliliği ve bunun sonucunda ortak bir dış politika belirlenememesi durumu yaşanmıştır (Balfour 2012, s. 29). Arap Baharı sürecinde İtalya uygulanması önerilen yaptırımları engellemiş, sadece Fransa Bingazi'de kurulan Ulusal Geçiş Konseyi'ni tanımış, Almanya ise BM'de yapılan Güvenlik Konseyi'ndeki oylamada çekimser kalmıştır. Libya ve Suriye'de olan olayların akabinde İngiltere ve Fransa Mart 2013'te Dublin'de gerçekleştirilen AB Dışişleri Bakanları toplantısında gündeme alınan AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği yapısının değişmesi yönünde hazırlanan taslağı imzalamamış, böylece üye 14 ülkenin imza attığı metni kendi ülkelerinin ulusal çıkarlarını ön planda tuttıkları bir dış politika uygulamak istediklerinin altını çizmişlerdir (Özdal 2013, ss. 302-303).

Bu noktada Birlik içerisindeki özellikle başat üyelerin Arap Baharı sürecine nasıl tepki verdiklerini incelemek de yerinde olacaktır. AB gibi üye ülkeler de ilk etapta Arap Halk Hareketleri'ne ne şekilde bir tepki verecekleri hususunda bir müddet kararsız kalmışlardır. Bu durumun en somut örneğini Fransa'nın, Tunus'ta başlayan halk ayaklanmalarına gösterdiği ilk tepkiden anlamak mümkündür. Fransa, Tunus'taki ayaklanmaların rahatlıkla engellenebileceğini varsayarak ilk etapta Tunus rejiminin destekçisi olmuştur. Fransa Dışişleri Bakanı Michelle Alliot Marie bir açıklamasında; Tunus rejimine ayaklanmaları önlemesi için kolluk kuvveti desteği sağlayabileceği açıklamasını yapmıştır (Ulutaş ve Torlak 2011, s.16). Tunus ve Mısır'da otoriter rejimlerin başında bulunan Bin Ali ve Mübarek'in devrilmeleri akabinde sürecinin sancılı geçeceğini anlayan Fransa, dış politikasında çark ederek değişimi destekler nitelikte açıklamalar yapmaya başlamıştır. Tunus'un devrik rejimiyle olan mali bağlarının ortaya çıkmasıyla birlikte Fransız Dışişleri Bakanı tepkiler nedeniyle

görevinden istifa etmiştir. Alliot'un ardından atanan yeni Dışişleri Bakanı Alain Juppe ise Fransa'nın Arap halkının demokrasi talebini görmezden geldiğini ve bunun bir hata olduğunu ifade etmiştir (Küçükkeleş 2013, s. 19). Öyle ki Fransa eskiden beri MENA ülkeleri ile ticaret temelli bir ilişki içerisinde olagelmiş, bu anlamda da bu ilişkiyi zedeleyerek her türlü ekonomik ve siyasi çıkarımı tehlikeye atabilecek olaylardan uzak durmaya ve istikrarın bozulmaması adına bölgedeki otoriter rejimlerle kol kola yürüyerek onlara destek olmaya devam etmiştir. Ayrıca, İslami hareketlerin önlenmesi noktasında da kendi ulusal dış politikası çerçevesinde hareket etmiş, bu uğurda bölgede gerçekleşen her türlü insan hakları ihlallerine ve baskı politikasına göz yummuştur.

Fransa özellikle 2007'de Sarkozy'nin Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte dış politikasını pragmatik bir çizgiye kaydırmıştır. Suudi Arabistan'a üyeler arasında en yüksek silah satışını gerçekleştirmiş³⁸, Libya ile çeşitli petrol anlaşmaları imzalamıştır.³⁹ Sarkozy, AB ile Akdeniz ülkeleri arasında köprü oluşturmaya çalışarak Akdeniz için Birlik Girişimi'ni gerçekleştirmiş, ancak demokrasiden ziyade ekonomik ilişkileri önemsemiştir. Fransa'nın Tunus'daki Bin Ali rejimine ilk etapta verdiği destek bölge ülkeleri nezdinde Fransa'nın imajını ve duruşunu oldukça zedelemiştir. Halk hareketlerinin Mısır'a sıçraması ise Fransa'yı iyice zora sokmuş, Mısır'da Mübarek idaresi altında kontrollü bir şekilde demokrasiye geçişin gerçekleşmesini savunan Fransa, Tahrir meydanında yaşanan gösterilere yönelik rejime sadece sağduyulu olması yönünde çağrı yapmıştır.⁴⁰

Mısır ve Tunus'da yaşananlara karşı daha çok uzaktan izleme politikası yürüten Fransa, konu Libya'ya geldiğinde farklı bir duruş sergilemeyi seçmiş, Kaddafi'nin halk ayaklanmalarına çok ciddi sert tepkiler vermesi karşısında diğer uluslararası aktörlerin de katılımıyla Libya'ya askeri operasyonların başlamasında önemli bir rol üstlenmiştir. Kaddafi'nin kendi halkına yaptığı sert müdahaleleri kınayan ilk ülke Fransa olmuş ve Sarkozy, AB'nin Libya'ya yönelik çeşitli ekonomik, ticari ve mali yaptırımlar

---

³⁸ Der Spiegel [online], 19 Mach 2012. *EU Nations Sell the Most Arms to Saudi Arabia*. <http://www.spiegel.de/international/europe/eu-makes-controversial-weapons-sales-to-saudi-arabia-a-822288.html> [erişim tarihi 11 Ocak 2017]

³⁹ France Diplomatie. *France and Libya: Economic relations*. <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/libya/france-and-libya/> [erişim tarihi 11 Ocak 2017]

⁴⁰ Castle, S. and Dempsey, J., 31 January 2011. *E.U. Calls for Orderly Transition in Egypt*. *New York Times* [online]. <http://www.nytimes.com/2011/02/01/world/europe/01iht-union01.html> [erişim tarihi 11 Ocak 2017]

uygulamasını için üyelerin Dışişleri Bakanlıkları'na baskı yaptığını ifade etmiştir.⁴¹ Ayrıca, BMGK'de Libya'da uçuşa yasak bölge kararı alınmasında öncülük eden Fransa, Kaddafi'nin devrilmesine neden olan askeri operasyonlarda önemli bir role sahip olmuştur.⁴² Esasında Fransa, Mısır ve Tunus'da göstermiş olduğu duruş ile zedelene imajını Libya'da konuya dahil olarak düzeltmek istemiştir. Fransa, Orta Doğu coğrafyasında ortaya çıkan halk hareketlerini bölgede liderlik kurabilmek adına fırsat olarak görmüş, askeri operasyonlarda başı çeken ülke olarak bahse konu bölgede kendini bazı liberal değerlerin savunucusu olarak adletmek istemiştir (Küçükkeleş 2013, s. 19). Bu durum Fransa'nın dış politikasında ciddi ve nitelikli bir dönüşüme sebep olmamıştır, çünkü Fransa otoriter rejimlerin devrilmeyeceği yerlerde istikrarın korunması yönünde tavır alırken, rejimin değişeceğinin kesin olduğu yerlerde demokrasiden yana taraf tutmayı tercih ederek ikili oynama yolunu seçmiştir. Yani sonuç olarak Fransa, örneğin Suriye'de yaşananlara diplomatik bir takım tedbirler alırken, petrol rezervleri ve stratejik açıdan yüksek öneme haiz Libya'da hemen duruma müdahale etme yolunu tercih etmiştir. Bu durumda Fransa'nın, AB üyesi olarak kendi ulusal dış politikasında savunduğu insan hakları, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü vb. ilkelerle, aynı AB'nin yaptığı gibi, ters düştüğü görülmektedir. Fransa dış politikasında pragmatik olmayı tercih etmekte, AB'yi kendi ulusal çıkarlarının gerektirdiği yöne teşvik etmekten geri kalmamaktadır.

İngiltere de aynı AB gibi istikrarın MENA ülkelerinde sağlanması gerektiği fikrini benimsemiştir. Bunun garantisi olarak gördüğü bölgedeki otoriter rejimleri de desteklemekten çekinmemiştir. İngiltere böylece bölgede hem İslami grupların iktidara gelmesinin önünü kesmiş hem de ekonomik çıkarlarını korumuştur. İngiltere de Fransa gibi Arap Baharı ile beklemediği bir dönemde karşılaşmış, Körfez odaklı ve ekonomi tabanlı olan ulusal dış politikasını AB ile uyumlu hale getirebilmek için daha ılımlı davranmaya çalışmıştır (Küçükkeleş 2013, s.16). İngiltere'nin Arap Baharında yürüttüğü politikayı ulusal düzey ve AB düzeyi şeklinde incelemek mümkündür. Ulusal

---

⁴¹ USA Today, 23 February 2011. *French president urges EU sanctions against Libya*.http://usatoday30.usatoday.com/news/world/2011-02-23-French-Libya_N.htm [erişim tarihi 12 Ocak 2017]

⁴² Cody, E., 17 March 2011. *France pleads for military intervention as Gaddafi forces attack Libyan rebels*. Washington Post [online]. https://www.washingtonpost.com/world/france-pleads-for-military-intervention-as-gaddafi-forces-attack-libyan-rebels/2011/03/16/ABSX3we_story.html?utm_term=.ecef2d3b7750 [erişim tarihi 12 Ocak 2017]

düzeve bakıldığında İngiltere Arap halk hareketlerine ilk ciddi tepkisini 2011’de Arap İşbirliği Belgesi⁴³ ile ortaya koymuştur.⁴⁴ AB’nin bölgede yürüttüğü politikalar ile benzeşen Belge, İngiltere’nin yumuşak güç kullanmayı tercih ettiğini ortaya çıkarmaya amaçlamıştır. İngiltere, AB içinde ayaklanmalara yönelik başlatılan girişimlerde oldukça aktif rol almış, birçok politikanın geliştirilmesi için çaba harcamış, bu çerçevede ekonomik, diplomatik, askeri her türlü konuda AB’ye katkı sağlamıştır. İngiltere, Arap İşbirliği ile 19 MENA ülkesinde bulunan çeşitli programlar için fonlama olanağı oluşturmuş, fakat Mısır, Libya, Tunus, Ürdün, Fas, Cezayir ve Suriye olmak üzere yedi ülkeye öncelik vermiştir. İngiltere söz konusu işbirliğini, bölgedeki siyasi ve ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi için etkili bir araç olarak nitelendirmiş ve bu durumun İngiltere’nin bölgedeki reformların gerçekleştirilmesinin destekçisi olduğunun altını çizdiğini ifade etmiştir.⁴⁵ İngiltere, söz konusu işbirliği belgesi ile yapılan mali yardımların her ne kadar bölge ülkelerindeki demokratikleşme ve siyasi gidişatı iyileştirme adına yapılacağını deklare etse bile uygulamada bu yardımların özellikle yolsuzlukla mücadele, şeffaflık, seçim ve ekonomik reform gibi alanlarla kısıtlı kaldığı görülmüştür.⁴⁶

İngiltere Tunus’ta yaşanan olayları bu ülkeyle bağlarının zayıf olması nedeniyle nispeten kolay atlatmış, ancak konu Mısır’a gelince işin rengi değişmiştir. Çünkü Hüsnü Mübarek ile iyi ilişkilere sahip olan İngiltere yönetimi, Tahrir Meydanı’nda gerçekleşen olaylara sadece sağduyu çağrısı yapmakla yetinmiş, Mübarek’in görevden ayrılmasına kadar durum bu yönde ilerlemiştir. Ayrıca, Tunus’ta Bin Ali’nin mal varlığı İngiltere’nin sayesinde ayrılışından yaklaşık 15 gün sonra dondurulurken⁴⁷, Mübarek’in mal varlığı ise ancak yedi ay sonra dondurulabilmiştir.⁴⁸

---

⁴³ İng. çev. Arab Partnership.

⁴⁴ Arab Partnership hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://www.gov.uk/guidance/arab-partnership> [erişim tarihi 12 Ocak 2017]

⁴⁵ House of Commons Foreign Affairs Committee, 3 July 2012. *British foreign policy and the Arab Spring*. Second Report of Session, 2012-13. pp. 44-

⁴⁶ <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201213/cmselect/cmffaff/80/80.pdf> [erişim tarihi 13 Ocak 2017]

⁴⁷ A.g.e. p. 45.

⁴⁸ France 24, 01 Şubat 2011. *European Union agrees to freeze ousted Tunisian president Ben Ali's assets*. <http://www.france24.com/en/20110131-eu-freeze-ben-alis-assets-tunisia-economy-trade-popular-revolt> [erişim tarihi 13 Ocak 2017]

⁴⁸ Whewell, T., 3 Eylül 2012. *UK 'fails to freeze' Mubarak-era assets*. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19459177> [erişim tarihi 13 Ocak 2017]

Libya’da yaşananlar ise İngiltere için bambaşka bir süreci başlatmış, Tunus ve Mısır’daki sakin duruşunun aksine, tıpkı Fransa gibi, İngiltere de Libya’da aktif rol almayı tercih etmiştir. Libya’da Kaddafi’ye yönelik başlatılan halk hareketlerini destekleyen İngiltere, özellikle bölgede Fransa’nın güçlenmesini engelleyerek bölgenin dengesini sağlamak adına askeri operasyonlar ile etkisini güçlendirme yolunu seçmiştir.⁴⁹ Fransa’nın liderliğinde Libya’da uçuşa yasak bölge ilan edilmesinde İngiltere hükümetinin de önemli bir katkısı olmuş, bu sayede Bingazi’de büyük insan kayıpları yaşanmasının önüne geçilmiştir.⁵⁰

Arap Halk Hareketleri ile İngiltere’nin dış politikasında ciddi bir değişim ya da kayma olup olmadığı noktasına gelindiğinde; İngiltere’nin bölge ülkelerinde bu süreçte demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi kavramların altını çizdiği ancak yine de ticari çıkarlarını ön plana koyduğu bir çerçeveden dış politika yürüttüğü görülmüştür. Bu durumun en çarpıcı örneği; Suudi Arabistan, Umman ve Katar gibi ülkelerde yaşanan protestolara karşı takındığı ilgisiz tavır ve Bahreyn’deki olaylara sert müdahale yapılması karşısında sessizliğe bürünerek kendi ulusal çıkarları gerektirdiği yönde hareket etmesi olmuştur.⁵¹ Protesto gösterileri bastırılırken İngiliz silahlarının kullanıldığı yönünde ortaya atılan çeşitli iddialar da İngiltere’nin Libya ve Suudi Arabistan ile yaptığı silah anlaşmalarını iptal etmesine neden olmuş, ancak bu durum yine de İngiltere’nin MENA’ya silah satış oranını düşürememiştir.⁵²

AB’nin üçüncü önemli ve güçlü ülkesi olan Almanya ise MENA bölgesinde kendisine ciddi anlamda bir politika oluşturmayı başaramamış, bu başarısızlığını AB’nin bölgeye ilişkin dış politikasına kendisini eklemleyerek telafi etmek istemiştir (Küçükkeleş 2013, s. 20). Perthes’e göre (2002, s. 187); Almanya bölge ülkeleri ile ekonomi ağırlıklı ilişkilerini mütevazı bir seviyede yürütmektedir. Diğer yandan, Almanya AB ülkelerinden farklı olarak insan hakları, demokrasi gibi kavramlarda MENA bölgesindeki ülkeler nezdinde oldukça etkisiz kalmıştır (Gröhe 2002, ss. 213-218). Almanya söz konusu coğrafyadaki insanlarla ilişkisini öğrenci değişim programları ya

---

⁴⁹House of Commons Foreign Affairs Committee, 3 July 2012. *British foreign policy and the Arab Spring*. Second Report of Session, 2012-13, pp. 31-32.

⁵⁰ A.g.e. p. 32.

⁵¹Amirahmadi, H. and Afrasiabi, K., 29 April 2011. *The west’s silence over Bahrain smacks of double standards*. Guardian [online]. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/apr/29/bahrain-saudi-arabia-iran-west> [erişim tarihi 13 Ocak 2017]

⁵²Der Spiegel, 19 Mach 2012. *EU Nations Sell the Most Arms to Saudi Arabia*.

da dil kursları gibi daha kültürel ve sosyal ilişki çerçevesine oturtmayı seçmiş, bölgedeki otoriter rejimlerin işleyişine karışmamayı tercih etmiştir. Bir de elbette İngiltere ve Fransa'nın aksine Almanya'nın MENA bölgesindeki ülkelerle herhangi bir koloni geçmişi olmadığı için Almanya'nın buradaki işi diğer AB ülkelerine göre nispeten daha kolay olmuştur (Perthes 2002, s. 129).

Almanya'nın Arap Baharı sonrası politikasına baktığımızda ise ekonomik anlamda atak olmayı ancak askeri alanda oldukça geri planda kalmayı tercih ettiği görülmüştür. Son yıllarda yaşanan mali krizin konuya etkisi de yadsınamaz bir gerçek olmuştur. Bu durum iki sonuca yol açmıştır: Birincisi Almanya'nın güvenlik ve savunma politikası kapsamında çok taraflı stratejik girişimlere isteksiz davranması, ikincisi ise ulusal egemenliğini AB kurumlarına devretmede gönülsüzlük göstermesi (Küçükkeleş 2013, s. 20).

Alman hükümeti Tunus'taki halk hareketlerini Fransa'nın aksine desteklemiş, böylece Fransa'nın zedelenen imajı Almanya'nın bölgede daha etkili olmasına neden olmuştur. Bin Ali ile Almanya arasında oldukça az olan ekonomik ve siyasi ilişkiler Tunus'da yaşananları Almanya'nın daha kolay atlatmasına sebep olmuş, ancak sıra Mısır'a geldiğinde Alman hükümeti de zorlanmıştır. Konuya İsrail ve bölgenin güvenliği çerçevesinden bakan Almanya, yakın ilişki içinde olduğu Mübarek rejiminin halk tarafından devrilmesi ile sıkıntıya girmiştir. Bu yüzden de Almanya Mısır'da kontrollü şekilde demokrasiye geçişi desteklemeyi tercih etmiştir. Öyle ki konuya ilişkin olarak Merkel (2011); "Bütün tarafları, özellikle de Mısır hükümetini ve cumhurbaşkanını, fikir özgürlüğünü bir şansa dönüştürmek için barışçıl gösterilere izin vermeye çağırıyorum. Mısır'da barışçıl bir diyaloga girmeliyiz, çünkü ülkenin istikrarı olağanüstü önem taşımaktadır." açıklamasını yapmıştır.⁵³ Öte yandan, Almanya'nın tedirginliği Müslüman Kardeşler'in Mısır'da seçimi kazanması ile iki katına çıkmış, durumun İslami boyutu sıkıntılı bir sürecin başlayacağı yönündeki hissiyatı artırmıştır.⁵⁴

---

⁵³ BBC News [online], 30 January 2011. *In quotes: Reaction to Egypt protests.* <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12316019> [erişim tarihi 13 Ocak 2017]

⁵⁴ Yasmine Saleh, Y. and Awad, M., 24 June 2012. *Islamist joy as Morsy elected Egypt president.* Reuters [online]. <http://www.reuters.com/article/us-egypt-election-idUSBRE85G01U20120624> [erişim tarihi 13 Ocak 2017]

Almanya, AB üyesi diğer ülkelerle Libya konusunda da ters düşmüş, dış politikasında askeri müdahale gibi girişimlerden uzak durmak istediği için Libya'ya askeri operasyon yapılmasına, İngiltere ve Fransa'nın aksine karşı çıkmıştır.⁵⁵ AB genelde dış politikada yumuşak güç kullanımını tercih etmiş, üyeler arasında Almanya da aynı şekilde Arap Baharı sürecinde yumuşak güç kullanımını desteklemiş, Fransa ise tam tersine askeri güç kullanımından yana olmayı seçmiştir (Speck 2011, s. 5). Bunun en güzel örneği; Alman hükümetinin, AB üyesi ülkeleri karşısına alacağını bilmesine rağmen BMGK'nin Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturmasına yönelik karar tasarısında çekimser yönde oy kullanmış olmasıdır.⁵⁶ Almanya bu tavrı ile AB ülkeleri arasında diğer üyelere karşı gerektiğinde rest çekebilen bir konuma yerleşmiştir. Ancak Almanya AB'nin Libya konusundaki genel politikasına tamamen karşı durmamış, sadece politikanın askeri müdahale bölümüne karşı çıkmıştır (Speck 2011, s. 1). Libya'daki askeri operasyona direnmesi Almanya'nın savaş karşıtlığından ziyade Libya ile yürüttüğü ekonomik ve siyasi temelli ilişkilerden kaynaklanmıştır. Çünkü Almanya Rusya'ya doğalgaz konusunda oldukça bağımlı durumda bulunmakta, bu bağımlı durumu da Libya ile atlatmak istemektedir. Libya, Almanya'nın ham petrolde en önemli üçüncü tedarikçi ülkesi olup, toplam talebinin yaklaşık yüzde 11'ini karşılamaktadır.⁵⁷

Almanya, Suriye konusunda ise AB ve diğer müttefik ülkelerle birlikte hareket etmeyi tercih etmiştir. Suriye'deki Esad rejimine yönetimden çekilmesi için çağrı yapmış, BM kararlarına uyum göstermiş ve Suriye'de bulunan elçiliğini kapatmıştır. Libya'da diğer üye ülkeleri karşısına alan tavrını düzeltmek adına Suriye'de diğer ülkelerle uyum içerisinde hareket ederek, Batı nezdindeki imajını düzeltmeye çalışmıştır (Küçükkeleş 2013, s. 21).

Almanya, Arap halk hareketlerine yönelik dış politikasını ekonomi temelli ancak askeri operasyon karşıtı bir noktaya oturtmaya çalışmış ve nispeten diğer üyelere göre AB'nin savunduğu ilke standartları içerisinde daha tutarlı bir imaj çizmiştir. Ancak, Libya'da gösterdiği askeri operasyon karşıtı imajını Suudi Arabistan'a Bahreyn'de çıkan

---

⁵⁵Der Spiegel [online], 28 March 2011. A serious mistake of historic dimensions: Libya Crisis Leaves Berlin Isolated. <http://www.spiegel.de/international/germany/a-serious-mistake-of-historic-dimensions-libya-crisis-leaves-berlin-isolated-a-753498.html> [Erişim tarihi 13 Ocak 2017].

⁵⁶ Reuters [online], 17 March 2011. Germany: Abstained on Libya no-fly zone due risks, Guardian [online], 15 March 2011. Germany blocks plans for Libya no-fly zone.

⁵⁷Rippert, U., 4 March 2011. German interests in Libya. <https://www.wsws.org/en/articles/2011/03/germ-m04.html> [Erişim tarihi 14 Ocak 2017].

protestoları bastırabilmesi için silah satması ile tekrar bozmuştur. Almanya, AB ve NATO ülkelerine silah satan dünyanın önde gelen silah ihracatçılarından birisi olup, 2015’de yaklaşık 7,5 milyar Avro değerinde silah sevkiyatı için onay vererek silah satışını 2015 yılında nerdeyse ikiye katlamıştır.⁵⁸

İtalya ise konuya Arap Baharı nedeniyle özellikle Mısır, Libya, Tunus ve Suriye gibi ülkelerden gelen göçmenler açısından bakmakta ve her seferinde konuya ilişkin rahatsızlığını AB ve diğer batılı oluşumlar nezdinde gündeme getirmektedir. AB’nin zorunlu göçmen yerleştirme planı ve Brüksel’de oluşturulan mülteci kota sistemi, AB’deki üye ülkeler arasında mülteci konusunda yükün birlikte paylaşılmasını hedef almıştır. 2016’da Libya’dan İtalya’ya deniz üzerinden yaklaşık 118 bin mülteci geldiği belirtilmiş, mülteci sayısının artması, İtalya’nın Fransa, Avusturya ve İsviçre ile ilişkisini de bozmuş, söz konusu ülkeler sınırlarını korumak için kontrolleri artırmıştır.⁵⁹ İtalya Başbakanı Matteo Renzi (2015), mülteci krizine ilişkin olarak;

Mülteci konuları konuşulması gerektiğinde AB yüzünü başka yere çeviriyor, fakat konu nasıl vergilendirme yapacağımıza geldiğinde hepsi uyanıyor, AB’nin göçmen sorunu konusunda uyanması ve üzerine düşeni yapması gerekir, mültecileri ağırlama, sınır dışı etme ve onların yaşamını kurtarma gibi konularda ortak bir politikamız olmalı.⁶⁰

şeklinde açıklamada bulunmuştur.

İtalya, AB mekanizmaları ve ilgili acil durum planlarının Kuzey Afrika coğrafyasından yasadışı göçün geçici de olsa önüne geçebileceğini düşünmüş, acil durum vurgusu ile Brüksel’den ekstra yardım çağrısında bulunmuştur. 11 Nisan 2011’de Avrupa Adalet ve İçişleri Konseyi, İtalya ve Malta’nın Tunus göçmenleri için müşterek oturma izninin Avrupa’nın geri kalanını kapsayacak şekilde genişletme talebini reddetmiştir. Bu durum İtalyan hükümeti açısından büyük hayal kırıklığı yaratmış ve bu hayal kırıklığı Maroni tarafından 2011 yılında Avrupa Parlamentosu’nda; AB tarafından konuya ilişkin olarak İtalya’ya gösterilen destek eksikliğinin altı çizilerek dile getirilmiştir (Paoletti 2014, ss. 138-140). İtalya üzerinden Avrupa’ya göç dalgasının artmasının, Fransa’nın Libya’ya

⁵⁸ Reuters, 5 July 2016. *German arms exports almost doubled in 2015: report.* <http://www.reuters.com/article/us-germany-arms-idUSKCN0ZL23R> [erişim tarihi 14 Ocak 2017]

⁵⁹ Dettmer, J., 12 Eylül 2016. *İtalya’nın aldığı önlemler mülteci akınına durdurmaya yetmiyor.* <http://www.amerikaninsesi.com/a/italya-nin-aldigi-onlemler-multeci-akinini-durdurmaya-yetmiyor/3503576.html> [erişim tarihi 14 Ocak 2017]

⁶⁰ Milliyet [online], 2 Eylül 2015. *İtalya’dan göçmen krizine sert çıkış.* <http://www.milliyet.com.tr/italya-dan-gocmen-krizine-sert/dunya/detay/2111652/default.htm> [erişim tarihi 14 Ocak 2017]

yönelik başı çektiği askeri operasyonların doğrudan bir sonucu olduğu ortaya atılmıştır. Hatta 17 Nisan 2011’de İtalyan Dışişleri Bakanlığı, Fransız hükümetini genel Avrupa ilkelerini açık şekilde ihlal ettiğini söyleyerek resmi şekilde protesto etmiştir (Paoletti 2014, s. 140).

Görüldüğü gibi genelinde Batı özelinde AB üyesi ülkeler, demokrasiyi yalnızca çıkarlarına hizmet ettiği zaman desteklemiştir. Bu nedenle, eğer demokrasi Batı’nın amaçlarıyla uymayan tutarsız bireyleri veya grupları bir araya getirmişse istenmeyen kabul edilmiştir (Metawe, 2013, s.153). Bunun en güzel kanıtı Fransa, İngiltere ve Almanya başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin Arap devrimlerine verdiği tepkilerdir. AB üyeleri Arap Baharı ile ortaya çıkan duruma farklı tepkiler vermiş ve bunun en büyük sebebi de üyelerin kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutmaları olmuştur. Halk hareketlerinin ortaya çıktığı dönemde zaten ekonomik kriz ile uğraşan üye ülkeler için Arap Baharı, MENA’ya ilişkin bölge politikasında köklü ve etkili bir dış politika yapılmasına zemin hazırlayamamıştır. Ekonomik kriz nedeniyle AB için ön plana çıkan husus bölge ülkeleriyle olan ekonomik, mali ve ticari ilişkileri olmuştur.

Sonuç olarak Arap Baharı, AB için oldukça sıkıntılı bir dönemde baş göstermiş ve üye ülkeler arasında yaşanan fikir ayrılıklarını daha da görünür kılmıştır. AKP çerçevesinde yapılan mali yardımların çoğunun MENA ülkelerine aktarılması dış politikada önceliği Orta ve Doğu Avrupa olan AB üyelerinde hoşnutsuzluk yaratmıştır (Küçükkeleş 2013, s. 23). Ayrıca, AB’nin başat üyelerinin AB dış politika yapımındaki belirleyici ve ağırlıklı konumları, daha az etkili ve küçük üyelerde rahatsızlık yaratmıştır. Özellikle Libya’daki olaylar üyeler arasında yaşanan uyuşmazlığın en öne çıkan örneği olmuştur. Fransa, Libya’ya yönelik yapılan askeri operasyonun NATO’ya devredilmesini istememiş ve diğer üyelere muhalefet etmiştir.⁶¹ Buna karşılık İtalya ise operasyonun NATO’ya devredilmesini istemiş ve aksi takdirde müdahaleye yönelik desteğini çekeceğini açıklamıştır.⁶² Almanya zaten BMGK’de çekimser oy kullanarak askeri

---

⁶¹ Traynor, I., 25 March 2011. *Libya: Nicolas Sarkozy reignites row over Nato military role*. Guardian [online]. <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/25/nicolas-sarkozy-nato-libya-row> [erişim tarihi 14 Ocak 2017]

⁶² Pop, V., 22 March 2011. *Italy presses for Nato command of Libya war*. <https://euobserver.com/news/32033> [Erişim tarihi 14 Ocak 2017]

operasyona katkı sağlamayacağını belirtmiştir.⁶³ Bir taraftan Fransa muhalifleri tanıma yolunu seçmiş, İsveç konuya dikkatli yaklaşılması gerektiğini belirtmiş, İngiltere ise muhalifleri silahlandırma fikrini ortaya atmış, bu fikre Belçika ciddi olarak karşı çıkmıştır.⁶⁴ Ayrıca, Libya krizi neticesinde Fransa, Tunus'tan kaçan göçmenleri içeri kabul etmemiş, Tunuslu mültecilerin Fransa'ya girmesini önlemek için İtalya ile olan sınır kapısını kapatmış ve İtalya ile arası açılmıştır. İtalya da Fransa'ya karşılık güneyinde bulunan Lampedusa adasına sığınan mültecilere AB içinde serbest dolaşım hakkı vermiştir (Paoletti 2014, ss. 139-140). Fransa ve İtalya mülteciler yüzünden karşı karşıya gelerek AB'nin normatif değerlerini tartışma konusu yapmışlardır (Küçükkeleş 2013, s. 23). Kısaca Arap Baharı süreci, AB üyeleri için oldukça bölünmüş bir portre çizmelerini ve ortak bir fikre varmak için de ciddi derecede zorlandıklarını gözler önüne sermiştir. Libya krizi esnasında AB'nin genel olarak yumuşak güç kullanmaktan yana olduğunu göstermiş, ancak öte yandan askeri güç kullanımı üzerinden bir tarafta Almanya diğer tarafta ise Fransa ve İngiltere arasında yaşanan bölünmeyi derinleştirmiştir (Speck 2011, s. 1). Almanya, Fransa ve İngiltere'ye Libya krizinde sert güce dayanılmaması gerektiğini ve yumuşak güç kullanımından yana olduğunu, gerekirse buna karşı direnebileceğini açıkça göstermiştir. Speck'e göre (2011, s. 6);

AB'nin kolektif ağırlığı politik isteğe dönüşebildiği zaman bir anlam ifade edecektir. Burada asıl olan ana oyuncuların oyunda kalmasını sağlamaktır. Fransa, İngiltere ve Almanya, birbirinden farklı ve birçok açıdan çelişki içerisinde olan dış politika kültürleri arasında bir köprü kurmanın yolunu bulmak zorundadır. Libya krizi bir yanda Alman pasifizmi diğer yanda İngiliz ve Fransızların hırsları arasında bir tezatlık bulunduğunu göstermiştir. AB için ortak bir dış politikanın geleceği; ülkeler arasındaki bu farklılıkların kabul edilerek değerlendirilmesine ve sınırlamalar dahilinde mümkün olanın gerçekleştirilmesi kabiliyetine bağlıdır.

Buradan da anlaşılabilir gibi AB'nin en güçlü üç ülkesi arasında yaşananlar AB'nin gelecekteki yeri için önemli olacaktır.

Öte yandan, AB'nin Arap Baharına hemen tepki verememesi o dönemde içerisinde bulunduğu ekonomik kriz, yasadışı göçmenlerin ve mültecilerin aniden Avrupa'ya akın etmesi, artan enerji endişesi, radikal bir biçimde siyasal İslam'ın yükselişi gibi unsurlarla açıklanabilecektir. Söz konusu unsurlar Avrupa'yı, gelecekteki rolünün kapsamını ayarlamak ve yeniden yapılandırmak amacıyla değişim rüzgarlarının

⁶³ Reuters [online], 17 March 2011. *Germany: Abstained on Libya no-fly zone due risks*. Guardian [online], 15 March 2011. *Germany blocks plans for Libya no-fly zone*.

⁶⁴ Together [online], 13 April 2011. *Belgium does not want to arm Libyan rebels*. <http://togethermag.eu/belgium-does-not-want-to-arm-libyan-rebels/> [Erişim tarihi 14 Ocak 2017]

Güney'deki komşularını nereye götürdüğü netleşene kadar, bekle ve gör politikasını benimsemesine yol açmıştır (Isaac 2012, s. 23). Arap halk hareketlerine nasıl bir reaksiyon göstermeleri gerektiğini tam olarak ortaya koyamayan ve kendi aralarında fikir birliği sağlayamayan üyeler, AKP özelinde ortak dış politika yaratmaya çalışmış ancak üye ülkelerin kendi başlarına hareket etmeye çalışmaları neticesinde AB'nin dışarıdan bölünmüş bir imaj çizmesini engelleyememişlerdir.

AB, Arap Baharı sürecinden oldukça rahatsız ve kaygılı görünmektedir. Bunun nedenini üye ülkeler arasında Orta Doğu'ya ilişkin ortak bir dış politika ve onu uygulayabilmek adına gerekli olan güç ve araçlara sahip olamama durumu şeklinde açıklamak mümkündür. AB'nin esasında bölgede yer alan mevcut rejimleri hedef almak, ekonomik bir takım yaptırımlar ve ambargolar uygulayarak ekonomik gücünü kullanmak ve askeri gücünün yeterli seviyede olmaması nedeniyle sadece barışı koruma güçlerine destek vermek, BM ve diğer çok uluslu örgütler ile işbirliği yapmak dışında pek bir seçeneği olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir (Hatipoğlu 2012, s.422). İşte bu sebeplerle AB, Tunus ve Mısır'da rejimin değişmesiyle istikrarı savunduğu eksenden demokrasi taraftarı eksene kaymış, Libya'da Kaddafi'nin devrilmesine yol açan NATO müdahalesinde başı çekmiştir (Küçükkeleş 2013, s.15).

İşte Tunus ile başlayan Arap Halk Hareketleri; Tunus, Mısır, Libya, Kuveyt, Yemen ve Ürdün'de ülke yönetimlerinin el değiştirmesine, Suudi Arabistan, Umman, Bahreyn ve Fas'ta halka bazı sosyal ve ekonomik haklar verilmesine neden olmuştur. Suriye de ise hala devam eden bir iç savaşı başlatmıştır. AB ise bu süreçteki duruşu nedeniyle kendisine biçtiği çeşitli rolleri sergilerken bazı ikilem, kısıtlama ve tutarsızlıklar yaşamış ve bu durum onun Orta Doğu'daki durumunu ve konumunu tamamen olmasa da kısmen zedelemiştir. Yine de bu süreçte AB, aldığı bazı kararlar ve yürüttüğü bir takım faaliyetlerle zedelenen imajını onarmaya ve dış politikasındaki aksaklıkları gidermeye çalışmış, böylece AB'nin ikincil de olsa önemli bir aktör olarak oyunda kalmasını sağlamıştır (Kaya 2010, s. 104). Öte yandan, MENA'da yer alan ülkelerin birbirinden farklı siyasi, ekonomik ve kültürel yapıya sahip olmaları nedeniyle Arap Baharı süreci her birinde farklı şekilde gelişme göstermiş ve elbette farklı sonuçlar doğurmuştur (Göçer 2015, s.55).

5.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN LİBYA, TUNUS VE MISIR'A KARŞI TUTUMU

Orta Doğu, Arap Baharı ile birlikte bölgede yaşayan Arap ülkelerinde, 2010'dan itibaren çeşitli reformların hayata geçirilmesi için bazı protesto gösterileri ve ayaklanmaların gerçekleştirilmesine, bazı ülkelerde iç savaş bazılarında ise yönetim değişikliklerine sahne olmuştur. Demokratikleşme arzusu ile başlayan ayaklanmalar ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde hemen hemen tüm aktörleri beklemedikleri bir anda yakalamıştır (Bingöl 2013, s.26). Gelişmeler başladığında belki de işin bu kadar hızlı bir şekilde yayılacağı, bölgedeki çoğu otoriter rejimin sona ereceği, bölgenin birçok konuda değişime gebe kalacağı ve sürecin bu denli uzun soluklu olabileceği muhtemelen kimse tarafından tahmin edilmemiştir. Başlangıçta Arap Baharı olarak adlandırılan ve nispeten daha olumlu yaklaşımlar adledilen süreç zaman içerisinde farklı bakış açıları ortaya konulmaya başladıkça Arap uyanışı (*Arab awakening*), Arap isyanı (*Arab uprising*), Arap devrimi (*Arab revolution*) ve Arap dönüşümü (*Arab transformation*) olarak çeşitli şekillerde anılmaya başlanmıştır (Bingöl 2013, s. 26). Ne şekilde adlandırılırsa adlandırılırsın değişmeyen şey sürecin hala belirsizliğini koruması ve öngörülemez olmasıdır.

Öte yandan, MENA coğrafyasında yer alan ülkelerin birbirinden farklı siyasi, ekonomik ve kültürel yapıya sahip olmaları nedeniyle Arap Baharı süreci her bir ülkede birbirinden farklı şekilde gelişme göstermiş ve farklı sonuçlar doğurmuştur (Göçer 2015, s.55). Her ne kadar biz Arap Halk Hareketleri'ni Orta Doğu coğrafyasında meydana gelen bir takım gelişmeler şekline indirgesek de aslında var olan burada yaşayan halkların aynı duruma birbirinden farklı reaksiyonlar göstermiş oldukları gerçeğidir. Yani Arap Baharı her bölge ülkesinde farklı şekilde karşılanmış, farklı sonuçlara yol açmıştır. Bu bölümde Arap Baharının Tunus, Mısır ve Libya'da ne şekilde ortaya çıktığı, ne gibi farklı sonuçlar doğurduğu ve AB ile üyelerinin bu ülkelere karşı tutumlarının neler olduğu sorularına yanıt aranmaya çalışılacaktır.

5.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TUNUS AYAKLANMASINA YÖNELİK POLİTİKASI

Tunus, 1574 yılında Osmanlı'nın egemenliği altına girmiş, 1881 yılında ise Kuzey Afrika'daki Fransız gücünün artması ve İngiltere'nin de desteğiyle Fransa Tunus'u işgal etmiş, imzalanan Bardo Anlaşması (1881) ile de Tunus, Fransa'nın sömürgesi haline gelmiştir. Tunus Fransa'nın himayesi altındayken ülkedeki her konuya müdahale etmiş, öğrenciler ilk önce Fransızca eğitim almaya başlamış, Arapça dili geri plana atılarak etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Fransa'ya ilk karşı duran direnişçi Şeyh Muhammed Senusi olmuş, akabinde bu duruşu Zeytune Medresesi'nin ileri gelenlerinden devrimci El Mekki B.Azuz devam ettirmiştir (Ulutaş ve Torlak 2011, ss. 24-25). Tunus'un Fransa'nın sömürgeciliğine son veren ve onu egemenliğine kavuşturan ismi Habib Burgiba'dır. Kendisine, hayranı olduğu Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek alan Burgiba, Tunus'ta cumhuriyeti 22 Temmuz 1957'de ilân etmiştir. Tunus Mart 1956 yılında bağımsızlığını kazanarak, ilk cumhurbaşkanı olarak Burgiba'yı seçmiştir. Burgiba ile Fransız General Charles De Gaulle'ün arası 1961 yılında açılmış ve Bizerte Krizi ile Fransa ve Tunus'un orduları karşı karşıya gelmiştir. Krizin neticesinde 15 Ekim 1963'te Fransa ordusunu geri çekmiştir (Ulutaş ve Torlak 2011, s. 6). Burgiba Tunus'u 1987'ye kadar tek adam olarak tek parti yönetimi ile idare etmiştir. Tunus Genel İşçi Sendikası tarafından 1978 yılında çeşitli protesto gösterileri yapılmış, ancak bu gösteriler oldukça sert şekilde bastırılarak sendikanın ileri gelenleri tutuklanmıştır. Bu sıkıntılı süreç içerisinde 1981 yılında ise ilk kez çok partili parlamento seçimleri yapılmış, yüksek oy oranıyla kazanan Sosyalist Anayasal Parti olmuştur. Burgiba, sağlığı neden gösterilerek Kasım 1987 yılında sivil bir darbe ile devrilmiş ve yerine dönemin Başbakanı Zeynel Abidin Bin Ali geçmiştir (Koçak 2012, s. 24). Tunus'un tarihine bu süreç 'sessiz devrim' olarak yazılmıştır.

Bin Ali, cumhurbaşkanlığı seçimini Nisan 1989'da kazanarak Anayasal Demokratik Birlik⁶⁵ Partisi (ADBP) ile parlamentoda yer alan bütün sandalyeleri almıştır. Bin Ali, 1994, 1999 ve 2004 yıllarında da aynı göreve tekrar tekrar seçilmiştir (Ulutaş ve Torlak 2011, s. 6). Bin Ali, iktidar olduğu süre içerisinde ADBP'ni ve iç güvenlik servislerini

---

⁶⁵ İng. çev. Constitutional Democratic Rally (RCD).

kendi güç üssü haline getirmiş, siyasi katılım, ifade özgürlüğü ve dini aktivizmini sertçe bastırmıştır. Bu baskı iktidar yanlısı seçkinlerin yolsuzluk yapmasını, kayırmacılığın artmasını ve rejimin meşruluğunun baltalanmasını sağlamış olsa da nispeten devlet hizmetlerinin etkili yürütülmesini ve güçlü bir ekonomik büyümeyi beraberinde getirmiştir. Popülerlik kazanan yönetim memnuniyetsizliğinin diğer önemli faktörü turist dostu gelişmiş kıyılar ile yoksul iç kesimler arasındaki sosyo-ekonomik bölünme olmuştur. Hükümet karşıtı huzursuzluk, özellikle işsizlik ve ekonomik sıkıntılar çeken ve iç kesimlerde yaşayanların 2011 yılında başlattığı protesto hareketleri ile sonuçlanmıştır (Arieff ve Humud 2014, ss. 2-3).

Tunus komşusu olduğu ülkelerle pek çok benzer özellik taşımasına rağmen bir yandan da bazı nitelikleri açısından benzersiz bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; küçük bir bölge, nispeten homojen bir nüfus, liberalleştirilmiş bir ekonomi, geniş ve eğitilmiş bir orta sınıf ve tarihi itibarıyla kadınları cesaretlendiren sosyoekonomik özgürlüklere sahiptir. Tunus'un nüfusu çoğunlukla Arapça konuşmakta ve Sünni Müslümanlardan (bazı bölgelerde kabile ve etnik bölünme devam etmekte) oluşmakta ve kent kültürü itibarıyla Avrupa etkisini yansıtmaktadır (Arieff ve Humud 2014, s. 3).

Bin Ali'nin iktidarı 17 Aralık 2010'da, 27 yaşındaki Muhammed Buazizi'nin borçla satın aldığı malları sergilediği seyyar satıcı tezgahının güvenlik görevlilerine rüşvet vermediği için el koyulması, bunun üzerine Buazizi'nin vali ile görüşmek istemesi ancak talebinin geri çevrilmesi, sonunda çaresiz kalan şahsın "Beni görmüyorsan ben de görünmek için kendimi yakarım" sözleriyle kendini ateşe vermesi ile başlayan protesto gösterilerinin ülke geneline yayılarak bir halk hareketine dönüşmesi neticesinde sona ermiştir.⁶⁶ 1574 yılından itibaren günümüze kadar ya bir ülkenin egemenliği altında veya sömürgesi durumunda olan ya da tek adam altında otoriter rejimle yönetilen Tunus'ta şiddetli halk hareketlerinin başlaması tesadüf değildir. 1957'den itibaren sadece Burgiba ve Bin Ali tarafından yönetilen Tunus, muhalif seslerin susturulması, farklı fikirlerin engellenmesi, iktidarın alternatifsiz bırakılması nedenleriyle demokratikleşme kavramından uzaklaştırılmış ve bölge halklarının ayaklanmasına kadar devam eden Arap Baharı sürecinin fitilini ateşlemiştir (Koçak 2012, s.24). Tunus'un Sidi Bouzid kentinde başlayan protestolar hızla yakındaki kasabalara yayılmış, en

⁶⁶ BBC Türkçe [online], 19 Aralık 2011. *Tunus'ta devrimi ateşleyen seyyar satıcı için anıt*. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/12/111219_tunisia_statue.shtml [erişim tarihi 18 Ocak 2017]

sonunda da başkent ve yönetici elit kesimin yaşadığı zengin kıyı kesimine ulaşmıştır. Polis protestoculara ateş açmış, kapsamlı tutuklamalar gerçekleştirmiştir, olaylarda 338 kişi hayatını kaybetmiş, 2,147 kişi ise yaralanmıştır.⁶⁷ Olaylar sırasında Tunus ordusu Bin Ali rejiminin emrine karşı gelerek gösterilere karşı güç kullanmayı reddetmiş ve Bin Ali'nin istifa etme kararında önemli bir rol oynamıştır. Bin Ali'den sonraki geçiş döneminde ise bazı sıkıntılar yaşanmaya, sokak gösterileri azalsa bile bazı yerlerde eski düzene karşı protestolar devam etmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan güvenlik boşluğu nedeniyle şiddet ve kaos artmış ve bu da insanlar üzerinde korku yaratmıştır (Arieff ve Humud 2014, s. 3).

Arap Baharı ifadesini ilk kez kullanan kişi Marc Lynch olmuştur. Lynch yazısında (2011); 'Obama'nın Arap Baharı mı?' başlığını kullanarak Şubat 2005'te Lübnan'ın eski Başbakanı Refik Bahaddin el-Hariri'nin öldürülmesinin akabinde Beyrut'ta başlayıp, 'Sedir Baharı' adıyla anılan halk hareketine benzeterek Tunus'ta yaşananları yeni bir 'Arap Baharı' şeklinde dile getirmiştir.⁶⁸ Diğer yandan, Tunus'taki gösterilerde sosyal medya araçlarının etkisi de hiç az değildir. Genç nüfusun facebook gibi platformları kullanarak süreci hızlandırıp daha fazla sayıda insana ulaşmasını sağlamış olmaları bakımından bu devrimi bazıları 'Facebook Devrimi' şeklinde bile adlandırmıştır.⁶⁹ Tunus'da başlayarak hızla bölge ülkelerine yayılan süreci uluslararası arenada daha da görünür kılan bilişim teknolojisi, cep telefonu, internet ve sosyal medya olmuştur. Otoriter rejimlerin kabusu olan kameralı cep telefonları ve sosyal medya ağı sayesinde birçok kişi bölgedeki insan hakları ihlallerini, rejimin sert müdahalesini ve yaşanan tüm olumsuzlukları dünyanın dikkatine sunabilmiştir. Öyle ki, Arap Baharına ilişkin görüntüler sosyal medya araçları vasıtasıyla bütün dünyaya yayınlanmış, sonuçta kimi otoriter rejimlerin devrilmesi, kimilerinin de demokratikleşmeye evet demesini sağlamaya yardımcı olmuştur (Toprak 2014, s.247).

---

⁶⁷ Fox News [online], 5 May 2012. *Report: 338 killed during Tunisia revolution.* <http://www.foxnews.com/world/2012/05/05/report-338-killed-during-tunisia-revolution.html> [erişim tarihi 19 Ocak 2017]

⁶⁸ Lynch, M., 6 January 2011. *Obama's 'Arab Spring'?*. *Foreign Policy.* <http://foreignpolicy.com/2011/01/06/obamas-arab-spring/> [erişim tarihi 18 Ocak 2017]

⁶⁹ Giglio, M., 15 January 2011. *Tunisia protests: The Facebook revolution.* *Newsweek.* <http://europe.newsweek.com/tunisia-protests-facebook-revolution-66741?rm=eu> [erişim tarihi 20 Ocak 2017]

Tunus'ta başlayan halk ayaklanması Ocak 2011'de Zeynel Abidin Bin Ali rejiminin yıkılmasıyla son bulmuştur. Laikliğin iyi bir savunucusu olan Bin Ali'nin ironik bir şekilde Suudi Arabistan'a kaçması ile biten süreç ilk önce 'Yasemin Devrimi' şeklinde isimlendirilmiş, bu isim henüz Arap Baharı ifadesinin yaygınlaşmadığı dönemde protestoların Mısır ve Libya gibi ülkelere sıçramasının ardından sokaktaki hareketleri de içine alarak kullanılmıştır. Ancak, Tunus'ta yaşananların diğer ülkelerde de yaygınlaşması ile süreç Arap Baharı adını almış, Yasemin Devrimi ifadesi de sadece Tunus için kullanılmaya başlanmıştır (Koçak 2012, ss. 24-25).

Bin Ali döneminin ardından yaşanan geçiş sürecinde eski Meclis Başkanı Fuad Mubzi geçici devlet başkanı, Muhammed Gannuşi ise Başbakanlık görevini üstlenmiştir. Ancak, Gannuşi'nin Bin Ali ile olan yakın ilişkisi ve eski hükümet görevlilerini yönetimden uzaklaştırmaması nedeniyle 27 Şubat'ta görevi bırakmıştır. Bu gelişme üzerine eski Dışişleri Bakanı Elbaci el Sebsi Başbakan olmuştur. El Sebsi kendisine eski kabinede görev almamış teknokrat bir hükümet kurmuş, polis ve diğer devlet güvenlik kurumlarını dağıtmış, öte yandan da Tunus yüksek mahkemesi ile Anayasal Demokratik Birlik Partisi'ni kapatmıştır. Bununla birlikte El Sebsi, eski rejimin tekrar gündeme gelmesini engellemek adına eski rejim partisindeki siyasetçilerin 24 Temmuz seçimine katılmasına yasak getirmiştir (Ulutaş ve Torlak 2011, s. 7).

Tunus'da Mayıs ayında hükümetin demokrasi getirmek için çalışmadığı düşüncesini taşıyan halk tekrar protestoya başlamış, sonucunda yaklaşık 200 kişi tutuklanmıştır.⁷⁰ Fuad el Mubzi buna karşılık Kurucu Ulusal Meclis Seçimlerine yönelik olarak hazırlanan kararnameyi onaylamış, 1 Ekim'de Tunus'ta ilk özgür seçim süreci başlamıştır. Söz konusu seçimler Arap Baharını yaşayan ülkeler içerisinde ilk olduğu için özel bir önem taşımıştır. Seçimlere Tunus'tan sivil toplum ve parti temsilcileri, ABD ve AB'den gelen uluslararası gözlemciler yakından izleyerek ortak bir şekilde seçimlerin demokratik, barışçıl bir şekilde serbest, adil ve şeffaf yapıldığı yönünde görüş bildirmiştir.⁷¹ Seçimlerde meclise beş parti girmiş, diğer partiler ve

---

⁷⁰ Guardian, 24 December 2014. *Tunisia votes for first directly elected president in transition to democracy.* <https://www.theguardian.com/world/2014/nov/24/tunisia-vote-president-democracy-beji-caid-essebsi-moncef-marzouki> [erişim tarihi 19 Ocak 2017]

⁷¹ El Amraoui, A., 24 November 2014. *Polls close in Tunisia's first free election.* Aljazeera [online]. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/11/polls-close-tunisia-first-free-election-20141123172932854307.html> [erişim tarihi 19 Ocak 2017]

bağımsızlardan ise sadece 37 kişi milletvekili koltuğuna hak kazanmıştır. Seçimlerin galibi En Nahda Partisi 89, ikincisi Cumhuriyet için Kongre Partisi 29, üçüncüsü Halkın Talebi Partisi (al-Aridha) 26, dördüncüsü Demokratik Forum Partisi 20, beşincisi İlerici Demokratik Parti ise 16 milletvekili çıkartabilmiştir.⁷² Seçimlerden sonra En Nahda Partisi; parti programlarının özgürlüklerle paralel olduğunu, Tunuslu her vatandaşın ifade, düşünce, kıyafet özgürlüğü bulunduğunu, devletin bu özgürlüklere karışmayacağını açıklamıştır.

Ekim 2011 seçimlerinde, En Nahda Partisi yaklaşık yüzde 41 oranında oy alarak seçiminden galip çıkmış, fakat devrimin ardından gelişen sürecin istenilen doğrultuda gitmediği görülmüştür. Yeni kurulan Tunus hükümeti sosyal ve ekonomik anlamda kayda değer bir başarı kazanamamıştır. Bu da Selefilerin yeni yönetime karşı ayaklanarak devrim yapma riskini artırmıştır (Göçer 2015, s. 65). Yeni anayasa çalışmalarına başlayan komisyon içinde farklı partilerden ciddi farklı fikirler çıkmış ve görüş ayrılıkları baş göstermiştir. Bir yanda İslam yanlısı bir yanda seküler yapıyı benimseyen partiler arasında ortak bir anayasa oluşturulabilmesi aşamasında fikir çatışmaları yaşanmıştır. Anayasada bazı En Nahda üyeleri, şeriatı savunurken bazı partililer karşı duruş sergilemiştir. Tunus'un geleceğini ve reform sürecini aksatabilecek bu gelişmeleri laiklik karşıtı radikal dinci Selefî kesim büyük bir sorun olarak adletmiştir. Yeni iktidarı en fazla yıpratın mesele; hükümetin şeriat karşıtı bir yönetim sergilediği fikrini savunan Selefilere olmuştur (Koçak 2012, s. 46).

Tunus'da yaşanan halk hareketleri ve akabinde yapılan demokratik seçim Tunus vatandaşlarının devlet yönetiminde söz sahibi olmaya başladığının bir göstergesi olmuş, bu durum hem Tunus'u ve bölgede yer alan diğer Arap ülkelerini hem de bölge ile yakından alakadar olan AB, ABD gibi dış aktörleri fazlaca ilgilendirmiş ve etkilemiştir. Bu nedenle söz konusu seçimlere yalnızca Tunus açısından değil, bölgesel ve de küresel perspektiften yaklaşmak doğru olacaktır. Tunus'da yaşananlar bir anlamda MENA ülkelerinin yeniden şekillenme ve değişim sürecine girmelerinin başlangıç noktasıdır. Anılan süreç bölge ülkelerinin arasındaki tüm farklılara rağmen diğer ülkelerde yaşananlarla paralellik arz etmektedir (Ulutaş ve Torlak 2011, s. 15). Bu nedenledir ki

---

⁷² Aljazeera, 14 November 2011. *Final Tunisian election results announced.* <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/11/20111114171420907168.html> [erişim tarihi 19 Ocak 2017]

Tunus küresel bir güç olmayı kendine amaç edinen tüm Batılı ülkeler için yüksek öneme haiz bir bölgedir.

Bu doğrultuda, seçimden sonra BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon ve ABD Başkanı Obama da Tunus'ta yapılan ilk özgür ve demokratik seçimi kutlamış, Avrupa Parlamentosu Başkanı Jerzy Buzek (2011) ise bölgeye yaptığı ziyaretin ardından;

Arap Baharının başladığı ülke olan Tunus'tan büyük bir memnuniyetle döndüm. Tunus'u ilk kez Mart ayında ziyaret ettiğimde pek çok sorunun cevabı hala belirsizdi. Tunuslular, Arap dünyasındaki ülkelerin demokratik değişimine liderlik ettikleri ve ilk defa serbest seçimleri ülkelerinde gerçekleştirdikleri için kendileriyle gurur duymalılar. Bununla birlikte, siyasi ve ekonomik geçiş henüz tamamlanmamış, daha yeni başlamıştır. Ben Tunus'ta ortaya çıkan farklı siyasi güçlerin isteklerini dinlemek ve Tunus'a Avrupa'nın desteğini sunmak istiyorum.

şeklinde bir açıklama yaparak seçim sonuçlarının AB tarafından desteklediğinin altını çizmiştir.⁷³

Diğer taraftan, AB'nin, Tunus'taki gösterilere yönelik ilk resmi açıklaması Ocak 2011'de gerçekleşmiş olup, Ashton ve Genişlemeden Sorumlu Komisyon Üyesi Stefan Füle ortak bir açıklamada bulunarak; Tunus'taki gelişmelerden kaygı duyduklarını, hükümetin şiddet kullanmaktan vazgeçmesi gerektiğini, barışçıl gösteriler yapanların serbest kalmalarını, insan hakları ihlallerine engel olunması gerektiğini ifade ederek, taraflara itidal çağrısı yapmışlardır (Koçak 2012, s.52). Fakat AB, Bin Ali'den görevi bırakması yönünde herhangi bir istekte bulunmamıştır. Ne zaman ki Bin Ali ülkesini terk ederek kaçtığına, AB de Tunus'ta yaşanan devrime destek verdiğini dile getirmiştir (Küçükkeleş 2013, s.10). Yine Ashton ve AB üyesi diğer bazı delegeler ile birlikte 27-28 Eylül 2011'de Tunus'a yapılan ziyarette; geçici hükümet yeni görevi için tebrik edilmiş, demokratik seçimler ve siyasi reformların uygulanabilmesi için AB'nin destek olacağı ve AB ile Tunus arasındaki ekonomik işbirliğinin devam ettirileceğinin altı çizilmiştir.⁷⁴

⁷³ African Press Organization, 31 October 2011. *European Parliament's President Buzek to pay visit to Libya and Tunisia – 29-31 October*.<https://appablog.wordpress.com/2011/10/31/european-parliament%E2%80%99s-president-buzek-to-pay-visit-to-libya-and-tunisia-29-31-october/> [erişim tarihi 19 Ocak 2017]

⁷⁴ European External Service, 28-29 September 2011. *Meeting of the Tunisia-EU Task Force*.http://eeas.europa.eu/archives/docs/tunisia/docs/20110929_taskforce_en.pdf [erişim tarihi 21 Ocak 2017]

Diğer taraftan, Aralık 2011’de gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Bin Ali rejiminden sonra Tunus’un ilk seçilmiş cumhurbaşkanı Munsef Marzuki olmuş ve verdiği bir röportaj esnasında ‘Batı’nın Tunus devrimi sürecindeki rolü nedir’ sorusuna;

Bazı Batı ülkeleri ne Türklerin ne de bölgede yer alan diğer ülkelerin demokratikleşmesin istemektedir. Örneğin Sisi’yi insan haklarına karşı olduğunu bildikleri halde desteklemişlerdir çünkü kendi çıkarlarına hizmet etmiştir. İkiyüzlü davranmaktadırlar. Bir tarafta sürekli demokrasi kavramından ve insan haklarından bahsederken diğer tarafta iş gerçeğe geldiğinde çıkarlarına uygun olarak hizmet eden kim varsa onu desteklemeyi seçmektedirler.

şeklinde cevap vererek yeni Tunus’un Batı hakkındaki fikirlerini beyan etmiş, Batı’nın kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini ve ikili duruşundan oldukça rahatsız olduklarını açıkça dile getirmiştir.⁷⁵

AB, Tunus ile 1995’te Ortaklık Anlaşması imzalamış, 2005 yılında ise Tunus’u Komşuluk politikası Eylem Planı’na dahil etmiştir. Bin Ali rejiminden sonra da Tunus’un yanında yer alacağını birçok defa dile getirmiş, bu çerçevede de işbirliği için bazı araçları kullanmak için harekete geçmiştir. Bu doğrultuda, AB-Tunus Ortaklık Konseyi Kasım 2012’de ilk toplantısını gerçekleştirmiş ve Tunus ile ‘Ayrıcalıklı Ortaklık’ anlaşması imzalanmış, böylece AB’nin Tunus’taki reformları destekleyeceği bir sefer daha onaylanmıştır. AB, Tunus’a mali desteğini artırarak ilişkiyi güçlendirmek istemiştir. AB üyeleri bir tarafından Tunus ile ticari ilişkilerini korumak, demokratikleşmeyi sağlamak için çaba gösterirken bir taraftan da muhtemel ekonomik ve siyasi sorunlardan kaynaklı ortaya çıkabilecek göç dalgasına karşı önlem almak istemişlerdir. Ayrıcalıklı ortaklık kapsamında Tunus için AB nazarında ‘kurulmuş, serbest ticaret anlaşmaları yapılması, sivil toplumun aktif hale getirilmesi, eğitimin desteklenmesi ve göç konularında ortak bir iletişim yolu kurulması için çalışmalara başlanmıştır.⁷⁶ 2011’den beri Tunus’a finansal desteğini iki katına çıkararak AB, Tunus güney komşular arasında demokrasi ve insan hakları alanlarında ilerlemeyi sağlamak amacıyla oluşturulan ‘şemsiye programı’ndan yararlanan başlıca ülkelerden birisi olmuştur. Çeşitli programlar eşliğinde AB, 2011’den 2016’ya kadar Tunus’a yaklaşık

⁷⁵Marzuki, M. 27 Ekim 2016. *Tunus, Arap Baharı’nda yarım kalmış bir başarı öyküsüdür*. Ropörtaj. Habertürk. [online]. <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1315807-tunus-arap-baharinda-yarim-kalmis-bir-basari-oykusudur>[erişim tarihi 23 Ocak 2017]

⁷⁶ European External Service, 15 September 2016. *Relations between the EU and Tunisia: EU support for transition in Tunisia*. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/10_tunisia_4pg.pdf [erişim tarihi 20 Ocak 2017]

3,5 milyar Avro yardım yapmıştır.⁷⁷ 2013 yılında Tunus'dan AB'ye yasadışı göçü engellemek için Denizaltı Programı uygulamaya geçirilmiş, bu kapsamda illegal göç ve kanuna aykırı ticaretin engellenebilmesi adına Tunus'un yetkili kapasitesinin artırılması amaçlanmıştır. 2014'de ise AB ve Tunus arasında Hareketlilik Ortaklığı kurulmuş, mülteci, göç ve güvenlik alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Efegil 2015, s. 555).

AB üyesi ülkelerden Almanya Başbakanı Angela Merkel ve Fransa Devlet Başkanı Nicholas Sarkozy'den de aynı yönde açıklamalar yapılmıştır. AB üye ülkelerinin genel olarak MENA ülkelerinde rejim yanlısı bir duruş sergilemesi, bu ülkelerde istikrarın devam etmesi ve göç konusunda işbirliğinin geliştirilmesi maksatlı olmuştur. İspanyol, Fransız ve İtalyan stratejileri özellikle enerji ticareti ve terörle mücadelede işbirliği konularını önemsemektedir.⁷⁸

AB'nin, Tunus'daki ayaklanmalar konusunda en etkili davranan üyesi Fransa olmuştur. Tunus ile bir koloni geçmişi bulunana Fransa, rejimin devrilmesi sırasında iki taraflı bir duruş sergilemiş, seçim sonuçlarına yönelik geç bir açıklamada bulunarak Tunusluların tepkisine maruz kalmıştır.⁷⁹ Örneğin dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Bernard Valero; "Bizim ilk temel prensibimiz ülkelerin iç işlerine karışmamaktır" demiş ve konuşmasına "Tunus'da bizim önceliğimiz kan dökülmesini durdurmaktır. Tunus'da değişimden sonra demokrasinin inşa edilmesine yardımcı olacağız ve bu sorunu başta ekonomik kalkınma konusunda ülkeye daha fazla yardımcı olarak yapacağız" şeklinde devam etmiştir.⁸⁰ Öte yandan, Sarkozy 15 Şubat 2011'de Bin Ali'nin Tunus'dan kaçmasının ardından ilk defa ülkedeki ayaklanmalara destek verdiğini dile getirmiş, 22 Şubat 2011'de Fransız Ekonomi, Maliye ve Endüstri Bakanları ve AB Bakanı Tunus'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Fransız yetkililerin eski rejimin ardından Tunus'daki yeni

---

⁷⁷European External Service, 15 September 2016. *Relations between the EU and Tunisia...*

⁷⁸ Smith, B. and Oshikoya, M., 16 June 2011. *Uprising in Tunisia. UK House of Commons Library Research Papers.* House of Commons Library. p.9. <http://www.css.ethz.ch/content/specialinterest/gess/cis/center-for-securities-studies/en/services/digital-library/publications/publication.html/151002> [erişim tarihi 20 Ocak 2017]

⁷⁹ France 24 [online], 14 January 2011. *France faces criticism over soft touch with Tunisia.* <http://www.france24.com/en/20110113-france-faces-criticism-over-light-touch-with-tunisia-unrest-diplomacy> [erişim tarihi 20 Ocak 2017]

⁸⁰Erlanger, S. 16 January 2011. *France Seen Wary of Interfering in Tunisia Crisis.* New York Times [online]. <http://www.nytimes.com/2011/01/17/world/africa/17france.html> [erişim tarihi 20 Ocak 2017]

makamın iktidara gelmesinin ardından ilk ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu durum, Fransa'nın Tunus'a demokratik geçiş için verdiği desteği teyit etme fırsatı vermiştir.⁸¹

En Nahda Partisi, Fransa'nın sergilediği bu ikili duruştan memnun olmadığını açıkça belirtmiş, Fransa'daki medyayı Tunus'da yaşananlara ve demokrasiye karşı alçaltıcı yayın yaptığı için suçlamış ve uyarıda bulunmuştur.⁸² Fransa sömürgecilik geçmişi nedeniyle Tunus'la geçmişten günümüzde daima yakın ilişki içinde olmuştur. Sadece Fransa değil, aynı zamanda AB de yıllardır Tunus'un eski diktatörü Bin Ali ile kurduğu iyi ilişkiler sayesinde karşılıklı ekonomik ve güvenlik temelli çıkarlarını gözetmişlerdir. Tunus, 1995 yılında AB ve Fransa ile bir ortaklık anlaşması imzalamıştır. Fransa, Tunus'un ilk tedarikçi ve müşterisi olan ülke olarak başlıca ticari ortağı konumundadır. Dolayısıyla, Fransa ve Tunus arasındaki bağlar çoğunlukla ekonomik çıkarlar üzerine kurulmuştur. Ayrıca Fransa, Bin Ali'yi Tunus'da ortaya çıkabilecek İslami aşırıcı oluşumlar ve teröre karşı siper olarak görmüştür.⁸³ Fransa'nın ayaklanmadan sonraki ilk tepkisi Tunus'un sakinleşmesi gerektiği yönündeki açıklamasıdır. Fransa hükümeti bu tavrını çatışmaların felakete dönüşmesini engellemek için en iyi çözüm yolu olduğunu düşündüğü ve Tunus devriminin herkesi şaşkına çevirdiğini söyleyerek savunmuştur. Hatta Fransa olayların başladığı ilk dönemlerde Bin Ali rejimine destek olması için Tunus'a güvenlik gücü gönderebileceğini ifade ederek rejim yanlısı olduğunu açıkça göstermiştir (Schumacher 2011, s.115). Kendisini her zaman insan hakları ve demokrasinin savunucusu bir ülke olarak gösteren Fransa, bir diktatöre yardım etmeye çalışmasıyla medyanın da diline düşmüştür.

Öte yandan, Fransa'nın laiklik kavramı üzerinden seçim kampanyası yapan ve Fransa ile iyi ilişkileri bulunan İlerici Demokratik Parti'nin istediği sonuçlara ulaşamaması da Fransızların bölgedeki etki alanını daraltmış, Fransa ve iktidar partisi olan En Nahda arasındaki uyuşmazlık ise göz ardı edilecek düzeyde olmamıştır (Ulutaş ve Torlak 2011, s. 17). En Nahda'nın Fransa'yı eski rejimin temsilcisi olarak görmesi ve İslamcı düşüncesi çerçevesinde milli ve manevi değerlerin korunması yönündeki tavrı bu uyuşmazlığın en büyük göstergesi olmuştur. Ayrıca, Gannuşi'nin açıklamalarında

---

⁸¹ Jeanjean, S., 21 December 2011. *France Seen Wary of Interfering in Tunisia Crisis*.

⁸² Jeanjean, S., 21 December 2011. *France's Reaction to the Arab Spring*. BİLGESAM. <http://www.bilgesam.org/en/incele/412/-france%E2%80%99s-reaction-to-the-arab-spring/#.WIC47Loltiv> [erişim tarihi 19 Ocak 2017]

⁸³ Jeanjean, S., 21 December 2011. *France's Reaction to the Arab Spring*.

Tunusluların Arap kimliğinin önemli olduğu ve Arapça konuşmalara Fransızcanın karıştırılmasının rahatsızlık yarattığı, eğitimin millileştirilmesi gerektiği yönündeki sözleri Fransızların Tunus'ta çetin bir sınav vereceğinin göstergesi olmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Fransa Tunus'la olan siyasi geçmişi nedeniyle Tunus için önemini tamamen yitirmemiştir. Fransa yeni Tunus ile bazı sorunlar yaşasa bile ekonomik ve kültürel gücünün tamamen yok sayılması iki taraf için mümkün değildir. Koloni döneminden itibaren devam eden ülke ilişkileri, iş tecrübesi, iletişim rahatlığı ve Tunus'daki sistemlerin Fransa ile eş olması Fransa'yı Tunus için vazgeçilmez kılmıştır. Tunus'un yeni hükümeti, Fransa ve eski rejim ile olduğu kadar yakın ilişki içerisine giremese bile, AB ile olan ilişkisini geliştirmek için çeşitli yollar deneyecektir. Bunun sebebi de Tunus ve Avrupa arasındaki jeopolitik konumdan kaynaklı yakınlık, ticari ilişkiler ve Avrupa'da halihazırda ikamet eden Tunuslu vatandaşların çokluğu olarak gösterilebilir. Ancak, şüphesiz üye ülkelerden Tunus'da yaşananların en kötü etkilediği ülke Fransa olmuştur (Söker, s.5).

İngiltere, Tunus Devrimi'ni Fransa'ya oranla daha az zararla geçirmiş, Bin Ali ve çevresinde yer alanların mal varlıklarının dondurulması için gerekeni yapmıştır.⁸⁴ Bin Ali ile Fransa kadar iyi ilişkilere sahip olmayan İngiltere, hükümetin devrilmesinin akabinde başarılı bir hafıza yaratmayı nispeten başarmıştır. Almanya, Tunus'ta fazla etkiye sahip olmadığı için Bin Ali rejimini destekleme noktasında geri planda durmuştur. Alman hükümeti, gösterilere yönelik şaşkınlıkları sona erince halkın yanında durarak devrime destek vermişlerdir. Halihazırda Fransa'nın Bin Ali rejimini desteklemesi neticesinde yaşadığı olumsuz duruma düşmemek için kendine ders çıkaran Almanya, Fransa'nın yarattığı boşluğu doldurmak için bu durumu fırsata çevirmek için kolları sıvamıştır (Küçükkeleş, 2013, s. 20). Bununla birlikte Almanya'nın Tunus'a sağladığı mali ve teknik yardımlar Almanya'nın yeni Tunus hükümetine açık destek verdiğini kanıtlamıştır.

Tunus, Arap Baharı sürecinde ilk kez açık ve adil bir seçim yapmayı başararak demokratikleşme yolunda sağlam bir adım atmayı başarmıştır. Libya, Mısır, Suriye ve Yemen gibi bölge ülkelerine iyi bir örnek olmayı başarsa da bahse konu ülkelere aynı sürecin yaşanması pek muhtemel görünmemektedir. Mısır'da devrimden sonra askeri

---

⁸⁴ France 24, 01 Şubat 2011. *European Union agrees to freeze ousted Tunisian president Ben Ali's assets.*

yönetim yüzünden sıkıntılı bir süreç başlamış, Libya keza uzun süren iç savaşın izlerini silmek için yorgun düşmüş, Suriye de ise hala devam eden bir iç savaş başlamıştır ve Tunus bunların arasında tam olarak bir başarı hikayesidir. Bunun sebebini ise dengeli ekonomi, eğitilmiş ve güçlü orta sınıf, ticari güç ve nispeten kansız geçen devrim süreci olarak sıralamak mümkündür. Bu itibarla Tunus, diğer bölge ülkeleri için tam bir model olmasa da iyi bir ilham kaynağı olmuştur (Ulutaş ve Torlak 2011, s. 20).

AB, Tunus'da yaşanan gelişmelerde hem bir aktör hem izleyici olarak ortaya çıkmış, düzensiz gelişen olaylar karşısında hem aktif hem de pasif duruşu beraber sergilemiştir. AB, Tunus ayaklanması sırasında zaten parçalanmış bir görüntü çizen imajını heterojen bir seyirci konumuna yaklaştırmıştır (Schumacher 2011, s.115). AB hükümetlerinin çoğunluğu, başarısız olduğu ortaya çıkana kadar Tunus rejimini rahatsız etmemek adına bekle ve gör yaklaşımını benimserken, Fransa Tunus güvenlik güçlerine kalabalığın kontrolünü sağlamak için maddi destek ve uzmanlık yardımı teklif etmiştir. Yani AB üyeleri arasında yaşanan fikir ayrılıkları ve dış politika konusunda ortaya çıkan ikiye bölünme hali ile uyumsuzluklar Tunus'da yaşanan olaylarda da devam etmiştir. Genel olarak MENA ve özelde Arap Baharındaki siyasi gelişmelere bakıldığında AB dış politikasının şu ana kadar sınırlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür, üyeler arasındaki fikir çeşitliliği ve üyelerin ilgi alanları arasındaki dengesizlik, daha büyük bir aktör olabilecek yeteneğe sahip AB için kilit engel olmaya devam etmiştir (Schumacher 2011, s.117).

Tunus'taki gelişmelere genel çerçeveden bakıldığında diğer bölge ülkelerinden ayrı olarak, Tunus'ta dış faktörlerin etkisi oldukça sınırlı kalmıştır. AB gibi uluslararası aktörlerin ve kurumların, Bin Ali daha devrilmeden yönetimden yana iken devrildikten sonra halkın tarafını tutarak ikili duruş sergilemesi AB'nin sürecin planlayıcısı değil etkisiz bir elemanı olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu doğrultuda, Arap Baharının Tunus halkının fitilini ateşlediği bir süreç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Koçak 2012, s. 56). Kısaca, AB Tunus'un yaşadığı kargaşa ve ayaklanmalar sırasında da ortak bir dış politika ürememenin sonuçlarını açıkça yaşamış, tarihinde karşılaştığı krizlerde olduğu gibi yine tek sesli ve tutarlı bir dış politika oluşturamamıştır.

5.2.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN MISIR AYAKLANMASINA YÖNELİK POLİTİKASI

Mısır, Orta Doğu ülkeleri arasında altı bin yıllık tarihiyle oldukça önemli bir yere ve geçmişe sahiptir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı'nın egemenliği altında bulunan Mısır, Osmanlı'nın gücünü kaybettiği gerileme döneminde görevlendirilen valilerden ziyade yerel otoritelerin tekeline girmiş, onlar tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Mısır'da yeniden Memluklu ailelerin güçlendiği ve denetimi ele aldığı görülmüştür. Bu süreçte yerel feodal beylerin toprakları elde edip söz konusu topraklardan vergi alarak güce kavuştukları, bu güç ile hüküm sürdükleri bilinmektedir. Mısır'daki her feodal aile kendi askerine sahip olmuş, vergi toplamış ve diğer ülkelerle doğrudan ticaret yapabilmıştır (Arı 2008, ss. 92-93).

Osmanlı'nın zayıflamasının ardından Mısır, İngiltere ve Fransa arasında bir rekabet savaşına sahne olmuştur. Napolyon Hint yolunu denetimi altına alabilmek adına 1798'de Mısır'ı işgal etmiş, buna karşılık İngiltere ve Rusya Osmanlı'nın tarafını tutarak 1801'de Fransa'yı Mısır'dan çıkarmıştır. Fransa'nın ülkeden çıkması ile Osmanlı Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı 1805'te Mısır valisi olarak atamış, ancak Mehmet Ali Paşa bölgede kendi egemenliğini sağlayarak bir hanedanlık kurma hayalinin peşine düşmüştür. Bu nedenle Osmanlı'dan bağımsız hareket etmeye başlamış ve 1830'larda merkezi bir bürokrasi kurup ordusunu oluşturmayı başararak Sudan, Batı Arabistan, Suriye, Anadolu'nun bir bölümünü ele geçirmeyi başarmıştır. Bu süreçte Batılı ülkelerle de kurduğu iyi ilişkiler çerçevesinde ekonomi ile diplomasi yollarını kullanarak Batı'ya açılmayı başarmıştır (Arı 2008, s. 93). Mısır, 1882'de ise İngiltere tarafından Batı karşıtı ayaklanmalar sebep gösterilerek işgal edilmiş, 1952'ye kadar da İngiltere'nin fiili denetimi altında kalmıştır. Esasında meydanı Fransa'ya bırakmak istemeyen İngiltere, kendi çıkarları ve Süveyş Kanalı'nı denetiminde tutmak adına işgali gerçekleştirmiştir (Ayhan 2011, s. 18). Mısır, MENA ülkeleri arasında köprü görevi görmesi ve Süveyş ile de Akdeniz'den Körfez'e açılmayı sağlaması nedeniyle stratejik önem sahip olmuştur. İngiltere bu dönemde Mısır'daki her siyasi yapıya ve ekonomik düzeye karışmış ve her alanda etkisini göstermiştir. Bu koşullarda elbette Mısır'da yabancılara karşı bir muhalefet oluşmuş, kurtuluş hareketinin başlaması da bu durumda

kaçınılmaz olmuştur. Bu tarihten itibaren Mısır'da bağımsızlık mücadelesi başlamış, bu esnada çeşitli muhalif örgütlenmeler ve partiler oluşturulmuş ve 1922'de ise Mısır tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiş ancak bu durum Mısır'ın İngiltere nezdindeki statüsünü pek değiştirmemiştir (Arı 2008, ss. 184-185). Almanya ve İtalya'nın da Mısır'da egemenlik sahibi olmak istemesi kaçınılmaz olmuş, 1942 yılında yapılan savaşta Almanya ve İtalyan birliklerinin yenilmesi ile Mısır tekrar İngiliz denetimine girmiştir. Bu arada 1928 yılında Müslüman Kardeşler örgütü kurulmuş, reformu savunan İslami hareketten militan bir kitle örgütüne dönüşmüş, Kahire'de çeşitli protestolar ve şiddet eylemleri yapmışlardır. Mısır sorunu 1947 yılında BM'ye taşınmış ancak bu da problemi çözmeye yetmemiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan Arap-İsrail Savaşı ve sonucunda Arapların yenilmesi, hem Orta Doğu'da hem de Mısır'da milliyetçi düşünceye sahip olan taraf ile İngilizlerin tarafını tutan monarşi arasında yaşanan iktidar krizini artırmıştır (Ayhan 2011, s. 18). II. Dünya Savaşı'nın akabinde de Mısır'da İngiltere'ye yönelik protestolar kesilmemiş, sıklıkla hükümet değişse de eylemler son bulmamıştır. Mısır İngiliz askerlerinin tamamen Mısır'dan ayrılmasını talep etmiş, 1950'de seçimleri Vafd kazanmış ve hükümeti kurmuş ancak ekonomik düzelme ve özgürlüklerin artması gibi önemli ölçütler yerine getirilmediği için tekrar ayaklanmalar ve gösteriler başlamıştır. Faruk Vafd görevden alınmış yerine Ali Mahir başbakan olmuş, ancak bu sırada ordu içindeki bazı subaylar darbe girişimi için hazırlanmışlardır. 1952'de Hür Subaylar grubu tarafından krallık ve Mehmet Ali hanedanı fiilen sona erdirilmiştir. Darbe yapan subayların siyasi düşünce yapıları çeşitlilik gösterse bile ortak noktaları Mısır milliyetçiliği olmuştur. Cemal Abdül Nasır, Enver Sedat, Halid Muhammed ve Abdül Rauf farklı görüşlere sahip liderler olmuşlar, ancak Mısır asıl lideri Nasır olmuştur. Nasır, Mısır'ın SSCB'den ve Batı'dan ayrı politika geliştirmesini istemiş, bu nedenle de kısa zamanda dönemin önemli politik bir figürüne dönüşmüştür (Ayhan 2011, ss. 18-19). Nasır, Batı öncülüğündeki ittifakları Batı ülkelerinin Arap topraklarını Soğuk Savaş esnasında rahat kullanabilmek adına istediklerini düşünerek reddetmiş, Arap Milliyetçiliği'ni ön planda tutarak asıl hedefi olan kendi savunma ittifakını oluşturma peşine düşmüştür (Arı 2008, ss. 255-256). Nasır 1956'da İngiltere ve Fransa'ya ait olan Süveyş Kanalı Şirketi'ni millileştirdiğini açıklayarak Batı'ya açıkça meydan okumuştur. Bunun üzerine askeri müdahale dahil her yolu deneyen İngiltere, Fransa ve İsrail,

Nasır'a savaş açmış, başarılı olsalar bile Nasır Süveyş Kanalı'na sahip çıkmasıyla Arap coğrafyasında milli kahraman ilan edilmiştir.

Nasır'ın prestiji 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra bozulmaya başlamış, ülke içinde siyasi birliği sağlayamamıştır. Nasır yeni yasalar ışığında bazı reformlar yapmış, ancak yapılan reformlar özgürlük ve demokrasi beklentisi olanları tatmin etmemiştir. 1968'de Nasır'ın istifasını isteyen muhalif kesimin protesto gösterileri sert bir şekilde bastırılmış, çok sayıda ölüm olmuştur (Arı 2008, ss. 264-265).

1970 yılında Nasır'ın ölümünün ardından yerine Enver Sedat cumhurbaşkanı seçilmiş, Sedat yönetime gelir gelmez kendine rakip olabilecek herkesi yönetimden uzaklaştırıp tek otorite olmayı başarmıştır. Gündeminde ekonomik sorunlar ve Batı sermayesini Mısır'a çekmek olan Sedat, İsrail sorununu çözmeden bunu başaramayacağını anlamıştır. Mısır bu dönemde Sovyetler'den uzaklaşmış ve çok partili hayata doğru evrilmeye başlamıştır. Nasır, her ne kadar ülkesi için bağımsız bir dış politika oluşturmak istese de Nasır, İsrail'in 1967'den itibaren Sina'daki işgali ve artan savaş bütçesi nedeniyle Mısır'ın ABD'ye yaklaşmak zorunda kaldığını kısa zamanda anlamıştır. 1973 Savaşı sonrasında Mısır'ın, ABD ve İsrail ile iyi ilişkiler yürütme isteği sonuçlanmış ve Mısır ile İsrail arasında barış anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma Sedat'ın öldürülmesi ile sonuçlansa bile daha sonra yönetime geçen Mübarek, Mısır'ı özellikle ABD ve İsrail'in güdümünden çıkarmamak adına her türlü çabayı göstermiştir (Ayhan 2011, s. 19). 1978'de Mısır ile İsrail arasında Camp David anlaşması imzalanmış, Mısır Sina'yı geri almış, ilk kez bir Arap ülkesi İsrail'in varlığını resmen kabul etmiş, böylece Orta Doğu'da yeni bir dönem başlamıştır. Nasır, kaybettiği toprakları Batı ile yakınlaşarak elde edebileceğini görmüş, 1975'den itibaren Batı ile ilişkilerine ağırlık vermiştir. Camp David anlaşması Mısır'a barış getirmiş ancak maalesef refah getirememiştir (Arı 2008, s. 406). Ekonomik anlamda kayda değer bir başarı sağlayamayan Sedat, siyasi anlamda da muhalif seslere karşı daha sert tedbirler almaya başlamış, ülkede gerçek anlamda demokrasinin yerleşmesine müsaade etmemiştir. Müslüman Kardeşler başta olmak üzere birçok muhalif kesim dine aykırı uygulamaları olduğu öne sürülerek Sedat aleyhine propaganda faaliyeti yürütmüş, Sedat ise bunun üzerine en kapsamlı tutuklamaları hayata geçirmiştir. İşte tüm bu gelişmeler

Sedat'ın 1981 yılında el-Cihad örgütü mensubu biri tarafından gerçekleştirilen suikast sonucu öldürülmesine sebep olmuştur.

1982'de yapılan referandum sonucu Hüsnü Mübarek çoğunluğun oyu ile cumhurbaşkanı seçilmiştir. Mübarek rejimiyle birlikte siyasi partiler daha rahat hareket etmiştir. Mübarek'in ilk hedefi Arap dünyasına geri dönmeyi sağlamak olmuş, nitekim 1984'te İslam Konferansı'na geri dönmüş, 1987'de ise Arap Birliği zirvesinde Mısır ile yeniden diplomatik ilişkiler kurulmasının yolu açılmıştır. Diğer taraftan Mısır, Mübarek rejimi ile siyasal ve ekonomik alandaki özgürlüğünü kaybetmiş, iç ve dış politikada ABD ve İsrail'in yürüttüğü politikalara ağırlık vermiş, bu nedenle de öncelikle Mısırlı milliyetçi kesimi ve diğer kesimleri bu tutumuyla oldukça rahatsız etmiştir (Ayhan 2011, s.19). 2005'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde rakiplere eşit şartlar sunulmamış, gözlemci bulundurulmasına izin verilmemiş, dolayısıyla seçimlerin demokratik olduğu hususu şaibeli görülmüştür. Halkın seçime katılımı yüzde 15-20 oranında seyretmiş, sonuçta Mübarek yüzde 88.7 oranında oy alarak yeniden cumhurbaşkanı seçilmiş, Müslüman Kardeşler meclise girmeyi başarmış, ancak Mısır halkı baskı ve yıldırma politikalarından kurtulamamıştır (Arı 2008, ss. 408-410). Ancak AB Dış Politika Temsilcisi Javier Solana ve dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, sadece halkın beşte birinin katılım gösterdiği seçimleri demokrasi adına atılmış önemli birer adım şeklinde nitelendirmiştir.⁸⁵

Mısır'da yaklaşık 30 yıl hüküm sürmüş olan Mübarek yönetimi, ABD'nin İsrail'in ardından bölge ülkeleri arasında en çok destek verdiği ikinci ülke olmuştur. Mübarek'in, ABD ve Batı ülkeleri ile tesis ettiği iyi ilişkiler nedeniyle ülkesinde demokratikleşme kavramı kendine yer bulamamış, bunun en büyük sebebi ise Batılı ülkeler olmuştur (Ayhan 2011, s. 16).

Tunus'ta Bin Ali'nin devrilmesi akabinde Mısır'da da halk hareketlerinin başlaması genelde domino etkisine bağlanmıştır ancak bu durumu sadece bu şekilde değerlendirmek doğru olmayacaktır. Mısır'da hem Arabi Paşa, hem de Nasır dönemi haricinde yabancı ülkelerin Mısır'ın siyasi kararlarında etkili olduğu zamanlar yaşanmış, Mübarek ile bu durum zirveye ulaşmıştır. Tunus'ta da Mısır'da da otoriter

---

⁸⁵ Al-jazeera [online], 10 September 2005. *Protests mar Mubarek win*.<http://www.aljazeera.com/archive/2005/09/200849145686951.html> [erişim tarihi 25 Ocak 2017]

rejimler olmasına rağmen, bu ülkeler Suriye ve Umman'a göre daha demokratik kurumlara sahiptir, bu nedenle de oldukça gelişkin muhalif kesimleri bünyesinde yaşatmayı başarmışlardır. Toplumsal alan dahil hemen hemen her grup değişik yollarla örgütlenebilmiştir. Örneğin halihazırda yasaklı durumda bulunan Müslüman Kardeşler'in bile Mısır'da çeşitli dernek ya da vakıfları faaliyette bulunmaktadır (Ayhan 2011, ss. 21-22). Bununla beraber, her iki ülkede de yapılan seçimlere muhalif kesim kısmi de olsa katılabılmıştır.

Mısır ve Tunus'ta yaşanan halk ayaklanmaları arasında ciddi benzerlikler olsa da iki ülkede yaşananları birbirine doğrudan bağlamak yanlış olacaktır. Mısır'daki halkın Tunus'daki gelişmelerden sonra daha güçlü ve daha kararlı olarak bir rejim değişikliği talep ettikleri ve bunun gerçekleşebileceğine olan inançları elbette artmıştır. Şu bir gerçektir ki Tunus'taki rejim değişikliğinden sonra Mübarek'in konumunu koruması ciddi anlamda güçleşmiştir. Mısır'da yaşanan ayaklanmaları; Mübarek'in 30 yılı aşkın süre ülkeyi olağanüstü hal ile idare etmesi, Mısır'ın içte ve dışta bağımsız hareket etmesinin engellenmesi, halkın çok kısıtlı bir parayla geçimini sağlayabilmesi, yolsuzluk ve rüşvetin nerdeyse yasal hale gelmesi, hukuksuz uygulamaların artması, İsrail'in Gazze saldırısına Mübarek'in destek olması gibi hususlar ile açıklamak mümkündür. Bu çerçevede Mısır'da yaşanan gösterilerin sebeplerini ülke halkının ekonomik ve sosyal durumu ve Mübarek'in bağımlı bir iç ve dış politika yürütmesi olarak özetlenebilir (Ayhan 2011, s. 22). Ayrıca, Mübarek'in kendisinden sonra yerine oğluna geçirme isteği ve bu doğrultudaki girişimleri de devrime giden sürecin en önemli sebeplerinden birisi olmuştur. Mübarek olası bir darbeyi engellemek adına da polis ve istihbarat birimlerine önem vermiş, Anayasa'da var olmasına rağmen kendine rakip olabileceği düşüncesi ile cumhurbaşkanı yardımcısı görevine kimseyi getirmemiştir. Elbette Mübarek'in yönetimi babadan oğula geçirme sevdası hem Mısır halkını hem de Mısır'ın sivil ve askeri bürokratlarını çok rahatsız etmiştir. Mübarek'in ısrarla yönetimi bırakmaması, seçimlerde uyguladığı baskıcı tutum ve barışçıl reformlara onay vermemesi halkın sokaklara inmesine sebep olmuştur (Ayhan 2011, s. 23). Bu noktada Mısır'da gösteriler başladığında ordunun takındığı tavırda kayda değer görülmüştür.

Ordu halk ile doğrudan karşı karşıya gelmek istememiş, bu nedenle de olayların gidişatından askeri kesimin de değişimi desteklediği sonucu çıkarılmıştır.⁸⁶

Toplumsal ve büyük çapta gerçekleşen her ayaklanma iktidarın devrilmesi için ön koşul olabilir, fakat tek başına yeterli bir durum olamaz. Arap Halk Hareketleri süresince büyük çaplı ayaklanmalar olmasına rağmen Libya, Suriye, Yemen ve Bahreyn gibi ülkelerde görüldüğü gibi herhangi bir rejim değişikliği olmamıştır. İktidarın devrilebilmesi için rejimin tüm birimleri arasında bir parçalanma, özellikle de ordu gibi askeri kanadın desteğinin kaybedilmiş olması gereklidir. Mısır'da ordu 2011'de protestolara başlayan halk ile Mübarek arasında yaşanan gelişmelere ilk etapta ciddi bir reaksiyon vermemiş, ancak bir müddet sonra iktidarın devredilmesi gerektiğini açıklamıştır. Diğer taraftan, iktidarın devrilmesi ile mevcut rejimin sonu olmadığı ise; ordunun 2011 yılından sonraki zaman diliminde Mısır'da başrolde olmak adına bazı mekanizmaları koruması ve sonrasında seçimle başa gelen ilk başkan İhvan-ı Müslimin mensubu Muhammed Mursi'nin 3 Temmuz 2013'de askeri darbe vasıtasıyla devrilmesiyle açıkça gösterilmiştir (Bekaroğlu ve Kurt 2015, s. 5).

Mısır'da halk hareketi 25 Ocak 2011'de halkın Tahrir Meydanı'na akın etmesi ile başlamıştır. Protestoların en belirgin özelliği belli bir kesimin ya da ideolojik grubun ön planda olmaması, geniş katılımın yaşanması ve mevcut iktidarın devrilmesine yönelik yapılmış olmasıdır (Bekaroğlu ve Kurt 2015, ss. 21-22). Süreç Hüsnü Mübarek'in 11 Şubat 2011'de istifa etmesiyle devam etmiş, akabinde yeni bir hükümet kurulmuştur. Mısır'da ortaya çıkan ayaklanmanın tarihsel bir arka planı ve toplumsal bir tarafı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Halk istediğini açıkça ortaya koymuş ve istediğini elde etmeyi başararak Mübarek'i yerinden etmiştir. Fakat Mübarek rejiminden sonra seçimle başa gelen Mursi de bakıldığında söz konusu ülkede işsizlik ve yoksulluk gibi problemlere çözüm getirememiş, ekonomik problemleri çözme noktasında adaletli davranmamış, diğer toplumsal ve siyasi grupların desteğini kazanamamış, bürokrasiye parti taraftarlarını atanmış olması nedenleriyle halk nezdinde güvenilirliğini ve meşruiyetini kaybetmiştir (Atacan 2013, s.189). Bu sebeplerle 30 Haziran'da sokağa çıkan halk askeri darbe yapılması için hareket etmemiş, Mursi'nin istifa etmesini ve toplumsal ihtiyaçlar ile taleplerin karşılanması arzusunu gütmüşler, ancak askeri

⁸⁶ Abdelhadi, M., 19 February 2011. *Egypt army's 'helped oust' president Mubarak*. BBC News [online]. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12514316> [erişim tarihi 25 Ocak 2017]

müdahaleye uzanan bir süreci başlattıklarını hesaplayamamışlardır (Atacan 2013, s.187). Temmuz 2013'te dönemin Genelkurmay Başkanı Abdülfettah el Sisi komutasındaki Mısır Silahlı Kuvvetleri tarafından, yaşanan protestolar neden gösterilerek yönetime el koyulmuştur. Seçimle başa gelmiş olan cumhurbaşkanı Mursi gözaltına alınmış, Müslüman Kardeşler'in başındaki kişiler suçlanarak tutuklanmıştır (Göçer 2015, s. 56). Darbenin ilan edilmesinin akabinde darbeye karşı olan kesimler ciddi protesto gösterilerine başlamış, askeri yönetim bu gösterileri kanlı bir şekilde bastırma yolunu seçmiş, binlerce vatandaş yaşamını yitirmiştir (Orhan 2013, s. 24).

Öte yandan, Mısır başta AB olmak üzere Batılı ülkeler için jeostratejik ve jeopolitik açılardan önem arz etmektedir. İsrail-Filistin sorunu, radikal İslam, terörle mücadele ve ticaret ile enerji konusundaki yoğun işbirliği bu önemin sebeplerini oluşturmaktadır. AB bu sebeplerden ötürü her zaman Mısır yönetimleri ile iyi ilişkiler yürütme taraftarı olmuştur (Efegil 2015, s.555).

AB, Orta Doğu'da barışın tesisi konusunda Mısır ile aynı yönde ilerlemiş, Mısır'ı bu anlamda önemsemiş ve 11 Eylül akabinde güvenlik, göç, kitle imha silahları ve terör gibi alanlarda işbirliğini geliştirmiştir. AB ve Mısır arasında insan hakları alanında bazı zamanlar anlaşmazlıklar ortaya çıkmış, ancak AB'nin Mısır'da yaşanan insan hakları ihlallerine karşı tutarsız tavır sergilemesi AB'nin imajını zedelemiştir. AB, 2000'lerde Mısır'da yaşanan insan hakları ihlallerine Mübarek üzerinden eleştiri yöneltirken, esasında ihlaller yalnızca liberal hareket ve şahıslarla sınırlı kalmıştır. Mesela, AB bir tarafta Mısır'ın liberal muhalifleri arasında yer alan Eymen Nur ve liberal aydın Saadetin İbrahim'in tutuklanması konusuna oldukça ciddi tepki verirken, diğer tarafta 2005 seçimlerinin ardından tutuklanan Müslüman Kardeşler üyelerine ilişkin olarak sessizliğini korumuştur (Tocci and Cassarino 2011, s. 5).

30 yıl boyunca Arap ülkelerinden çok Batılı ülkeler ile yakın ilişki ve işbirliği içinde yer alan Mübarek'in devrilmesi, AB başta olmak üzere Batı coğrafyasını oldukça tedirgin etmiş, bölgede oluşan belirsizlikler ciddi endişeye neden olmuştur. AB'nin sıkıntılı bir süreç yaşamasının diğer bir nedeni de hem Tunus'ta hem de Mısır'da otoriter rejimlerden sonra başa seçimle İslami yönü ağır basan partilerin geçmiş olmasıdır. Söz konusu partiler her ne kadar modern söylemlerde bulunup Batı ile karşı karşıya kalmaktan çekinseler de, 11 Eylül sonrası artan İslamofobi nedeniyle Arap

coğrafyasındaki hızlı yükselişleri AB’de ciddi endişeye yol açmıştır. Mısır’da rejimin devrilmesi çoğunlukla iç dinamiklerle ilgili olsa bile AB’nin olayları sadece seyretmesi mantık dışı bir yaklaşım olacaktır. Özellikle bu süreçte AB’nin işbirliği içinde olduğu otoriter rejimleri destekleme yönündeki dış politikası ciddi anlamda çökmüş, bu nedenle de AB Mısır’daki karşı devrime destek sağlayarak ve işbirliği kurabileceği yeni oluşumların peşine düşerek kendi çıkış yolunu bulmaya çalışmıştır (Orhan 2013, s. 19).

AB, Mısır’da meydana gelen gösterileri ilk etapta desteklemekten imtina etmiştir. AB Konseyi, 25 Ocak 2011’de başlayan gösterilere ilişkin olarak seçimlerin serbest ve adil çerçevede gerçekleştirilmesi gerektiği yönündeki ilk açıklamasını tam altı gün sonra 31 Ocak 2011’de yapmış ve açıklamada; demokratik, çoğulcu ve istikrarlı bir Mısır’ın AB’nin kilit ortağı olmasının desteklediği, Mısır’ın bölgede önemli bir rolü bulunduğu, Akdeniz ve Orta Doğu’da istikrar, barış ve refahın inşa edilmesi hedefini destekledikleri, Mısır’ın dönüşüm sürecini AB’nin kurulacak bir ortaklıkla mevcut enstrümanları gözden geçirip, uyarlayarak siyasi, ekonomik ve sosyal reformları destekleyecekleri, AB’nin bu dönüşüm sürecinde Mısır halkına yardım etmeye hazır olduğu, hususları yer almıştır.⁸⁷ Konsey Şubat ayında ise Mısır’da yaşanan şiddet olaylarını kınadığına ilişkin yeni bir açıklama yapmış, fakat Hüsnü Mübarek’e istifa etmesi yönünde herhangi bir çağrıda bulunmamıştır. AB’nin, Mısır’a demokrasinin Mübarek ile birlikte gelebileceğine olan inancı Mübarek’in görevi bırakmasına dek devam etmiştir. Fransa başta olmak üzere bazı AB ülkeleri Mübarek’in İslami aşırılığı engellediği ve demokrasinin onun yönlendirmeleri ile Mısır’a gelebileceği inancı taşımışlardır (Balfour 2012, s. 33). Bu nedenle de AB, Mübarek yönetimi ve gösterilere karşı tutarlı bir duruş gösterememiştir. Mısır’da Mübarek rejiminin 30 yılın ardından sadece 18 gün kadar kısa bir zamanda bitmesi üye ülkelere Orta Doğu’da yaşanan değişim ve dönüşümün önüne geçilemez bir hızla ilerlediğini ispatlamıştır (Küçükkeleş 2013, s. 10). Batılı ülkeler ancak Mübarek’ten sonra gelecek yönetime yakın olmak istediklerini ve Mısır halkının yanında olduklarını belirten açıklamalar yapabilmişler, örneğin AB Dışişleri ve Güvenlik Politikasından sorumlu Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton; AB’nin Mübarek’in Mısır halkının sesini dinleyerek geri çekilme kararına saygı duyduğunu, daha hızlı ve daha derin reformlara giden yolu açtığını belirtmiş, İngiltere Başbakanı Cameron; Mübarek devrilmeden sadece bir hafta önce rejimi

⁸⁷ Council of the European Union, 31 Ocak 2011.3065th Council Meeting, Foreign Affairs,s.7. Brüksel.

eleştirerek halka uygulanan şiddetin kesilmesini istemiş, Sarkozy; halkın protestosu ve değişim talebi sonrasında Mübarek'in geri çekilme kararını Mısır için tarihi, cesur ve gerekli olarak tanımlamış, Merkel; Mısır'da tarihi bir değişime şahit olduklarını, Mısır halkının sevincini Mısır sokaklarındaki milyonlarca insanla paylaştığını ifade etmiştir.⁸⁸ Gösteriler boyunca Mübarek rejimine en fazla ve açıkça destek sağlayan Silvio Berlusconi olmuş, bunun en önemli sebebi ise Mısır'ın İtalya ile olan ticari ilişkisi olup, Mısır ve İtalya arasında diğer AB ülkelerine nazaran ciddi bir ticaret ortaklığı vardır (Bölme ve diğerleri 2011, s. 36).

İngiltere'nin, Mübarek'in ardından Mısır'da aktif rol alma çabası görülmüş, Mısır'da yaşananlara İngiltere'nin tavrı Fransa'nın Tunus'taki tutumuna yaklaşmıştır. İngiltere ve Mısır arasında tarihi olarak bir bağ olması ve sömürge geçmişi, İngiltere'nin Mübarek rejimini devrilene kadar desteklemesini sağlamıştır. Tahrir Meydanı'nda yaşanan şiddet içerikli gösteri bastırma yöntemine karşı sessizliğini bozmayan İngiltere, yalnızca iki tarafa itidal çağrısı yapmıştır.⁸⁹ Öte yandan İngiltere, Bin Ali'nin arkasından tüm mal varlığını hızla dondururken Mübarek için aynı uygulamayı gerçekleştirmemiştir. Ayrıca, devrimden sonra Mısır'a ilk ziyaretini silah ticareti yapan kişilerle gerçekleştiren Cameron, ciddi eleştiri almıştır (Bölme ve diğerleri 2011, s. 37).

Fransa, Mısır'da yaşanan olaylar için aynı İngiltere gibi taraflara karşılıklı itidal çağrısı yapmış, rejimin devrilmesinden sonra demokratikleşme kavramını kullanarak yeni Mısır'da kendisi için yer açma girişiminde bulunmuştur. Almanya ise Orta Doğu coğrafyasındaki en önemli işbirlikçisi olan Mübarek'in devrilmesini hiç arzu etmemiştir. Bu nedenle Merkel gösteriler boyunca rejim yanlısı tavır takınarak yumuşak ve kontrollü bir geçiş yaşanması gerektiği fikrini benimsemiştir.⁹⁰ Almanya'nın bu tavrı ileriki dönem için sıkıntı yaratsa bile Mısır ile geçmişte herhangi bir sömürge girişimi yaşamadığı için diğer AB ülkelerine oranla bir adım önde olmasını sağlamıştır (Küçükkeleş 2013, s.20).

---

⁸⁸ Reuters [online], 11 February 2011. *Factbox: Reaction to fall of Mubarak around the world.* <http://www.reuters.com/article/us-egypt-world-reaction-idUSTRE71A3QR20110211> [erişim tarihi 26 Ocak 2017]

⁸⁹ Independent [online], 2 February 2011. *Prime Minister David Cameron condemns Egypt violence.* <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/prime-minister-david-cameron-condemns-egypt-violence-2202228.html> [erişim tarihi 27 Ocak 2017]

⁹⁰ BBC News [online], 30 January 2011. *In quotes: Reaction to Egypt protests.* <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12316019> [erişim tarihi 26 Ocak 2017]

Mübarek rejiminin akabinde AB, Mısır'da hızlı bir biçimde askeri yönetimden sivil yönetime geçilmesini arzu etmiş, bu çerçevede Mısır'a yeni Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin siyasetten askeri uzaklaştırma çabaları nedeniyle mali yardımlarını artırmıştır. AB, 2011-2013 yılları arasında Mısır'a 150 milyon Avro mali yardımda bulunmuştur (Efegil 2015, s. 555). 2011 yılının Aralık ayında AB ile Mısır arasında Geliştirilmiş ve Kapsamlı Serbest Ticaret Antlaşması yapılması için görüşmeler başlatılmış, 2012'nin Kasım ayında ise AB-Mısır Görev Gücü'nün temelleri atılmış, Ashton 13 Eylül 2012'de Mursi ile gerçekleştirdiği toplantı sonrasında;

Görev Gücü'nün 14-15 Kasım'da Kahire'de toplanmasını kararlaştırdık. Mısır'ın karşılaştığı büyük zorlukların farkındayız. Görev Gücü'nün kolektif AB desteği için katalizör rolü oynaması, demokratik geçiş sürecini desteklemesi ve ekonomik ve yatırımcı güveninin tesis edilmesine yardımcı olması amaçlanmıştır. Mısır, yalnızca bölgede değil dünyada da önemli rolü olan bir ülkedir. Görev Gücü bir turizm ve ticaret zirvesine ev sahipliği yapacaktır. Yeni Mısır'ın Avrupa'ya başlıca ortağı olarak kabul etme kararını ve Avrupa'nın da Mısır'la yenilenen ilişkilerini ortaya koyacaktır. Amacımız AB'yi ve yeni demokratik Mısır'ı tüm sektörlerde işbirliği yaparak mümkün olduğunca yakınlaştırmaktır.

şeklinde yaptığı açıklama ile AB-Mısır ilişkisini güçlendirmek istediklerinin, bu kapsamda da her türlü işbirliğine açık olduklarının altını çizmiştir.⁹¹

Öte yandan, Ashton Mısır ziyareti esnasında bir yandan Genelkurmay Başkanı Sisi bir yandan da devrik cumhurbaşkanı Mursi ile görüşerek herkesi şaşkına çevirmiş, ancak iki taraf arasında uzlaşmayı AB sağlayabilir mi sorularını akıllarda bırakmıştır. Ashton ziyareti boyunca sıklıkla sivil yönetime geçilmesi, bu çerçevede müzakerelere başlanması ve Müslüman Kardeşlerin de söz konusu müzakere sürecinde yerini alması yönünde bazı ifadeler kullanmıştır (Turan 2013). AB'nin Mısır'dan reform talepleri bazı açılardan geçmiş dönemde yaptığından daha zayıf olmuş, örneğin Mübarek'ten olağanüstü hal kanununu sona erdirmesi için yaptığı baskı kadar rejim devrildikten sonra Silahlı Kuvvetler'in Yüce Meclis'ine aynı baskıyı yapmamıştır (Balfour 2012, s. 25). AB, stratejik olarak Mısır'ı ekonomik ve siyasi çerçevede merkezi bir konuma yerleştirmiş, ilk etapta rejimin düşmesi akabinde Müslüman Kardeşler'i tanımaya yönelik politika geliştirmiş, darbe sonrasında ise Müslüman Kardeşler'i deviren askeri yönetim ile iyi ilişkiler tesis etme çabası içine girmiştir. AB'nin Mısır'ı bu derece önemsemesinin altında Mısır'ın sahip olduğu enerji kaynakları, bu kaynakların Avrupa

⁹¹ Ashton, C., 13 Eylül 2012. *AB ve Mısır ortak Görev Gücü oluşturuyor*. Avrupa Dış İlişkiler Servisi. <http://www.avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/eeas-haberleri/eeas-single-view/article/ab-ve-misir-ortak-goerev-guecue-olusturuyor.html> [erişim tarihi 26 Ocak 2017]

ve Akdeniz'e ulaşmasını sağlayan hatlar üzerindeki etkisi, İsrail-Filistin konusundaki arabulucu görevi yatmaktadır. Diğer taraftan ise, Mısır'daki kökten dinci kesim, devlet kurumlarının zayıf yapısı, darbe geleneği, göç gibi konular da Mısır'ın AB açısından sıkıntılı yanlarını temsil etmiş, Mısır'ı güvenlik sağlamada AB açısından önemli hale getirmiştir (Mercan 2015, ss. 193-194).

Mısır'da yaşananlar süresince yapıcı olmaya çaba gösteren AB, askeri yönetimin Mursi taraftarlarına yaptığı şiddet içerikli bastırma politikası karşısında, üye Dışişleri Bakanları ile 21 Ağustos'ta bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıda şiddet uygulamak için kullanılması muhtemel her çeşit mal için ambargo uygulanması kararlaştırılmış, ek olarak mali yardımların yeniden düşünülmesi kararlaştırılmıştır (Turan 2013). AB'nin bazı üyeleri zaman ilerledikçe Mısır'daki demokratik gelişim eğrisini yeterli bulmamış, toplumsal ve mezhepsel anlaşmazlıklardan oldukça rahatsız olduklarını belirtmişler, darbe karşıtı olduğunu net olarak gösteremeyen Avrupa Parlamentosu Mart 2013'te yapılan yardımların durdurulmasını talep etmiş, ancak AB, Mısır ile ilişkilerin bozulması çıkarlarını zedeleyeceği için Sisi'nin askeri yönetimine yönelik mali desteğini çekememiş, sadece halka yönelik kullanımını engellemek adına Mısır'a silah ticaretini durdurmuştur (Efegil 2015, s. 556).

AB üyelerinin bazıları dışında çoğunluğu Mısır ve söz konusu bölgede uygulanan dış politikayı reforme etme eğilimi içine girmiştir. Bu sebeple de AB'nin genel itibarıyla Orta Doğu'da özelde ise Mısır'da yaşanan gelişmeler ışığında bölgeye ilişkin halihazırda yürüttüğü stratejisini geliştirmesi ve bölgede değişen dinamikleri göz önünde bulundurarak dış politikada ciddi bir değişim gerçekleştirmesi zorunlu hale gelmiştir (Bölme ve diğerleri 2011, s. 38).

5.3.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN LİBYA AYAKLANMASINA YÖNELİK POLİTİKASI

Libya, 1551'den Trablusgarp Savaşı'na (1911) kadar geçen sürede Osmanlı devletinin eyaleti olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise İtalyanların işgaline maruz kalan Libya, bu esnada İtalyanlara karşı Mustafa Kemal ve Enver Paşa gibi Osmanlı subaylarının örgütlemesiyle ciddi direniş göstermiştir. Mondros Antlaşması (1919) ile Osmanlı Libya'dan tamamen çıkmış, Libya ise Senûsi şeyhleri liderliğinde 30 yıl sürecek yeni bir mücadele sürecine girmiştir. Bu süreçte İtalya Libya'ya hakim olmak istemiş ancak başta Ömer Muhtar'ın liderliği olmak üzere ciddi bir direnme süreci ile karşılaşan İtalyanlar oldukça büyük kayıplar vermiştir. İtalyanlar 1931'de Ömer Muhtar'ın idam edilmesiyle ancak Libya'nın kontrolünü ele geçirebilmişlerdir (Bölme ve diğerleri 2011, s. 8). İtalyan kontrolündeyken fazlaca baskı altında kalan Libya, 1943 yılında müttefik olduğu ülkelerin İtalya'yı Libya'dan uzaklaştırması ile sömürge kavramıyla tanışmıştır. İngiltere Trablus ve Bingazi'yi, Fransa Fizan'ı ele geçirmiş, ancak Senûsi şeyhi İdris es-Senûsi'nin önderliğinde yeniden direniş başlamış ve Libya 1951 yılında BM'nin Libya'nın federal bir monarşi olduğunu deklare etmesiyle bağımsızlığını kazanmıştır. İdris es-Senûsi ise Libya'nın ilk ve son kralı olarak başa geçmiştir. Libya, BM tarafından bağımsızlık kazanan tarihteki ilk ülke ünvanını kazanmıştır (Doğan ve Durgun 2012, s.66).

Libya, 1959 yılında Zelten Dağları'nda büyük petrol yatakları keşfedilinceye kadar dış yardımlar ile kendine gelir sağlayabilmiştir. Petrolün keşfi ile ülkede ciddi bir heyecan ortaya çıkmış ancak kral ülkeyi kalkındırıp altyapıyı geliştirmek için çalışmamış, bu durum da halk üzerinde derin bir hayal kırıklığı ve memnuniyetsizlik oluşturmuştur. Petrolün bulunması coğrafi olarak büyük kısmı çöl olan ülkeyi kalkındırabilecekken zenginleşen kral ve ailesi olmuş, halk için fakirlik baki kalmıştır. Kralın yönetimi 1969 yılına kadar devam etmiş, tedavi için gittiği Türkiye seyahati esnasında Mısır'daki Nasır etkisiyle Muammer Kaddafi liderliğindeki bir grup subay tarafından yapılan askeri darbe ile Senûsi'nin dönemi bitmiştir. İlk zamanlarda geri planda kalmayı seçen

Kaddafi, hükümeti başkasına kurdurmuş, askeri rütbesi albaylığa çıkınca tüm yönetimi kendi tekeline almıştır.⁹²

Kaddafi başa geçtiğinde Üçüncü Evrensel Teori ismini verdiği İslamiyet ile Sosyalizmi sentezleyen bir ideolojiyi kendine yol haritası yapmıştır. Söz konusu ideolojinin altında Arap milliyetçiliği ve Cemal Abdülnasır'a duyduğu hayranlık vardır.1973'te Zawara Beyanı'nı deklare ederek otoriter bir rejimin önünü açmış, mevcut hukuk sistemi yerine Şeriat hukukunu uygulamaya koymuştur. Akabinde Arap milliyetçiliği ve sosyalizme karşı duruş sergileyen belediye başkanları, idareci ve valileri görevden uzaklaştırmış yerine halk komiteleri kurdurmuş, öncelikle petrol şirketleri daha sonra da diğer alanlarda kamulaştırma başlatmıştır (Doğan ve Durgun 2012, ss.66-67).

Kaddafi 42 yıllık sürede Libya'yı kendine has bir şekilde yönetmiş ve ülkede oluşturduğu geleneksel güç dengesi ile sosyal ve dini yapılar üzerindeki baskı aracılığıyla iktidarını krizlere rağmen sürdürmüştür. Kaddafi kendine özel olarak yarattığı ve Cemahiriye sistemi adını verdiği yöntemle teoride halkın mutlak güç olduğunu, pratikte ise önemli yerlere koyduğu adamları vesilesiyle uzun bir dönem mutlak bir siyasi yönetici olmayı başarmıştır. Kaddafi himayeci ilişkileri, kabile sistemi, yerel yönetimleri yönlendirme yeteneği ile muhalif kesimi sindirmiştir. Özellikle söz konusu coğrafyada İslami hareketleri içeren muhalefeti bastırmakta önemli ve etkili bir önder olmuştur. Bu nedenle Libya'da Kaddafi'yi için bürokratik elit ciddi önemli yer tutmuştur. Ayrıca, Libya'da sosyal, siyasi ve askeri yapıdaki kabile sistemi ile siyasi muhalif kesim ve silahlı güçleri de dikkatli incelemek gerekmektedir (Bölme ve diğerleri 2011, s.9).

Kaddafi kendi yazdığı Yeşil Kitap'ta, kabile geleneği üzerine konumlandırılmış eşitlikçi ve hiyerarşisiz bir sistemi öngörmüştür. Başlarda Cemahiriye, alt ve orta sınıfta destek görmüş, koloni döneminin ardından Libya'da yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasi değişim halkı heyecanlandırmış olsa bile, uygulamada anlatılanlar yapılmamış, Kaddafi ülkeyi Genel Halk Komitesi Genel Sekreteri ve Başbakan El-Bağdadi Ali El-Mahmudi eliyle otokratik olarak yönetmeye devam etmiştir (Bölme ve diğerleri 2011, s.10). Ayrıca, Libya'da var olan kabile sistemi de Kaddafi için siyasi ve askeri gücünü

---

⁹² Petringa, M., 3 September 2011. *Libya: A history under many flags. Arab News.* <http://www.arabnews.com/node/370544> [erişim tarihi 28 Ocak 2017]

artırmak anlamında iyi bir unsur olmuştur. Kaddafi kabilesi mensubu olan Kaddafi, yönetime geçtikten sonra elbette kendi kabilesini kayırmış, kabile üyelerini devlet yönetiminde önemli pozisyonlara getirmiş, fakat kendini garanti altına almak isterken diğer kabileler ile rekabet başlatmıştır. Hatta Kaddafi'ye yönelik 1993 ve 1996 yıllarında gerçekleştirilen darbe ve suikast girişimleri de kabileler arasındaki rekabete bağlanmıştır. Darbe girişimleri için Verfela kabilesi suçlu bulunmuş ve kabileye üye bazı kişiler idam edilmiştir (Dean 2003, s.788). Bununla beraber, Libya'da Kaddafi'den sonra aile bireyleri de önemli görülmüş, Kaddafi'nin çocukları siyasi, askeri ve ekonomik alanda ülkedeki önemli pozisyonlarda görev almışlardır.

Kaddafi başa geçtikten sonra Libya, Arap ülkeleri arasında en yoğun ve dinamik dış politika yürüten ülke olmuştur. Özellikle 1970-1990 yılları arasında, uluslararası arenada Arap ve Afrika ülkeleri ile İslam dünyasını etkisi altına almanın peşinde koşma telaşına girmiştir. Örneğin Kaddafi, Tunus'a 1972 ve 1974 yıllarında birleşme isteği sunmuş, fakat ikisi de geri çevrilmiştir. Kaddafi, dış politikada Arap birliğinin kurulması fikrini benimsemiş ve önemsemiştir. Nitekim Kaddafi'nin çabası tamamen boşa çıkmamış, uzun süren müzakerelerden sonra Mısır ve Suriye ile birlikte Ocak 1972'de kâğıt üzerinde de olsa Arap Cumhuriyetleri Federasyonu kurulmuş, ancak Kaddafi'nin tüm çabasına rağmen fikir uyuşmazlıkları ve çatışmaları sonucunda asla pratiğe dökülememiştir. 1980'lerde Libya ve Suriye arasında yeniden bir yakınlaşma yaşanmış ancak yine birleşme adına bir gelişme olmamıştır (Doğan ve Durgun 2012, ss.70-71).

1980 yılındaki diğer önemli gelişme ise Çad ve Libya Dostluk Antlaşması olmuş, bu minvalde Libya, Çad'daki iç savaşa askeri güç göndererek müdahil olmuş, kısa zamanda işgale evrilen durum Ocak 1981'de iki ülkenin birleşmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak söz konusu durum bölgedeki etkisini yitirmek istemeyen Fransa gibi ülkeleri memnun etmemiş, birleşmeyi bitirmek için Fransa elinden geleni yapmıştır. Akabinde konuya ABD'nin de eklenmesi ile Libya Çad'dan ayrılmak zorunda kalmış, birleşme iptal olmuştur.

Kaddafi 1984 yılında da Fas ile birleşme hevesine kapılmış, bu girişim de Kaddafi'nin Arap birliği hayalinin son hamlesi olmuştur. İki ülke Qujda Anlaşmasına imza atmış ancak, iki yıl sürebilen birleşme hayali İsrail Devlet Başkanı Şimon Perez'in Fas'ı

ziyareti ve ortaya çıkan memnuniyetsizlik sonucu tarihe karışmıştır (Doğan ve Durgun 2012, ss.71-72).

Kaddafi'nin dış politikada izlediği diğer önemli husus ise terörizme verdiği destektir. Kaddafi, Yaser Arafat önderliğindeki El-Fetih ve George Habash'ın önderliğindeki Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'ne maddi destek sağlamıştır. Ayrıca, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Libya'da eğitim kampı kurmasına olanak sağlamış, zaman içerisinde başka terör örgütlerine de aynı yönde destek vermiştir (Doğan ve Durgun 2012, s. 72). Hatta konuya ilişkin olarak İngiliz terör uzmanı Paul Wilkinson'ın, terörizm için bir Nobel Ödülü olsaydı Kaddafi'nin mutlaka en iddialı aday olacağı yönündeki açıklaması adı geçenin bu konuda ne kadar destekçi olduğunu kanıtlar niteliktedir (Davis 1990, s. 10). Teröre verilen destekte yalnızca ev sahipliği yapmakla sınırlı kalmamış aynı zamanda gerilla savaş eğitimi, istihbarat paylaşımı, silah yardımı, ulaşım kolaylığı, sahte pasaport temini, Avrupa'da güvenli ev sağlanması gibi çeşitli yardım yöntemleri de kullanılmıştır (Davis 1990, ss.10-11). Elbette bu desteğin arkasında İsrail'e duyulan nefret ve düşmanlık hisleri mevcuttur. Kaddafi'nin teröre verdiği destek zamanla daha radikal örgütlere kaymış ve Batı özellikle de ABD ile arasını iyiden iyiye açmıştır. 21 Kasım 1988'de tarihe Lockerbie faciası olarak geçen Londra-New York uçuşunu yapan yolcu uçağı Libya istihbaratı tarafından düzenlenen bombalı saldırı ile patlatılmıştır. Kaddafi'nin eylemi gerçekleştirenleri iade etmemesi nedeniyle, İngiltere ve ABD'nin baskısıyla, BM olaya dahil olmuş ve Libya'ya petrol çıkarma ve rafine etme araçlarının satılmasını yasaklayarak üye ülkelerde Libya'ya ait tüm varlıkların dondurulması kararı almıştır. Bunun karşısında fazla direnemeyen Kaddafi 1999'da teröristlerin Lahey'de yargılanmasına müsaade etmiştir. İadenin ardından yaptırımlar durdurulmuş, İngiltere başta olmak üzere diğer ülkelerle diplomatik ilişkiler tekrar başlamıştır (Doğan ve Durgun 2012, ss. 73-74).

Libya'nın dış politikasının Lockerbie faciasının ardından ciddi bir değişime uğradığı görülmüştür. Kaddafi, 1995 yılından itibaren Libya'yı uluslararası sisteme tekrar eklemlenmek istemiş ve Batı karşıtı duruşunu yumuşatma yoluna giderek Batı ile arasında daha güven verici bir ilişki tesis etmeye yönelik kararlar almıştır. Kaddafi ideolojik unsurların etkisinden daha pragmatik bir dış politika anlayışına geçmiş, defalarca denediği ve her defasında başarısız olduğu Arap Birliği kurma hayalinin

yıkılması ve BM'nin yaptırımları karşısında Arap ülkelerinin ses çıkarmaması, Kaddafi'ye Arap kardeşliği kavramının ne kadar sığ olduğunu göstermiştir. Bu durum adı geçenin rotasını Afrika'ya çevirmesine ve Afrika Birliği örgütü kurma fikrine yöneltmiştir (Bölme ve diğerleri 2011, ss. 13-14). Fakat Kaddafi ilk döneminden farklı olarak yeni Afrika politikasını emperyalizm ve İsrail karşıtlığı değil, terörle mücadele çerçevesine oturtmayı tercih etmiş, 11 Eylül saldırısı sonrasında İslami gruplarla mücadele tavrı ve ABD ile işbirliği yapması da Libya'nın dış politikasında sözde değil pratikte cihad anlayışından vazgeçtiğini kanıtlamış, hatta Kaddafi Time dergisine verdiği röportajlarından birisinde konuya ilişkin olarak; "Dünya, çok bir çarpıcı şekilde değişiyor" diyerek kendisinin de bu değişimin farkında olduğunu ifade etmiştir.⁹³

Kaddafi, Afrika'ya benzer şekilde bir açılımı da Avrupa'ya yapmıştır. Libya 1999'da Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na gözlemci statüsü ile katılmış, 2000'li yıllar boyunca da Libya ve AB üyeleri arasındaki ilişkinin seviyesi giderek artmıştır. Libya'ya uygulanan BM yaptırımları 2003 yılında kaldırılmış, bunun üzerine İngiltere, İtalya ve Almanya'nın öncülüğünde Avrupa ülkeleri ve Libya arasında ekonomi temelli bir işbirliği başlamıştır. Avrupa bir taraftan Libya ile ciddi silah satış anlaşmaları imzalarken, bir taraftan da Libya'ya büyük çaplı petrol yatırımları yapmıştır. Avrupa ülkelerinin Libya ile olan bağları, üye devletten üye devlete farklılık gösterse bile Libya ile ilgili belirli bir AB politikası oluşturulmuştur. AB Komisyonu ile Konsey, Kaddafi rejiminin yönettiği Libya'nın Akdeniz Birliği'ne katılmasını sağlamak adına oldukça fazla emek sarf etmiştir (Zafar 2009, ss.131-133).

Ekonomik ilişkiler açısından bakılacak olursa Libya, Avrupa'nın enerji ihtiyacının yaklaşık yüzde 7'sini karşılamaktadır. Libya'ya ihraç edilen malların çoğunluğu İtalya, Almanya ve İngiltere'den gelmektedir. Libya'nın AB'ye ihracat oranı ise yaklaşık yüzde 75'dir (Bölme ve diğerleri 2011, ss. 15-16). 2010'da AB ve Libya arasında teknik ve mali alanlarda işbirliği için AKP üzerinde anlaşılmıştır. Elbette Avrupa ve Libya arasında hızlı gerçekleşen yakınlaşmayı sadece ekonomik ve ticari konulara bağlamak yanlış olacaktır. Esasında Avrupa adına en önemli işbirliği yasal veya yasadışı göç ve buna bağlı güvenlik sorunu olmuştur. Libya Afrika'dan Avrupa'ya uzanan göçün geçiş noktasıdır. Bu nedenle Avrupa ülkeleri için Libya iki kat önemli hale gelmiş, özellikle

⁹³ Macleod, S., 16 May 2006. *Why Gaddafi's now a good guy*. Time [online]. <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1194766,00.html> [erişim tarihi 30 Ocak 2017]

de yoğun göçün yaşandığı İtalya'nın bastırması ile Libya ve AB arasında göçe ilişkin bir işbirliği yapılmıştır (Bölme ve diğerleri 2011, ss. 14-16). İngiltere ve Libya'nın ekonomik ilişkisi de BM kararlarının sona ermesi ile artmaya başlamış, İngiltere'deki özel şirketler Libya'nın ekonomik yapısını özelleştirme ve yatırım yapmaya müsait bulmaları nedeniyle önemli bir fırsat olarak değerlendirmiş, özellikle Kaddafi'den sonraki süreçte pazardaki aktif katılım ve Libya'ya yapılacak ortak girişimlerin, müreffeh bir Libya'nın ticaret ve yatırım potansiyelini açacağına olan inançlarını artmıştır.⁹⁴ Ayrıca, Libya'nın Afrika coğrafyasında yer alan en fazla petrol ve ciddi orandaki gaz rezervlerini bünyesinde barındırması açısından da İngiltere'nin dikkatini çekmiştir. British Petrol (BP) 2007'de petrol arama çalışması yapılması adına dünyadaki en fazla yatırımı Libya'da gerçekleştirmiştir (Bölme ve diğerleri 2011, s. 17).

Libya'da halk hareketleri Şubat 2011'de siyasi sıkıntılardan ziyade ekonomi ve insani sebeplerle başlamış, Tunus ve Mısır'da yaşanan olaylar da Libya'daki insanlara güç vermiştir. 15 Şubat 2011'de Bingazi'deki bir polis karakolu önünde toplanan Libyalılar, akabinde diğer şehirlere de yansıtacak siyasi içerikli gösterileri başlatmışlardır. Kaddafi söz konusu gösterilere güvenlik güçleri vasıtasıyla oldukça sert bir şekilde tepki vermiş, bunun akabinde 17 Şubat'ta 'Öfke Günü' adı verilen dönüm noktası ile Libya'da rejim karşıtı ayaklanmaların fitili ateşlenmiştir.⁹⁵ Kaddafi'yi yönetimden uzaklaştırma ortak amacı etrafında birlik olan muhalif kesim, gerçekleştirilecek faaliyetler ve gösterilerde koordinasyonun sağlanması adına 27 Şubat günü 'Geçici Ulusal Konseyi'⁹⁶ hayata geçirmiştir. Konsey'in diğer bir amacı da uluslararası kamuoyu, kuruluş ve organizasyonlar nezdinde muhalif kesimi temsil etmesi olmuştur.⁹⁷ Konseyi ilk etapta Fransa, Katar, Maldivler, İtalya ve İspanya, ardından Avustralya, İngiltere, Gambiya, Ürdün, Malta, Senegal, Birleşik Arap Emirlikleri, ABD ve Almanya tanımış, ayrıca Konsey demokrasi, adil seçim, yeni anayasa, çeşitliliğe bağlı bir siyasi sistemin ortaya

---

⁹⁴ Libyan British Business Council. *About Libya*.http://www.lbbc.org.uk/about_libya.php [erişim tarihi 31 Ocak 2017]

⁹⁵ Independent, 17 February 2011. *Clashes reported on Libya's 'day of rage'*.<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/clashes-reported-on-libyas-day-of-rage-2217687.html> [erişim tarihi 31 Ocak 2017]

⁹⁶ İng. çev. National Transitional Council (NTC) - Libya.

⁹⁷ Geçici Ulusal Konseyi hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://ntclibya.org/> [erişim tarihi 31 Ocak 2017]

çıkarılması, evrensel ilkeler, sivil toplum kuruluşları vb. konularda Kaddafi rejiminin akabinde Libya için yeni bir gidişat belirlemek adına önemli bulunmuştur.⁹⁸

Libya'da 17 Şubat'ta Kaddafi'nin devrilmesi ve Bingazi'de başlayarak hızla diğer şehirlere yayılan ayaklanmalar, rejim tarafından oldukça şiddetli bir şekilde bastırılmış ve daha sonra yaşananlar Libya'yı iç savaşa götürmüştür. Uluslararası kamuoyunun ilgisi Mısır'dayken Libya'da yaşananlar ilk etapta fark edilememiş, ancak Kaddafi rejiminin halkı üzerinde orantısız şekilde güç kullanmaya başlaması ile kamuoyu da kaygılanmaya başlamıştır. Libya'da yaşananlar örneğin Kaddafi'nin kendi halkına karşı savaş uçaklarını ve paralı askerlerini kullanarak ateş açması ve sonucunda hayatını kaybeden insanların sayısının ciddi oranlara ulaşması ile Tunus ve Mısır'dan farklı olarak bu ülkede yumuşak bir geçiş sağlanamayacağı anlaşılmıştır. Bu nedenle de Libya'da sonucun ciddi bir katliama dönüşüp, durumun iç savaşa evrilmemesi için uluslararası aktörler harekete geçmiş, öncelikle diplomatik yollar kullanılmaya karar verilerek Libya'ya uluslararası yaptırım konusu gündeme taşınmıştır (Bölme ve diğerleri 2011, s. 22).

BMGK, Şubat 22'de ilk açıklamasında; Kaddafi'nin halkına uyguladığı şiddeti derhal sonlandırması ve sivil vatandaşların korunmasına ilişkin olarak yapmış, Şubat 26'da silah ambargosu uygulanması, Kaddafi ile ailesinin mal varlığının dondurulması ve uluslararası seyahat yasağı uygulanması konularını kapsayan bir karar almıştır. Bununla birlikte Libya'ya yönelik düzenlenen askeri operasyona temel oluşturan 1973 (17 Mart) sayılı kararın alınmasına kadarki sürede İngiltere, Fransa başta olmak üzere AB ülkeleri de Libya'ya benzer yaptırım (ambargo) kararları almıştır.⁹⁹ Ancak alınan önlemler ile diplomatik kanalların faydalı olmadığı gerekçesiyle uçuşa yasak bölge ilanına kadar uzanan bir süreç başlamış ve esasında diplomatik yolların ciddi anlamda tüketilmediği görülmüş, diplomasi yolu yerine doğrudan ve yalnızca yaptırım uygulanması tercih edilmiş, neticede de istenilen sonuçlar alınamamıştır (Bölme ve diğerleri 2011, s. 23). Elbette uygulanan yaptırımların neticeye ulaşamaması tüm devletlerin Libya'ya yönelik aynı doğrultuda yaptırım uygulayamamış olmasından kaynaklanmıştır. Örneğin,

---

⁹⁸ Talmon, S., 16 June 2011. *Recognition of the Libyan National Transitional Council*. Insights [online]. 15 (16). <https://www.asil.org/insights/volume/15/issue/16/recognition-libyan-national-transitional-council> [erişim tarihi 31 Ocak 2017]

⁹⁹ Lester, M. and O'kane, M. *European Sanctions*. <https://europeansanctions.com/eu-sanctions-in-force/libya/> [erişim tarihi 1 Şubat 2017]

Libya'ya konulan petrol ambargosuna rağmen Çin ile AB üyelerine petrol satışı devam etmiştir.¹⁰⁰

17 Mart 2011'de BMGK'de oy çokluğuyla 1973 sayılı karar¹⁰¹ alınarak Libya'ya Fransa'nın liderliğinde ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada'nın iştirak ettiği koalisyon¹⁰² tarafından başlatılıp, NATO yönetiminde devam eden bir dış müdahale gerçekleştirilmiş, süreç Ekim 2011'de Libya lideri Kaddafi'nin öldürülmesiyle son bulmuştur. Operasyon BM kararının alınmasından 42 saat sonra başlamış, ancak koalisyonu oluşturan kuvvetlerin takip edeceği kurallar, nihai hedef, ülkeler arasında birlik gibi konular açıklığa kavuşturulmamıştır. Operasyona her ülke farklı bir isim vermiş, aceleyle başlayan bir hareket olduğu ve müdahale eden ülkelerin kendi kuralları çerçevesinde davrandıkları, aralarında mutabakat olmadığı, hatta ülke yetkililerinin birbirleri ile zıt şekilde açıklamalar yaptıkları dikkat çeken unsurlar arasına girmiştir.¹⁰³ Operasyonun amacı ABD ve İngiltere tarafından, Kaddafi'nin Libya halkına ve muhalif kesime karşı saldırısını engellemek, rejimin uçuşa yasak bölgeye olan direncini kırmak, nihayetinde de Kaddafi'nin gitmesi olarak açıklanmıştır. Kaddafi'nin muhalefete karşı üstünlüğünü azaltmak için Fransa ve İngiltere muhalif kesimi silahlandırma yolunu önermiş, ABD de destek vermiş ve hedefe rejim değişikliği konulmuştur.¹⁰⁴

Batılı ülkeler, Mısır ve Tunus'taki devrimlerde gösterdikleri pasif davranışın aksine, Libya'da yaşananlara çok daha aktif olarak tepki vermiş, olayın gidişatında etkili olabilme politikası izlemişlerdir. Batı, Kaddafi rejiminin ilk zamanlarda halka yaptığı şiddet içerikli baskı operasyonlarına fazla tepki vermezken, muhalefetin petrol açısından oldukça zengin olan kentlerde etkili olmaya başlaması ile sınırlı olan tavrını değiştirmiş ve rejim karşıtı tavrı takınmıştır. Hatta AB Konsey Başkanı Herman Von Rompuy

---

¹⁰⁰ Spiegel [online], 14 March 2011. *EU's Libya Sanctions Unlikely to Wobble Regime*.<http://www.spiegel.de/international/world/sanctions-vs-oil-eu-s-libya-sanctions-unlikely-to-wobble-regime-a-750798.html> [erişim tarihi 1 Şubat 2017]

¹⁰¹ BMGK'nin 1973 sayılı kararının tam metni için bkz. UN Security Council, 17 March 2011. *Resolution 1973 (2011)*.http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf [erişim tarihi 1 Şubat 2017]

¹⁰² 1973 sayılı karar tasarısı Fransa, Lübnan, İngiltere ve ABD tarafından hazırlanmış, diğer BMGK üyesi olan Rusya, Çin, Almanya, Brezilya ve Hindistan çekimser oy kullanmış ancak tasarı 10 ülkenin oyu ile kabul edilmiştir.

¹⁰³ BBC News [online], 24 March 2011. *Libya: What do the military operation names mean?*<http://www.bbc.com/news/magazine-12831743> [erişim tarihi 1 Şubat 2017]

¹⁰⁴ CNN [online], 21 March 2011. *Coalition targets Gadhafi compound*.<http://edition.cnn.com/2011/WORLD/africa/03/20/libya.civil.war/> [erişim tarihi 1 Şubat 2017]

Libya'ya yönelik olarak; "Biz artık dış aktörlerin istediği zaman istediği yere müdahale edebileceği sömürge çağında değiliz" şeklinde açıklamada bulunmuştur.¹⁰⁵ Kaddafi, muhalif kesim karşısında düzeni sağlamayı başaramayınca umutları tükenen Batılı ülkeler, politika değişikliği yapmak zorunda kalmışlardır. Halihazırda Mısır ve Tunus örneklerinde etkisiz bir politika güden AB üyesi Fransa ve İngiltere, durumu lehlerine çevirmek adına Libya'da tam tersi bir politika yürüterek, olayları izleme değil etkileme ve yönlendirme isteğiyle muhalif kesimi destekleme kararı çerçevesinde hareket etmişlerdir. Rejim muhaliflerine sağlanan destek ilk zamanlarda askeri bir operasyonu öngörmese de oldukça kısa zaman içinde ambargo gibi yaptırımlardan, uçuşa yasak bölge ilanına, akabinde de askeri hareket ve muhaliflerin silahlandırılmasına kadar devam etmiştir (Bölme ve diğerleri 2011, s. 28).

Libya'da baş gösteren halk ayaklanması bir ay gibi kısa bir sürede ABD, Fransa ve İngiltere'nin başı çektiği uluslararası aktörlerin de dahil olmasıyla ciddi bir savaşa evrilmiştir. Batı savaşa gerekçe olarak 'insani müdahale' çıkarımını öne sürmüş, ancak savaşın gerçek amacının Libya'daki petrol rezervlerinin kontrolünü sağlama mücadelesi olduğunu saklayamamıştır. Libya, Afrika coğrafyasındaki en büyük, dünya da ise dokuzuncu büyük petrol rezervini bünyesinde barındırması ile Batı ülkelerini cezbetme gücüne sahip olmuştur.¹⁰⁶ Avrupa, Libya'ya ait petrolün yüzde 85'ini ihraç ettiği için söz konusu ülke ayrı bir öneme sahip olmuştur. BM'nin yaptırım uygulamasını kaldırması akabinde Avrupalı petrol şirketleri Libya'da ortaya çıkan yatırım fırsatlarını değerlendirmiş ve bölgedeki faaliyetlerini artırmışlardır. Örneğin, Libya'da Fransa'nın Total, İngiltere'nin BP, Lasmo, Exxon Mobil, İtalya'nın ENI, İsveç'in Lundin şirketleri önemli ihaleler elde etmişlerdir (John2008, ss. 75-91).

Tüm bu gelişmeler yaşanırken AB, 2004'de operasyonel hale getirdiği Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası çerçevesinde oluşturulan askeri hazırlıklar olmasına rağmen yaşananlara sessiz kalmayı tercih etmiş, diğer yandan Fransız ve İngiliz hükümetleri, operasyonun AB tarafından yapılması için üyelere çağrıda bulunmuştur. Herhangi bir müdahaleye katılma taraftarı olmayan Almanya ise AB'nin sivil kimliği ile var olması

¹⁰⁵ Louati, C., 20 April 2011. *Military intervention in Libya: where is ESDP?* Nouvelle Europe [online], <http://www.nouvelle-europe.eu/node/1098> [erişim tarihi 3 Şubat 2017]

¹⁰⁶ US Energy Information Administration (EIA), 25 November 2014. *Country Analysis Brief: Libya*. http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2014/EIA_CountryAnalysisBrief_Libya_25nov2014.pdf [erişim tarihi 1 Şubat 2017]

gerektiğini dile getirerek üç güçlü ülkenin fikir ayrılığı yaşamasına sebep olmuştur. Ayrıca, Polonya ve Estonya'da askeri operasyona karşı çıkmış, Estonya Devlet Başkanı'nın "Polonya ve Estonya, otoriter rejimlerin nasıl devrileceğini iyi bilir, ancak bu noktada asıl güç olan yeni ve demokrasi temelli bir toplumun ne şekilde yapılacağıdır. İstikrar sağlamak için Libya'da neler yapılarak otoriter yöneticilere destek sağlandığının farkındayız." yönündeki açıklaması dikkat çekici bulunmuştur.¹⁰⁷ AB, NATO'nun operasyonu devraldığı gün, Libya'ya EUFOR Libya isimli askeri müdahale yapma kararı vermiştir. Müdahale, sivililerin güvenli olarak nakli ve tahliye edilmesi, insani organizasyonların faaliyetlerini rahatça gerçekleştirebilmesi amacıyla yapılmıştır (Akgül 2011, s. 57).

Öte yandan, AB'nin Tunus ve Mısır'da gösterdiği tavır daha çok bekle ve gör şeklindeyken, bu durum Libya örneğinde AB'nin daha aktif bir şekilde davranmasıyla değişmiştir. AB, ayaklanmalar esnasında ilk olarak insani yardım konusuna ağırlık vermiştir. Libya'daki muhalif kesimi desteklemeye başlayan AB, diplomatik ve ekonomik yardımlarını artırmıştır. Bu kapsamda yaklaşık 158 milyon Avro değerinde yardım paketini Libya'ya göndermiştir (Efegil 2015, s. 558). Libya'da gerçekleştirilen insani yardım ve kurtarma çalışmalarının bir bölümü AB tarafından hayata geçirilmiş ve Libya için Strateji Belgesi hazırlanmıştır. Belgeye göre; demokratikleşme çerçevesinde kurumların oluşturulması, insan hakları, hukuki değişim, yolsuzlukla mücadele, sivil toplumun geliştirilmesi, ticaret altyapısının geliştirilerek desteklenmesi kapsamında 2011-2013 yılları arasında yaklaşık 4 milyar Avro mali yardım yapılmıştır (Akgül 2011, s. 58).

Diğer yandan, Kaddafi'nin halkın gerçekleştirdiği protesto gösterilerine yönelik oldukça sert bir şekilde cevap vermesi AB'nin, Libya rejimini kınamasına ve bir takım mali ve askeri yaptırımlar uygulamasına neden olmuştur. AB, Mart 2011'de Kaddafi rejiminin meşruiyetini kaybettiğini deklare edilerek, Libya Geçici Ulusal Konseyi siyasi muhatap kabul edilmiştir (Mercan 2015, s.194). Libya ile AB arasındaki iletişimin kesilmemesi, yardımlarının dağıtılmasının rahatça yapılabilmesi, diğer ülke ve organizasyonlarla koordinasyonun sağlanması amacıyla AB; Mayıs 22'de Bingazi'de, Kasım ayında ise Tripoli'de dış temsilcilik açmıştır (Efegil 2015, s. 557, Küçükkeleş 2013, s.13 ve Akgül

---

¹⁰⁷Louati, C., 20 April 2011. *Military intervention in Libya: where is ESDP?*

2011, s. 58). 13 Haziran 2011’de Geçici Ulusal Konseyi Başkanı Mahmut Jibril ile AB Komisyon Başkanı Barosso görüşmesinde Birliğin; Libya’da adil ve serbest seçim gerçekleştirilmesi için gözetim, etkili idari ve hukuki yapı oluşturulması, serbest medya ve sivil toplum örgütlerinin kurulması, güvenlik alanında yenilenme, ekonomik gelişme ve istihdam yaratmada destek verilmesi için söz vermiştir (Mercan 2015, ss. 194-195, Akgül 2011, s. 58). Libya Geçici Yönetimi kurulmasının ardından Temmuz 2012’de demokratik seçimler gerçekleştirilmiştir. Fakat ülkedeki çeşitli kabileler arasında yaşanan çatışmalar devam etmiş, ülke bölünme ile karşı karşıya kalmıştır (Doğan ve Durgun 2012, s.62).

Diğer taraftan, AB’ye üye ülkelerin Libya’da yaşananlara bakışı da kendi aralarında değişiklik göstermiştir. Fransa, Libya’yı Afrika bölgesinde etkisini artırabilecek bir alan olarak görmüş ve bölgede zayıflayan varlığını güçlendirme amacı gütmüştür. Başta ABD olmak üzere diğer ülkelerin Afrika coğrafyası ile ilgilenmesi Fransa’nın askeri operasyon aracılığıyla bölgede avantaj sağlamak için önemli bir sebep olmuştur. Ayrıca, Fransa’nın askeri harcamaları 2002 yılından itibaren ekonomik krize rağmen önemli ölçüde artırılmış¹⁰⁸, Sarkozy dış politikada attığı yanlış adımları askeri kanadını kullanarak telafi etme yolunu seçmiş, bu durum Libya örneğinde açıkça görülmüştür. Fransa, tarihi olarak bir bağı bulunan eski kolonisi Tunus’ta sergilediği pasif duruşu ile sürecin dışında kalmış, aynı yanlışı Libya sürecinde yaşamamak için daha aktif bir tavır takınmayı ve oyunu yönlendiren taraf olarak hala uluslararası platformda etkili olduğunu göstermeyi arzu etmiştir. Halk hareketlerinin Libya’nın doğu tarafına doğru yayılması ve şiddet dozunun artması ile Fransa, Libya’daki yaptırımlarını güçlendirmiştir. 27 Şubat 2011’de muhalif kesim, devrime siyasi bir kimlik kazandırmanın ilk adımı olan Ulusal Geçiş Konseyi’ni kurduklarında Fransa, bu konseyin varlığını resmi olarak ilk tanıyan ve meşruluğunu onaylayan ülke olmuştur. BM’nin kararının ardından sadece iki gün sonra, 18 Mart 2011’de Fransa, Libya’ya askeri müdahaleyi başlatmıştır (Jeanjean 2011).

İngiltere ise Libya’da yaşanan devrim sürecinde aynı Fransa gibi daha aktif bir rol almak için kolları sıvamış, Mısır ve Tunus’taki gelişmelere aniden yakalansa da Libya’da yaşananlara daha hazırlıklı olmuş ve daha etkili bir politika yürütmüştür.

¹⁰⁸ GlobalSecurity.org. *France-Military spending*.<http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/fr-budget.htm> [erişim tarihi 2 Şubat 2017]

Libya'ya yapılan askeri müdahalenin ikinci önemli mimarı olan İngiltere, söz konusu politikayı Libya'nın jeostratejik ve jeopolitik öneme haiz olması ve bu ülke üzerinde yaşanan rekabete dahil olmak için yürütmüştür. Böylece İngiliz hükümeti MENA bölgesinde söz sahibi olmak, askeri müdahale ile bölgede etki ve prestij sağlamak adına ciddi adımlar atmıştır. Bununla birlikte, Fransa hükümetinin devrim sürecindeki etkisini dengelemeyi amaçlamıştır (Bölme ve diğerleri 2011, s. 30). İngiltere, Fransa ile birlikte BMGK'de önerilen Libya'da uçuşa yasak bölge uygulamasının onaylanmasında önemli bir role sahip olmuştur. İngiltere, Libya'daki devrimci muhalif kesime ciddi maddi ve askeri yardım sağlayarak Kaddafi'nin devrilmesinde de etkili olmuştur.¹⁰⁹ İngiltere genel olarak Arap ülkelerinde 'ticari diplomasi' politikası yürütmüş, ulusal güvenliğini Orta Doğu'da yer alan ülkelerle kuracağı ticari ilişki ve işbirliği yolu ile sağlayacağını varsaymıştır (Mercan 2015, s. 195).

Libya'da yaşanan gelişmeler karşısında, daha önce Libya ile iyi ilişkiler yürüten İtalya, kendini küresel aktörlerin arasında ciddi bir rekabet ortamında bulmuştur. Libya, İtalya'nın AB üye devletleri arasında en büyük ticari ortağı olduğu için, İtalya ilk etapta Libya'ya yapılacak olan askeri operasyona karşı soğuk bir yaklaşım sergilemiştir. Soğuk duruşunun en önemli sebebi eski kolonisi olan Libya ile arasındaki ekonomik ve siyasi ilişki olmuş, fakat askeri müdahalenin gerçekleşeceği kesinleştiği anda İtalya, 2008'de Libya hükümeti ile imzaladığı Dostluk Anlaşması'nı bozarak operasyona destek sağlayacağını deklare etmiştir.¹¹⁰ İtalya hükümetinin karar değişikliği söz konusu önemli bölgede operasyon sonrası söz sahibi olacak ABD, Fransa ve İngiltere'den geri kalmamak ve tarihsel varlığını koruyarak yeni gelişmelere etki edebilecek pozisyon kazanma isteği ile ilgilidir.

AB ülkeleri arasında Libya operasyonuna yönelik karşı tavır koyan Almanya da süreçte oldukça dikkat çekici bir yere sahip olmuştur. Müdahaleye karşı olumsuz tavrını BMGK'deki oylamada çekimser oy kullanarak belli etmiş ve AB içinde ciddi tartışmalara neden olmuştur. Alman hükümetinin söz konusu müdahaleye karşı duruşunun altında birden fazla sebep yatmıştır. Bunlardan ilki diğer güçlü AB üyeleri ve

---

¹⁰⁹ British foreign policy and the Arab Spring, Second Report of Session 2012-13, Foreign Affairs Committee, 3 Temmuz 2012, s. 31.

¹¹⁰ Willey, D., 4 February 2012. *Italy and Libya move to re-establish old friendship*. BBC News [online]. <http://www.bbc.com/news/world-europe-16854355> [erişim tarihi 2 Şubat 2017]

uluslararası aktörlerin, bu şekilde bir silahlı dış müdahale için meşruiyet eksikliği olduğunu savunmasıdır. Almanya'nın bu kararı, Libya krizinin ne yönde ilerleyeceği konusundaki belirsizlik nedeniyle bir iç savaşa müdahale etmek istememesinden kaynaklanmış, Alman hükümeti müdahalenin ilk aşaması olan 'uçuşa yasak bölge' uygulamasının düşmanlık seviyesini yükselttiğini ve bu müdahaleyi kara birliklerinin daha istilacı eylemlere dönüştürebileceği bir ilk adım olarak görmüştür. Bir diğer kilit faktör ise müdahalenin uzun vadeli stratejik sonuçları olmuştur. Çoğunlukla ülke yönetimleri, uzun vadeli politika oluşturmak yerine kısa vadeli kararların sonuçlarına odaklanma eğilimine girmektedirler. Bu noktada Almanya'nın, çekimser kalan diğer ülkelerden Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in BRICS¹¹¹ bloğu üyesi olduklarını ve ileriki süreçte uluslararası arenada en önemli güçlerden olacaklarını tahmin etmiş, söz konusu ülkeler ile gelecekte hem siyasi hem de ekonomik açıdan kuracağı ilişkileri de hesaplamıştır. Almanya bahse konu ülkelerde çok güçlü ekonomik çıkarlara sahiptir ve Almanya'nın gelecekteki kar olasılığını artırmak amacıyla oylamada çekimser kalmayı tercih etme eğilimi yüksek olmuş olabilir. Ayrıca, Almanya'nın da Kuzey Afrika'da önemli çıkarları bulunmaktadır ve tüm AB üyeleri gibi bölgede, özellikle ticaret ve enerji güvenliği açısından ayrıcalıklı bir konumda kalmak istemiştir. Neticede, Almanya'nın Kaddafi ile uzun süreli ekonomik ve siyasi ilişkisi bulunmuş, Libya Almanlara petrol tedarik eden en önemli dördüncü ülke olarak talebin yaklaşık yüzde 10'unu sağlamış, Almanya ise Libya petrolünü satın alan ikinci önemli ülke olmuştur.¹¹² Almanya'nın nihai amacı Rusya'ya olan enerji bağımlılığını Kuzey Afrika ülkeleri aracılığıyla azaltma isteğidir.

Kısaca; Fransa, koalisyon içinde Kaddafi'ye karşı liderlik etmeye karar verirken İngiltere, uyumlu yürütülecek bir eylemde en üst noktaya çıkmaya hazırlanmış, İtalya ise sahnelerin arkasında koalisyon kurmak için çalışmış, önceleri daha objektif bir konumdayken siyasi gerçeklikler karşısında duruşunu ona göre ayarlamıştır. Almanya, Libya'ya operasyon yapmak isteyen İngiltere ve Fransa'nın kendi ülkelerinin ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini, bu sebeple askeri operasyonu eski hakimiyet

---

¹¹¹ BRICS; Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın ekonomilerini ifade etmek için kullanılmaktadır. BRICS, adı geçen ülkelerin İngilizce isimlerinin baş harflerinden oluşmaktadır. BRICS ülkelerinin hızlı gelişimleri ile 2050'de önemli bir konuma gelecekleri varsayılmaktadır.

¹¹² US Energy Information Administration (EIA), 21 March 2011. *Libya is a major energy exporter, especially to Europe.* <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=590> [erişim tarihi 3 Şubat 2017]

alanlarını yeniden diriltme eylemi olarak gördüğü ve sonuçta kendisine rakip oldukları için destek olmamıştır (Bölme ve diğerleri 2011, s.36). Öte yandan, Almanya Libya krizinin sonucunda ne olacağını bilmediği için pragmatik bir bekle ve gör yaklaşımının uygun olacağına karar vermiştir. Sonuçta bu durum, Berlin'in gelecekte kazançlı çıkacak kesim ile mevcut ticaret anlaşmalarını yeniden müzakere etmek için daha uygun bir pozisyonda kalmasına olanak tanımıştır (Rousseau, 2011).

Bununla birlikte, Berlin, Sarkozy'nin 2007'de Avrupa-Akdeniz ortaklığına dayalı ve sadece Akdeniz kıyı ülkelerini kapsayan 'Akdeniz Birliği' konusunda Almanya'yı dışarda bırakma planını unutmamış, bu durum Fransız-Alman ilişkisinin soğumasına yol açarak AB için önemli olumsuz etkiler doğurmuştur. Elbette Almanya'nın çekimser kalması iki uluslararası konu üzerinde önemli etkilere yol açmıştır; birincisi Almanya'nın BMGK'de kalıcı görevde bulunma arayışı, ikincisi ise AB dış politikasıdır. Almanya'nın 1973 no'lu Karar için hayır demesi, AB dış politikasındaki ağırlığı da göz önüne alındığında Avrupa'daki rolünü hassaslaştırmış ve Almanya'yı resmi Avrupa'dan koparmıştır. Fransa'dan ayrı hareket etmek Alman hükümetinin kendi başına karar alabilecek kadar güçlü olduğunu göstermemiş, ancak güçlü AB üyeleri arasında ortak bir dış politika yürütme konularında ciddi bir anlaşma eksikliğini ortaya koymuştur. AB'nin birçok ortak konu üzerinde yıprandığı yeni bir olay olmamakla birlikte, Libya'daki askeri operasyonu tüm AB üye devletleri beraber hareket ederken Almanya'nın ortak karara uymayı reddetmesi, AB içinde önemli bir etkiye neden olmuştur. Almanya, II. Dünya Savaşı'ndan beri Batı ülkeleri dışında kalmamaya özen göstermiş, ancak bu karar Almanya'yı AB'den izole etmiştir. Hatta Merkel ve Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle Almanya'nın dış politikasından saparak yıllardır çaba gösterilen BMGK'de daimi üyelik statüsünü kazanma hayalini zorlaştırmakla suçlanmışlardır. AB ülkeleri de hayal kırıklığına uğramış, Merkel'i ortak AB politikası yaratma fikrine zarar vermekle itham etmişlerdir.¹¹³ Libya'ya yönelik verilen karar, Almanya'nın bundan sonra kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ederek kendi çıkarlarını birliğin çıkarlarının önüne koyacağını göstermiştir. Tüm bunlar esasında AB için bir Dışişleri Bakanlığı ve diplomatik birlikler olarak 2010'dan itibaren görev yapan EEAS'nin görece etkisizliğini göstermiştir. Libya krizi, AB açısından tutarlı

---

¹¹³ Erlanger, S. and Dempsey, J., 23 March 2011. *Germany steps away from European Unity*.<http://www.nytimes.com/2011/03/24/world/europe/24germany.html> [erişim tarihi 2 Şubat 2017]

bir dış politika eksikliğini bir kez daha vurgulamış, AB’de siyasi ve ekonomik alanlarda mevcut bir kararlılığın olmadığını göstermiş ve eğer hassas bir şekilde davranılmaz ise zaman içerisinde genişleyecek bir kırılma yaratmıştır (Rousseau2011).

Libya’da yaşanan kriz uluslararası aktörlerin arasında oluşan düşünce ayrılıklarını ciddi oranda görünür kılmıştır. AB üyeleri arasında da konuya ilişkin fikir birliği oluşturmak güçleşmiş, örneğin Fransa, askeri müdahalenin NATO’ya devredilmesini istememiş buna karşılık İtalya operasyonun devri gerçekleşmediği takdirde desteğini çekeceğini bildirmiş öte yandan Almanya, askeri operasyona katılmamıştır. Fransa devrim muhaliflerini resmen tanıırken, İsveç konuya temkinli yaklaşmış; İngiltere muhalifleri silahlandırmak isterken Belçika buna karşı durmuştur. Böylece AB, Libya krizinde iyice parçalanmış bir görüntü çizmiştir. AB Konseyi, 2011 yılının Nisan ayında Libya’ya insani yardım yapılmasını desteklemek için AB askeri operasyonu kararını almış olsa da Avrupalı Dışişleri Bakanları müdahalenin içeriği konusunda fikir birliği oluşturamamışlardır. AB’nin düzgün bir birlik içinde tavır takınmaması operasyonun NATO’ya devrinden sonra müdahaleyi etkilemiştir (Bölme ve diğerleri 2011, s. 31).

AB üyesi ülkelerin Libya’ya yapılan operasyonda baş aktör olması elbette bölgenin jeopolitik ve stratejik durumu, petrol rezervleri ve ekonomik ilişkilerle ilgilidir ancak konuyu sadece bu nedenlere bağlamak doğru olmayacaktır. Söz konusu nedenlerin yanında önemli bir diğer sebep MENA’da hızla yayılan ayaklanma ve isyan sürecini kontrol altında tutma düşüncesidir. AB, ayaklanma sürecini kendi çıkarlarına zarar vermeden dış politikasını revize ederek kendine bölgede söz sahibi olmanın yollarını aramıştır. Libya’da aktif rol alarak Mısır ve Tunus’ta yaşanan pasifize konumuna düşmek istememiştir. Askeri operasyon Arap coğrafyasında yaşanan devrim sürecine AB’nin karşı hamlesi olmuştur. Ancak Bahreyn ve Yemen’de yapılan protestolara sert şekilde müdahalede bulunan rejimlere karışmaması diğer yanda aynı sebeplerle Libya’da yaşananlara askeri operasyon düzenlemeye kadar müdahil olması AB’nin, otoriter rejimlere verdiği desteği kesmediğinin kanıtı olmuş ve kamuoyu nezdinde güvenilirliğini kaybetmesine yol açmıştır (Bölme ve diğerleri 2011, s. 30).

Bununla birlikte, AB’nin kendi içerisinde ortak bir dış politika geliştirerek Libya’da yaşanan gelişmelere müdahale edemediği, en azından birlikte hareket etme ayrıcalığını yaşayamadığı da açıkça görülmüştür. AB açısından bölünmüş bir izlenim yaratan bu

görüntü, Birliğin gelecekte ne yönde ilerleyebileceğine, uluslararası krizler karşısında ne şekilde bir stratejik duruş sergileyeceğine dair önemli ipuçları vermiştir. Maalesef ki AB, uluslararası krizlerde ortak bir dış politika üretme konusunda sınıfta kalmış, genelde dış politikadaki parçalanmış görüntüsünü Arap Baharı sürecinde düzelterek fırsata çevirebilecekken yineleyerek hayal kırıklığı yaratmıştır.

6. SONUÇ

Avrupa kıtasında bir birlik kurma hayali 1950’li yıllarda henüz savaştan çıkmış ve hala yaralarını sarmaya uğraşan ülkeler için ulaşması güç ve meşakkatli bir ideal olmuştur. Ancak vizyon sahibi liderler ile bu hayal Avrupa bütünleşme hareketi ile gerçeğe dönüşmüş, savaşlarla yıpranan Avrupalı halklar için yeni bir umut doğurmuştur. Önceleri sadece altı ülkenin dahil olduğu sektörel bazlı başlayan daha sonra ekonomik bütünleşme, ardından siyasi entegrasyon ve son olarak ulus üstü bir yapıya evrilen Avrupa Topluluğu, dünya üzerinde benzeri olmayan, her kesimin farklı farklı isimlerle tanımlamaya çalıştığı, zaman içerisinde genişleyip derinleşerek sayısı 28 ülkeye ulaşan AB adını almış ve küresel arenada güçlü bir aktör olma yoluna girmiştir.

AB’nin dünyada var olan diğer güçlü ülkeler ile rekabete girebilmesi ve uluslararası alanda güçlü bir aktör olarak var olabilmesi için, Lizbon Antlaşması ile AB’ye tüzel kişilik kazandırılmış, ODGP ile de bazı alanlarda diğer devletler ya da uluslararası örgütler ile çeşitli anlaşmalar yapabileceği hükme bağlanmıştır. Bu durum AB’ye sınırlı alanlarda da olsa bir dış temsil yetkisi kazandırmış, tek sesli ve ortak bir dış politika oluşturulması yönünde ciddi bir adım olmuştur. AB Yüksek Temsilcisi’nin dış politikada üyeler arasında uyumu sağlama görevi, iki yılda bir Avrupa Konseyi’ne başkan seçilmesi gibi özellikler de AB’nin bütünleşik bir dış politika üretme konusunda istekli olduğunun kanıtı olabilir. Ancak, Lizbon Antlaşması ile ODGP’de ulus üstü bir yapıya geçiş sağlanamamış, etkin bir yapı oluşturulmaya ve üyeler arasında uyum sağlanmaya çalışılmışsa da kararların genellikle oybirliği ile alınması nedeniyle pek başarılı olunamamıştır.

ODGP konularında üyeler arasında tam olarak bir uzlaşmanın sağlanamaması, söz konusu devletlerin dış politikada ulusal çıkarlarını, AB çıkarlarından farklı görmelerinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, üyeler kendi ulusal çıkarlarını AB’nin çıkarlarından daha ön planda tutmaktadırlar. Örneğin, ABD uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Irak’a müdahale ettiğinde İngiltere ve Fransa birbirlerine karşıt görüşleri savunmuşlar ve farklı politikalar izlemişlerdir. Libya’ya yapılan askeri operasyonu da örnek olarak vermek mümkündür. Fransa ve İngiltere, Libya’ya askeri

müdahale yapılması için başı çekerken, Almanya bu operasyona karşı çıkmıştır. Bu nedenle üye devletler arasında ODGP ve dolayısıyla AGSP'nin oluşturulmasında niyet olarak yapılmak istenilse bile gerçekte ortak bir tutum izlenemediği görülmüştür. AB üye devletleri ODGP içerisinde yer alan hususları halihazırda kendi egemenlik alanları içerisinde görmelerinden kaynaklı olarak söz konusu sıkıntıları yaşamışlardır.

AB'nin dış politikasının ciddi anlamda etkili olabilmesi üye devletlerin gönülden ve gerçekten ortak ve inandırıcı olması ile alınan kararların etkili ve istikrarlı biçimde uygulanabilmesine, tüm üyelerin AB ortak stratejisine bağlı kalarak ortak hareket edebilme yeteneklerini geliştirebilmelerine bağlıdır. İngiltere, Almanya ve Fransa gibi güçlü ülkelerin birbirlerinden farklı ulusal dış politikaya sahip oldukları önemli bir gerçektir, söz konusu başat ülkeler başta olmak üzere 28 ülkenin çıkarlarını ortak bir paydada buluşturarak ortak bir çıkar birliği yaratmak daha da zordur, ancak tüm bu zorluklara rağmen AB'nin, ortak bir dış politika yaratma isteği içerisinde olduğu görülmektedir. Fakat bu noktada belirtmeliyiz ki Yugoslavya, Kosova, Irak, Libya, Suriye gibi krizlerde üyelerin tek sesli bir dış politika ortaya koyamadıkları açıktır. Her ne kadar AB, küresel bir aktör olarak dünya siyasi arenasında kendisine güçlü ve kalıcı bir yer açma arzusu içerisinde olsa bile, üyelerinde bunu gerçekleştirebilecek irade olmadığı sürece istediği hedeflere ulaşma konusunda başarısızlık yaşamaya mahkum olacaktır.

AB her zaman uluslararası platformda güçlü bir oyuncu olmayı hedeflemiş ve bu hedefi doğrultusunda adımlar atmaya devam etmiştir. Ancak bir gerçek var ki o da AB'nin esasında sahip olduğu dış politika potansiyelini istediği biçimde ve seviyede yürütemediğidir. Görünen o ki, Birlik dış politika konusunda ortaya rahatça koyabildiği ekonomik ağırlığını savunma, güvenlik ve siyasi alanlarda ortaya koyamamakta ve bu durum onun dış politikada etkili bir güç olmasına darbe vurmaktadır. AB, dış politikada sivil ve normatif güçlerini kullanarak az risk ve yumuşak güç araçlarıyla etkili olmak istemektedir. Avrupalı ülkeler elbette 1940'lara kadar uluslararası arenada zirvede yer almıştır, ancak günümüzde AB dünyaya bakış açısı ve stratejik düşünme açısından oldukça geride kalmıştır. AB'nin, yenedünya düzeninde kendisine güvenlik anlamında uygun bir savunma stratejisi bularak, kendi çıkarlarına uygun bir küresel aktör misyonu ortaya koyması gerekmektedir. Bunu gerçekleştiremediği takdirde özellikle ABD gibi

ciddi savunma harcamaları yapan önemli rakipler karşısında yeterli mücadele gücü kalmayacak, son dönemlerde yaşadığı düşüşten kurtulamayacaktır.

Birliğin Orta Doğu politikasına baktığımızda ise; ilk etapta bahse konu coğrafyaya demokratikleşme, serbest ekonomi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, sivil toplumun geliştirilmesi gibi normatif değerleri yerleştirmek amacıyla yola çıktığı, ancak daha sonradan söz konusu stratejisini bölgenin istikrarı ve kendi güvenliğini korumaya öncelik veren bir politikaya çevirdiği açıkça görülmektedir. Bu durum bize, AB'nin kurulduğundan bu yana savunduğu temel ilkelerden, Birliğin çıkarları tehlikeye düştüğü anda kolaylıkla vazgeçebileceğinin bir kanıtı olmuştur. Bu nedenle AB, MENA bölgesindeki ülkelerde var olan otoriter rejimlere çıkarları örtüştüğü müddetçe ses çıkarmamış, işler Arap Baharı süreci ile değişmeye yüz tuttuğunda ise gidişata göre konum alarak ikili oynamayı tercih etmiştir. Hala bölgedeki bazı ülkelerde yaşanan insan hakları ihlallerine rağmen otoriter hükümetlerle işbirliğini yürütmeye devam etmektedir. Bu durum da AB'nin özellikle MENA bölgesi ve uluslararası kamuoyundaki güvenilirliğine açıkça zarar vermektedir.

AB'nin Orta Doğu coğrafyasındaki dış politika strateji eksiklerinden bir tanesi de bölgeselciliktir. Yani AB'nin Orta Doğu'da demokrasiyi yayma girişimi bölge ülkelerince 'müdahaleci AB' olarak algılanmıştır. Bu nedenle bölgesel ve yerel manada AB'ye destek gerilemiştir. AB'nin bu noktada kaçırdığı husus demokratikleştirme gibi çabaların yukarıdan aşağıya doğru empoze edilmemesi gerektiği gerçeğidir. AB, MENA'da başarılı olabilmek için bölgedeki küresel bazı aktörlerle mücadele etmek yerine onları tamamlayan taraf olmayı tercih etse belki daha verimli sonuçlara ulaşabilecektir. AB, bölge ülkelerinin ihtiyaçlarını ve gelecekte neler beklediğini iyi analiz edememiş, söz konusu coğrafyada ortaya çıkan her İslami oluşumu kendisine tehdit olarak algılamış, esasında bölgede yaşayan halkların kendi inançlarını istedikleri şekilde yaşayabilecekleri bir rejim talep ettiklerini tam olarak idrak edememiştir. Bu bölgede filizlenen her İslami oluşumu korkutucu bulmuş, yasal ya da yasadışı göçün önüne geçebilmek adına mevcut otoriter yönetimleri destekleme yolunu seçmiştir. Bunun en güzel kanıtı da Mısır'da yaşanan askeri darbeyi desteklemiş olmasıdır. Ayrıca AB, bölgeselcilik çerçevesinde MENA'daki ülkelerle Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ya da AKP gibi çeşitli bölgesel ortaklıklar kurarak hedefine ulaşabileceğini varsaymıştır. Fakat

bölgesel politikalar, bahse konu bölgede yükselen Arap milliyetçiliği ve AB ile söz konusu ülkelerin bölgeselcilik olgusuna bakışı arasındaki farklılık, başta üyelik kriterinin anılan bölgeye kesinlikle sunulmaması olmak üzere çeşitli faktörler nedeniyle başarısız olmuştur.

AB, esasında günümüz itibarıyla bakıldığında bütünleşme açısından söz konusu fikri yayma noktasında büyük bir gücü elinde tutmaktadır. AB, bütünleşme ve bu kapsamda işbirliğinin geliştirilmesi noktasında taşıyıcı rolünü üstlenerek, yerel aktörler üzerinde etki sahibi olabilir. Sonuçta, her ülke ve her bölgenin dokusu birbirinden farklı ve bağımsızdır. Yani, siz aynı standartlarda üretilmiş aynı bedendeki kıyafeti nasıl ki her insana giydiremezseniz, aynı bölgeselcilik fikrini de her bölgede aynı şekilde uygulayıp aynı sonuçları almayı umut edemezsiniz. Neticede sizin karşı tarafa iletmek ya da geçirmek istediğiniz fikir, karşı tarafın sizi nasıl algılamak istediğiyle yakından ilgilidir. Sizin yerleştirmeyi arzuladığınız bölgeselcilik fikri, karşı taraftaki ülke otoritelerinin bağımsızlığa karşı tutumlarından ibarettir. Avrupalı devletler özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra bütünleşmeyi kabul etmiş ve bu uğurda hala tam olmasa da bazı konulardaki yetkilerini ulus üstü kurumlara devredebilmişlerdir. Ancak Avrupa coğrafyasında işleyen bu yetki devri mevzusu başka bir coğrafyada işlemeyebilir ve bu da çok doğaldır. Bu nedenle AB, MENA bölgesindeki her ülke için ayrı stratejiler belirlemek ve bunu tek taraflı değil ülkelerle karşılıklı hayata geçirmek durumundadır.

Öte yandan, AB'nin Orta Doğu politikasında ABD gibi yıkıcı değil daha yumuşak ve yapıcı politikalar izlediği görülmektedir. Bölgedeki ülke ya da rejimlerin sınırlarını ve haritadaki yerlerini değiştirmekten ziyade kendi çıkarlarını gözeterek ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmek, kendi güvenliğini sağlamak gibi gayelere sahiptir. Ayrıca bölgede istikrarı sağlayarak enerji ihtiyacını karşılamaya devam etmek de amaçları arasında yer almaktadır. Elbette son dönemde yaşadığı mali kriz de AB'nin dış politikada yeteri kadar etkili olabilmesinin önünü tıkamıştır. Bölge ülkelerine yeterli mali desteği tek başına sağlayabilmesi de gerçeklikten uzaktır. AB hem bölgedeki ülkelerin yarattığı problemler hem de kendi içerisinde yaşadığı uyumsuzluklar sebebiyle Orta Doğu'ya yönelik mevcut politikasını tam anlamıyla hayata geçirmekte zorlanmaktadır. Bunun da en önemli sebeplerinden bir tanesi Birliğin üyeleri arasındaki farklı görüş ve çıkarlara sahip olmaları ile bölgede demokratikleşme yerine istikrar

sağlanmasını önemsemeleridir. Yani demokratikleştirme-istikrar sağlama ikilemi yaşayan AB, kısa vadede bölge ülkelerinde güvenlik sağlanmasını, uzun vadede ülkelerin demokratikleşerek istikrar sağlamasına tercih etmiştir. Elbette bölgedeki otoriter rejimlerin de kendilerini itekleyen ciddi bir güç olmadan demokrasi kavramını hemen içselleştirip sahiplenmesi de mümkün olmadığı için dış politika üretme ve yürütme noktasında AB, Orta Doğu'da idealist tercihlerden realist kaygılara doğru bir geçiş yaşamıştır.

2000'li yıllarda ise hem tüm dünyanın hem de AB'nin Orta Doğu coğrafyasında yer alan ülkeler ile ilişkisini derinden etkileyen olaylar yaşanmış, bu nedenle de AB'nin bölgeye ilişkin dış politikası da değişmiştir. Önce 11 Eylül terör saldırısı, daha sonra 2010 yılında başlayan Arap Baharı süreci AB'nin bölgeye ilişkin dış politikasını revize etmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Arap Baharı ile daha az demokratik ülkeler, çeşitli isyan ve protestolarla daha demokratik bir sisteme geçmeye çalışmışlar, ancak geçmişten bugüne kadar özellikle sömürge ve otoriter rejimlerle yönetilmiş olan MENA ülkeleri için zor bir süreç ve deneyim olmuştur. Mısır, Tunus, Libya gibi antidemokratik bir biçimde dönen yönetim çarkına sahip ülkelerin, bu minvaldeki tarihi mirasları da bahse konu demokratikleşme sürecini olumsuz yönde etkilemiştir. Tunus'un işsiz ve baskı altında olan özellikle genç nüfus tarafından başlatılan devrim dalgası Mısır'a, Libya'ya ve diğer bölge ülkelerine kısa zamanda sıçramıştır. Arap Baharında yaşanan devrimler MENA bölgesinde önemli bir değişim süreci başlatmıştır ve bu süreç günümüzde hala sürmektedir. Bölgedeki beşeri ve doğal kaynaklar, tarihi refleksler, halkın siyasi talepleri dikkate alındığında zaman içerisinde Arap Baharının ciddi değişim ve dönüşümlere sebep olacağı açıktır. Bu sebeple de sadece bugün yaşananları önemseyerek gerçekleşen olaylar hakkında bölgenin geleceğine yönelik yorumlar yapmak bizi yanıltabilecektir. Ayrıca, bugüne kadar yaşanan gelişmelerin başarılı ya da başarısız olarak değerlendirilmesi de pek doğru değildir. Neticede MENA'da yaşananlar çeşitli acı tecrübeler yaşanmasına, halkların yıpranmasına sebep olsa da, dünya üzerindeki hiçbir dönüşümün kolay olmadığını Fransız devriminin neredeyse 200 yıldan fazla bir zaman sonra sonuçlarını göstermeye başlamış olmasıyla anlayabiliriz.

Diğer yandan, Arap Baharı sürecinin dış güçler tarafından tetiklendiği konusu gündemi uzun zaman meşgul etmiştir. Bir varsayımına göre Arap coğrafyasındaki sınırların değiştirilmesi amacıyla Batılı ülkelerce söz konusu sürecin planlandığı ifade edilmiştir. Esasında bakıldığında söz konusu halk ayaklanmaları ve akabinde yaşanan devrimler ABD ve Avrupa'ya rağmen gerçekleşmiştir. Zaten AB, olayların başladığı ilk günlerde Arap halk hareketlerine ne şekilde bir tepki vereceği konusunda ciddi bir kararsızlık ve belirsizlik süreci geçirmiştir. Bunun en somut örneğini Fransa'nın Tunus protestolarına karşı gösterdiği ilk tepkide görebiliriz. İlk etapta Tunus'ta yaşananların rahatlıkla bastırılabilceğini düşünen Fransa, Bin Ali rejimine destek verirken mevcut yönetim kısa zamanda devrilince, dış politikasında sert bir dönüş yaparak MENA'da yaşanan değişimi desteklediğini açıklamıştır. Kısaca, AB'nin MENA'da uyguladığı çeşitli politikalar belki Arap Baharı sürecinin tetiklenmesine yardımcı olmuş olabilir, ancak AB'nin bu süreci dizayn ettiğini ileri sürmek gerçekçi değildir.

Diğer yandan, Arap Baharı süreci ile AB'nin MENA'ya yönelik liberal demokrasiyi yayma girişiminin çok da etkili olmadığı, sürecin zaten bu nedenle tetiklendiği, söz konusu ülkelere sağladığı sınırlı mali yardımlar ve küçük çaplı reform taleplerinin işe yaramadığı anlaşılmıştır. AB, 2010'a kadar göç, enerji, ticaret, terör gibi konulara öncelik vererek bu alanlarda işbirliği yürütürken, demokrasi ve insan hakları gibi konuları ikinci plana atmış, hiçbir platformda rejim değişikliği yapılması gerektiğini dile getirmemiş, yani otoriter ancak istikrarlı ülkelerin varlığını kabul ve tercih etmiştir. MENA ülkeleri ile ilişkisinde her zaman ekonomik konuları önemsemiş ve bu alanda işbirliğini geliştirmeye çabalamıştır. AB, mali fonlarının çoğunluğunu eğitim, terör ve yasadışı göç ile mücadele konularına ayırmış, bu nedenle de demokrasiyi yayma misyonu taşıdığı konusundaki inandırıcılığını kaybetmiştir.

AB, Arap Baharına etki edebilmek amacıyla ekonomik ve insani yardım, çeşitli yaptırımlar ve tarihi boyunca pek tercih etmediği askeri müdahaleye dahil pek çok enstrümanı bir arada ya da ayrı ayrı kullanmıştır. Ancak AB'nin, bu süreçte kullandığı araçların çeşitli olması, MENA'ya ilişkin yürütmeye çalıştığı politikanın özünde bir değişim geçirdiğini göstermemektedir. Bölge ülkeleri her anlamda birbirlerinden farklı oldukları ve aynı olaylara farklı reaksiyonlar verdikleri için AB, bazı bölge ülkelerinde özellikle siyasi alanda değişimi desteklerken bazılarında ise mevcut otoritelerin devam

etmesini ve istikrarın bozulmamasını tercih etmiştir. AB'nin yukarıdan aşağıya ve Avrupa'yı merkeze oturtan bu yaklaşımı değişmedikçe, ne kadar fazla ve çeşitli enstrüman kullanırsa kullansın, bölge ülkeleri ile ilişkisinde gerçek manada bir değişim ve gelişime yol açmayacaktır.

AB, 11 Eylül terör saldırılarının akabinde oluşturulan bölgesel politikaların açıkça işe yaramadığını fark etmiş, Arap Baharı karşısında MENA ülkelerine yönelik halihazırda yürüttüğü politika ve söylemleri hızlı bir şekilde değiştirmeye ihtiyaç duymuştur. AB, kendi güvenliğini sağlamak ve bölgedeki istikrarın bozulmaması adına Orta Doğu'daki otoriter rejimleri demokrasiye teslim ederek dönüştürmek yerine İslami radikal hareketlerin güçlenmesine yol açmış, bunun sonucunda yasadışı göçün arttığını ve terör içerikli yapılanmaların dünyada etkili olmaya başladığını acı bir şekilde tecrübe etmiştir. Bu gidişatı değiştirmek için geçmiş tecrübeler de göz önünde bulundurularak MENA'nın tekrar demokratikleşme eksenine girmesini sağlayacak yeni mekanizmalar bulunmalıdır. Bölgenin istikrarsız durumu sadece AB için değil dünyanın geri kalan tüm ülkeleri için de büyük bir tehdittir. Bu nedenle Orta Doğu'daki kargaşayı çözmek için sadece AB sorumluymuş gibi davranmak ve AB'yi tek başına bu sürece itelemek de yanlıştır. Halihazırda ODGP oluşturmakta ciddi problemler yaşayan AB'ye, bu süreçte başta ABD olmak üzere Rusya, Çin, Hindistan'ın yanı sıra BM, AGİT ve Arap Birliği gibi uluslararası organizasyonların da destek sağlaması şarttır.

AB'nin Arap Baharı sınavında gösterdiği yaklaşımı üye ülkeler açısından değerlendirmek gerekirse; üyelerin bölgeye yönelik kısa vadeli bakış açıları geliştirdiklerini görebiliriz. Aynı zamanda bölgede yaşananlara ilişkin olarak her üye kendi ulusal çıkarları doğrultusunda bir politika yürütmeyi tercih etmiş, ortak bir dış politika oluşturma konusunda yetersiz ve isteksiz kalmışlardır. MENA bölgesi her daim AB üyeleri arasında ciddi bölünmelere sebep olmuş, sadece İsrail-Filistin çatışması konusunda değil, yasadışı göçten terörle mücadeleye kadar birçok konuda üyelerin öncelikleri çeşitlilik göstermiştir. Söz konusu çeşitlilik, Arap Baharının başlaması ile iyice belirginleşmiş, Libya'ya askeri müdahale konusunda bölünmüşlük ciddi olarak hissedilmeye başlanmıştır. Öte yandan, üyelerin Orta Doğu politikasına bakıldığında MENA bölgesindeki ülkelerin demokrasiye geçiş sürecini gerçekten bu ülkelerde demokrasi görmek istedikleri için değil, kendi ulusal ve bölgesel çıkarlarını korumak

adına çeşitli ekonomik, siyasi ve kültürel araçları kullanarak yardım ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Bölgede başta ekonomik yardımlar, bu yardımların aktarıldığı alan ve gruplar, bazı mali programlar, çeşitli sivil toplum araçlarının kullanımı vb. kısa vadeli araçlar üzerine yoğunlaşan üyeler, bölge ülkeleri ile ilişkisini uzun vadeli değil kısa vadeli bir sürece bağlamıştır. Buradan yola çıkarak anlaşılıyor ki ne AB ne de üyeleri Orta Doğu'da küresel güçlü bir aktör olmaktan çok çok uzaklaşarak bundan belki en fazla beş yıl sonranın planlarını hazırlamayı tercih etmektedir, oysa küresel güç olabilmek için en az 25-30 yılı planlamak gerekmektedir. AB'nin bir 30 yıl sonra bölgeye ilişkin planı nedir bunu anlayabilmek bu aşamada imkansız görünmektedir.

Öte yandan, Arap Baharının tüm bölge ülkelerinde aynı şekilde gerçekleştiğini söyleyerek ülkeleri genellemeye maruz bırakmak doğru olmayacaktır. Öyle ki, Arap Halk Hareketleri her ülkede farklı şekilde cereyan etmiştir; örneğin Libya petrol açısından zengin bir ülkedir ve nüfus nispeten diğer ülkeler göre daha azdır. Mısır'ın oldukça fazla bir nüfusu vardır ve ciddi bir tarihi geçmişe sahip, siyasi, kültürel ve sosyal anlamda diğer ülkelere farklı bir yapısı mevcuttur. Kısaca söz konusu bölge ülkeleri için aynı sonuçların ortaya çıkması olanaksızdır. Tunus protestoları sonucunda yaşanan geçiş sürecinde başarılı olurken, Libya lideri Kaddafi kanlı bir biçimde iktidardan düşmüştür. Mısır'da ise Mübarek yönetimden uzaklaştırılmış, ancak yapılan karşı devrimle tekrar eski sisteme dönmüştür. Bu nedenle AB, uyguladığı dış politikada seçici olmalı ve ülkelerin süreçte sergiledikleri politik refleksi iyi değerlendirerek her ülkeye yönelik ayrı stratejik davranış geliştirmelidir.

Arap Baharı Tunus'ta başlamış, yaklaşık bir ay devam eden protestolar ve şiddetli şekilde bastırılan eylemlerden sonra, halkını sakinleştirmeyi deneyen ve başarılı olamayan Bin Ali'nin ülkesini terk etmesiyle devam etmiştir. Tunus'ta yaşananlar bir açıdan oldukça önemlidir; süreçten önce söz konusu coğrafyada Arap halklarının kendi içlerinde otoriter rejimleri devremeyeceği ve demokrasiyi benimseyemeyeceğini iddia eden oryantalist bakış açısı değişmiştir. Tunus bu açıdan bakıldığında diğer Arap ülkelerine de halkların eğer isterlerse otoriter yönetimleri devirebileceğini kanıtlayarak muhalif kesime güç vermiş, böylece Tunus esasında benzer problemler yaşayan diğer ülkeleri de harekete geçirmiştir. Ancak burada yaşananların diğer ülkelere bir farkı vardır, Tunus'ta dış aktörlerin sürece etkisi çok sınırlı olmuştur. AB, Bin Ali henüz

devrilmemişken net olarak bir tavır ortaya koyamamış ancak Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinden sonra ayaklanmaları desteklediğini açıklamıştır. Bu durum da AB'nin sürece hazırlıksız yakalandığı ve olaylara etkisizliğinin somut bir kanıtı olmuştur.

Arap Baharı süreci Mısır'da devrim ile sonuçlanmış, fakat ekonomik gelişme sağlanamadığı ve dış müdahalelerin devam etmesiyle ülkede yeniden istikrarsızlık başlamıştır. Mursi'nin uyguladığı iç ve dış politika iddialı olsa da ülkedeki iç karışıklık ve ekonomik problemlere çözüm sunamayıp yeniden diktatörlük yolunu seçtiği için güçlü askeri kesim darbe ile Mursi'yi yönetimden uzaklaştırmıştır. Akabinde Mısır, yeni bir sürece girmiş, devrim yanlıları ile darbe taraftarları arasında güç mücadelesi başlamıştır. Sonuçta, Mısır'da yaşanan gelişmeler demokrasiye geçiş ile ilgili olsa bile, ülke halkının siyasi ve ekonomik istekleri giderilmediği için hüsrarla sonuçlanmıştır. Bu durum da göstermiştir ki, bu tür hareketlerin başarılı olabilmesi için sadece siyasi dönüşüm yeterli değildir, siyasi ihtiyaçların muhakkak ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarla tamamlanması gerekmektedir. AB ise Mısır'da yaşananlara ilk etapta Tunus'ta yaptığı hataları tekrarlamamak adına daha temkinli yaklaşmayı tercih etmiştir. Mısır, AB için birçok açıdan önemli bir ülke olduğu için AB, Mısır ile ilişkisini her koşulda iyi seviyede tutmaktan yana tavır almış ve buna göre politikalar yürütmüştür. Mübarek'in çekilmesi ile başa gelen Mursi ile de, askeri darbe ile gelen Sisi ile de iyi ilişki kurmayı amaç edinmiş, bu durum da AB'nin Mısır'daki istikrarın bozulmaması için elinden geleni yapacağını kanıtlamıştır.

Libya'da yaşanan değişim hareketi yalnızca Libya halkının demokratikleşmesi ile ilgili değil, aynı oranda AB'nin ve üyelerinin de Libya'daki istikrarsız durum nedeni ile ödeyecekleri bedeli ortaya çıkarmıştır. Libya, AB için petrol ve gaz kaynakları ile Avrupa'ya olan fiziksel yakınlığı nedeniyle oldukça önemlidir. AB üyesi ülkeler özellikle İtalya, Almanya ve Fransa, Libya ile ikili anlaşmalar imzalamıştır. Bu doğrultuda AB ülkelerinin Libya ile olan ilişkileri seviye ve kalite açısından üye devletten üye devlete değişiklik göstermiş, bu nedenle de Libya'ya yönelik olarak üyeler birbirleriyle uyumlu politikalar yürütememişlerdir. Bosna Hersek ve Kosova gibi krizlerde oldukça ağırkanlı davranan AB, konu ciddi ekonomik bağı bulunan Libya olduğunda bir ay gibi kısa bir sürede askeri operasyon başlatmayı başarmıştır. Fakat üyeler arasındaki çıkarların farklı olması devletlerin farklı politikalar takip etmesine

neden olmuş, askeri müdahale NATO'ya devredilmiştir. AB, özellikle Fransa ve İngiltere ile Almanya'yı karşı karşıya getirmiş, Almanya gibi düşünce diğer ülkeler nedeniyle Libya'nın değişim sürecine AB yumuşak güç olarak müdahil olmaya devam etmiştir. Bu noktada AB'nin ortak bir dış politika üretme konusunda Libya krizi ciddi bir sınav olmuş, fakat AB bu sınavı başarıyla geçememiştir.

Arap Halk Hareketleri ve demokratikleşme temelli yeni dönüşüm süreci değişik ve tehlikeli bir dönemin başladığına dair büyük bir işaret olmuştur. Söz konusu dönemin iyi mi yoksa feci bir şekilde mi sona ereceği elbette kimse tarafından hala bilinmemektedir. Sonuç kesin olmamakla beraber dönüşümün sonunun felakete dönüşmemesi adına bölge ülkeleri ile diğer devletlerin, uluslararası örgütlerin ve diğer tüm aktörlerin ortak bir politika geliştirmesi şarttır. Bu aktörlerden birisi de AB'dir. Herkesin hem fikir olduğu gibi Orta Doğu, Akdeniz ve Kuzey Afrika bölgesi tüm dünya için önemlidir ancak AB için ayrı bir stratejik öneme sahiptir. Bunu sebeplerini; enerji kaynakları açısından bölgeye göbekten bağlı olması, küresel güç olma hevesi, kendi güvenliğini sağlama, uluslararası terörizm, yasadışı göçler gibi birçok sebebe bağlayabiliriz. Ancak iş çözüm üretmeye geldiğinde AB'nin bölgedeki dinamikleri iyi analiz etmeye ihtiyacı vardır. Orta Doğu'daki ülkelerin en temel ihtiyacı ekonomik alandadır ve bunu iş imkanı, adil gelir dağılımı, barınma vb. konuları ekonomik temelde çözmek mümkün olabilir. Ancak gözden kaçan nokta işin siyasi boyutudur. Bölge ülkelerinin ekonomik sorunları ortaktır ancak siyasi sıkıntıları birbirinden farklıdır. Diğer bir deyişle, genel bir siyasi çözümü bütün Orta Doğu ülkelerine uygulamaya kalkarsanız büyük bir tren kazasına yol açma olasılığınız fazla olabilir. Tunus ve Libya ya da Suriye ve Mısır için aynı siyasal çözümü ortaya koyup, bu ülkeleri aynı kefedede değerlendirmeye kalkarsanız muhtemelen sonuç büyük bir hayal kırıklığı yaratacaktır. Büyük umutlarla başlanan bu aynı düzlem politikaları aynı ivmeyle kuşkusuz yere çakılacak ve başarısız olacaktır.

Arap Halk Hareketleri AB'nin ortak bir dış politika ortaya koyabilmesi için bir anlamda ciddi avantaj ve fırsatlar yaratmış, bir yandan da bir sürü çetrefili yanında getirmiştir. Arap Baharı süreci üye ülkeler adına yeni bir dış politika üretme ya da var olanı revize etme, zayıf taraflarını onarma süreci yaratması anlamında bir fırsat gibi görünse de, sonuç itibarıyla AB'nin Orta Doğu coğrafyası ile ilişkilerini yeni bir seviyeye

çekebilecek kapsamlı bir siyasi değişime neden olamamıştır. AB'nin Arap Baharından önce sergilediği bölük pörçük ortak dış politika imajını değiştirerek yenilemesine imkan sağlayamamıştır. Arap Halk Hareketleri AB'ye üye ülkeler arasında geçmişten bugüne devam eden karşılıklı rekabet ve fikir çatışmalarının iyiden iyiye artmasına sebep olmuş, üyelerin kendi ulusal dış politikalarının AB'nin önüne geçmesiyle de AB'nin sürece etkisi daha da silikleşmiştir.

Arap Baharı ile artık MENA'da hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı aşikardır. Bundan sonra bölgedeki ülkeler kendi geleceklerini kendileri belirleyecekler, uluslar asası aktörler ise söz konusu duruma uyum sağlamak zorunda kalacaklar gibi görünmektedir. Ancak ne yazık ki, MENA Arap Baharının ardından başlayan güç mücadelesi, küresel ve bölgesel aktörlerin bölgeye hakim olabilmek adına etki alanlarını genişletme mücadelesine sahne olmakta ve bölge ülkelerinin devrimlerden önceki durumlarından daha iyi bir konuma gelememelerine sebep olmaktadır. AB açısından ise durum daha da vahim görünmektedir. MENA gibi önemli bölgelerde küresel bir aktör olmak istediğini her fırsatta hissettirmeye çalışan AB'nin, gerçek manada bu güce sahip olup olmadığı Arap Baharı ile ortaya çıkmıştır. Küresel güç olmak için kolları sıvayan Birlik, günümüzde ortak bir politika yürütmeyi başaramamakla beraber, bugün üye ülkelerin kendi içlerinde AB'den ayrılıp ayrılmamayı oyladığı noktaya gelmiş, bunda da üyeler arasında her daim yaşanan fikir uyuşmazlığı ile çıkar çatışmalarının büyük yer tuttuğu gözlerden kaçmamıştır. Öyle ki, AB'nin geleceği ve hatta devamlılığı bu noktada oldukça tartışmalı görünmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Arı, T., 2008. *Geçmişten günümüze Orta Doğu siyaset savaş ve diplomasi*. 4. Baskı, Bursa: Mkm Yayıncılık.
- Aşkar Karakır, İ. ve Aknur, M., 2015. Arap-İsrail çatışmasının Avrupa Birliği'nin Akdeniz politikalarına etkisi. *Avrupa Birliği'nin dış ilişkileri*. ss.13-40. Yıldız, U.B. (Ed.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Atacan, F., 2013. Mısır'da devrim hikayesi ve geçiş sürecinin temel problemleri. *Orta Doğu konuşmaları- Bölgesel ve küresel perspektiften Arap Baharı*.ss. 165-193. Kor, Z.T. (Ed.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Balfour, R., 2012. Changes and continuties in EU-Mediterranean relations after Arab Spring. *An Arab Spring-board for EU foreign policy*. pp. 27-35. Biscop, S., Balfour, R. and Emerson, M. (Der.). Belçika: Academia.
- Davis, B.L., 1990. Qaddafi, terrorism and the origins of the U.S. attack onLibya. New York: Geenwood Publishing Group.
- Davutoğlu, A., 2009. *Stratejik derinlik*. 33. Basım, İstanbul: Küre Yayınları.
- Dean, L. (Ed.), 2003. *The Middle East and North Africa 2004*. London: Europa Publication.
- Dinan, D., 2014. *Europe recast: a history of european union*. 2.Edition, Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Efe, H., 2015. Lizbon Antlaşması sonrasında AB'nin ortak dış politikası. *Avrupa ve Avrupa Birliği*. ss.331-354. Dinç, C. (Ed.). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Efegil, E., 2015. AB'nin Arap Baharı'na yönelik kurumsal politikası. *Avrupa ve Avrupa Birliği*. ss.545-562. Dinç, C. (Ed.). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Gröhe, H., 2002. Human rights and democracy as aims of German foreign policy in the relation to the states of MENA region. *Germany and the Middle East: Interests and Options*. pp. 204-218. Perthes, V. (Ed.), Berlin: Heinrich Böll Foundation& Stiftung Wissenschaft und Politik.

- Haas, E.B., 2003. *The uniting of Europe: 1950-1957, the European Union: readings on the theory and practice of European integration*. pp. 145-150. Nelson, B.F. ve Stubb, A. (Drl.). Hampshire: Palgrave Macmillian.
- Hatipoğlu, E., 2012. Avrupa Birliği-Rusya ilişkilerinde Orta Doğu. *Orta Doğu konuşmaları- Bölgesel ve küresel perspektiften Arap Baharı*. ss.413-463. Kor, Z.T. (Ed.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Hill, C. and Smith K.E., 2000. *European foreign policy: key documents*. Londra: Routledge.
- Hoffmann, S., 2003. *Obstinate or obsolete? The fate of the nation-state and the case of western Europe, the European Union: readings on the theory and practice of European integration*. pp. 163-177. Nelson, B.F. ve Stubb, A. (Drl.). Hampshire: Palgrave Macmillian.
- Howorth, J., 2011. The EU's security and defence policy: towards a strategic approach. *International relations and the European Union*. pp. 197-225. Hill, C. ve Smith, M.E. (Ed.). 2. Edition, Oxford: Oxford University Press.
- Keukeleire, S. ve Delreux, T., 2014. *The foreign policy of the European Union*. 2.Edition, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Manners, I., 2008. The normative power of the European Union in a globalized world. *EU Foreign Policy in a Globalized World: Normative power and social preferences*. pp. 23-38. Laïdi, Z. (Ed.). London: Routledge.
- McCormick, J., 2015. *Avrupa Birliği siyaseti*. Özsel, D. (Çev.), Ankara: Adres Yayınları (orijinal basım tarihi 2011).
- McCormick, J., 2014. *Avrupa Birliği'ni anlamak*. Y.Şahin ve H.H.Şahin (Çev.), Ankara: BigBang Yayınları. (orijinal basım tarihi 1999).
- Mercan, S., 2015. Avrupa Birliği'nin Orta Doğu'ya yönelik politikası. *Avrupa Birliği'nin dış ilişkileri*. ss.165-207. Yıldız, U.B. (Ed.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Nonneman, G., 2005. *Analyzing Middle East foreign policies and the relationship with Europe*. Londra: Routledge.
- Özdal, B., 2013, *Avrupa Birliği siyasi bir cüce, askeri bir solucan mı?*, Bursa: Dora Yayınları.
- Perthes, V., 2002. German economic interests and economic co-operation with the Middle East and North African countries. *Germany and the Middle East: Interests*

- and Options*. pp. 187-203. Perthes, V. (Ed.), Berlin: Heinrich Böll Foundation & Stiftung Wissenschaft und Politik.
- Perthes, V., 2002. Relations to the Arab world. *Germany and the Middle East: Interests and Options*. pp. 129-139. Perthes, V. (Ed.). Berlin: Heinrich Böll Foundation & Stiftung Wissenschaft und Politik.
- Prinnemore, D. ve Church, C.H., 2013. *From the constitutional treaty of the treaty of lisbon and beyond, European union politics*. pp. 41-56. Cini, M. ve Perez-Solorzano Borrigan, N. (Drl.). 4. Edition, Oxford: Oxford University Press.
- Phinnemore, D. ve Chiva, C. (Drl.), 2011. *The european union's 2007 enlargement*. London: Routledge.
- Rosamond, B., 2000. *Theories of european integration*. New York: St. Martin's Press.
- Smith, K.E., 2014. *European union foreign policy in the changing world*, 3. Edition, Cambridge: Polity Press.
- Smith, K.E., 2003. *European union foreign policy in a changing world*. Cambridge: Polity Press.
- Soyaltın, D., 2015. Avrupa'da birlik ve bütünleşme hareketlerinin tarihi ve kurumsal arka planı. *Avrupa ve Avrup Birliği*. ss. 11-34. Dinç, C. (Ed.). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Steunberg, B., 2002. *Widening the european union : politics of institutional change and reform*. London: Routledge.
- Tonra, B. ve Christiansen, T. (Ed.), 2004. The study of EU foreign policy: between international relations and european studies foreign policy. *Rethinking European Union*. Manchester and New York: Manchester University Press. pp. 1-9.
- Turan, A.P., 2015. Avrupa Birliği'nin Akdeniz'de normatif güç olma arayışı ve Arap uyanışı. *Avrupa Birliği'nin dış ilişkileri*. ss.209-237. Yıldız, U.B. (Ed.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Wong, R.Y.P., 2007. Foreign policy. *Europeanization: new research agendas*. pp. 321-336. P. Graziano, P. and Vink, M.P. (Ed.). Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- Zor, T.K. (Ed.), 2014. Giriş. *Orta Doğu konuşmaları- Bölgesel ve küresel perspektiften Arap Baharı*. ss. 7-23. İstanbul: Küre Yayınları.

Sürekli Yayınlar

- Akgül Açıkmeşe, S., 2004. Uluslararası teoriler ışığında Avrupa bütünleşmesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. **1** (1), ss. 1-32.
- Akgül, Ö. 2011. Libya’da iç savaşa dış müdahale: Avrupa Birliği devrimin neresinde? *Orta Doğu Analiz*. **3** (36), ss. 51-59.
- Akıllı, E., 2010. Laeken zirvesinden Lizbon Antlaşması’na anayasallaşamayan anayasallaşma süreci. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. **6** (24) ss. 35-54.
- Altınbaş, D., 2010. Türkiye-AB-Orta Doğu üçgeni. *Akademik Orta Doğu*, **4** (2) , ss. 23-48.
- Arısoy, A., 2010. Avrupa’da federalizm geleneği ve Avrupa bütünleşmesinde federalist akımlar. *Ege Akademik Bakış*. **10** (4), ss. 1195-1206.
- Ayaz, E., 2013. Arap Baharı sonrası dönemde Avrupa Birliği’nin Orta Doğu ve Akdeniz politikalarının geleceği ve Türkiye’nin rolü. *Sosyal Bilimler Dergisi*. **6** (1), ss. 60-87.
- Ayhan, V., 2011. Mısır’da devrimin ayak sesleri. *Orta Doğu Analiz Dergisi*. **3** (26), ss. 15-26.
- Behr, T., 2008. Enduring differences? France, Germany and Europe’s Middle East dilemma. *Journal of European Integration* . **30** (1), pp. 79-96.
- Bekaroğlu, E.A. ve Kurt, V., 2015. Mısır’da otoriter rejimin sürekliliği ve ordu:Arap Baharı ve sonrası sürecin analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. **2** (2), ss. 1-36.
- Bölme, S.M., Küçükkeleş, M., Ulutaş, U., Özhan, T., Yılmaz, N. ve Ensaroğlu, Y., 2011. 25 Ocak’tan yeni Anayasa’ya: Mısır’da dönüşümün anatomisi. *SETA Rapor*. ss.1-64.
- Doğan, G. ve Durgun, B., 2012. Arap baharı ve Libya: tarihsel süreç ve demokratikleşme kavramı çerçevesinde bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. **15** (1), ss. 61-90.
- Efegil, E. ve Musaoğlu, N., 2008. Demokratikleştirme bağlamında, Avrupa Birliği’nin Orta Doğu politikası. *Akademik Orta Doğu*. **3** (1), ss.165-174.

- Göçer, İ. ve Çınar, S., 2014. Arap Baharı'nın nedenleri,uluslararası ilişkiler boyutu ve Türkiye'nindiş ticaret ve turizm gelirlerine etkileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. **6** (10), ss.53-68.
- Haukkula, H., 2008. The European Union as a regional normative hegemon: the case of european neighbourhood policy. *Europe Asia Studies*.**60** (9), pp. 1602-1622.
- Hill, C., 1993. The capability-expectations gap, or conceptualizing Europe's international role. *Journal of Common Market Studies*. **31** (3), pp. 305-328.
- Hüllen, V.V., 2009. EU democracy promotion in the Mediterranean: cooperation againts all odds? *Kolleg-Forscherguppe (KFG) The Transformative Power of Europe. Working Paper Series*. Berlin: Free University. 9, pp. 1-31.
- Karacasulu N., 2007. Avrupa entegrasyon kuramları ve sosyal inşaacı yaklaşım. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. **3** (9), ss. 82-100.
- Kaya, Ö.T., 2010. Avrupa Birliği'nin Orta Doğu barış sürecindeki rolünün analizi. *Ortadoğu Etütleri*. **2** (3), ss. 77-106.
- Koçak, K.A., 2012, Yasemin Devrimi'nden Arap Baharı'na Tunus. *Yasama Dergisi*. **Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2012** (22), ss. 23-61.
- Küçükkeleş, M., 2013. AB'nin Orta Doğu politikası ve arap baharına bakışı. *Seta Analiz*. **63**, ss.1-28.
- Ladrech, R., 1994. Europeanization of domestic politics and institutions : the case of France. *Journal of Common Market Studies*. **32** (1), pp. 69-88.
- Lavenex, S., 2004. EU external governancein wider europe. *Journal of European Public Policy*. **11** (4), pp. 680-700.
- Mercan, S.S., 2008. Avrupa dış politikası: İsrail-Filistin çatışması örnek olayı. *Akademik Orta Doğu*. **3** (1), ss. 97-130.
- Metawe, M., 2013. How and Why the West Reactedto the Arab Spring: An ArabPerspective. *Insight Turkey*. **15** (3), pp. 141-155.
- Moravcsik, A., 1993. Preferences and power in the European Community: a liberal intergovernmentalist approach. *Journal of Common Market Studies*. **31** (4), pp. 473-524.
- Orhan, D.D., 2013. Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*. **3** (1-2), ss. 17-29.

- Ortega, O., 2003. Some comments on the European Union's Mediterranean policy. *Perceptions Journal Of International Affairs*. **June-August 2003**, pp. 1-13.
- Paoletti, E. 2014. The Arab Spring and the Italian Response to Migration in 2011. *Comparative Migration Studies (CMS)*. **2** (2), pp. 127-150.
- Perthes, V., 2011. Europe and the Arab spring. *Survival*. **53** (6), ss.73-84.
- Puchala, D., 1972. Of blind men, elephants and international integration. *Journal of Common Market Studies*. **10** (3) March pp. 267 – 284.
- Reçber, K., 2002. Batı Avrupa Birliği'nin uluslararası hukuk kişiliği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. **57** (1), ss. 89-110.
- Sakin, S. ve Deveci, C., 2011. Ortadoğu kavramı ve sınırları üzerine bir değerlendirme. *History Studies*. ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı. ss.281-293.
- Schumacher, T., 2011. The EU and the Arab Spring: Between spectatorship and actorness. *Insight Turkey*. **13** (3), pp. 107-119.
- Smith, K. E., 2004. Still 'civilian power EU'? *European Foreign Policy Unit Working Paper*. **2005** (1) ss. 1-19.
- Smith, M.E., 2004. Institutionalization, policy adaptation and european foreign policy cooperation. *European Journal of International Relations*. **10** (1), pp. 95-136.
- St. John, R.B., 2008. The changing Libyan economy: Causes and consequences. *The Middle East Journal*. **62**(1), pp. 75-91.
- Sus, İ., 1974. Western Europe and the october war. *Journal of Palestine studies*. **3** (2), pp. 65-83.
- Süel, A., 2008. From the Euro-Mediterranean partnership to the Union for the Mediterranean. *Perceptions Journal Of International Affairs*. **4** (13) ss. 93-121.
- Tezcan, E. 1999. Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları çerçevesinde Avrupa Birliği ve Batı Avrupa Birliği ilişkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. **54** (1), ss. 143-158.
- Tocci, N., 2008. The European Union as a normative foreign policy actor. *Centre for European Policy Studies*. CEPS Working Document (281), pp.1- 38.
- Tonra, B., 2003. Constructing the CFSP: the utility of a cognitive approach. *Journal of Common Market Studies*. **41**, pp. 731-756.

- Toprak, S.T., 2014. Sivil Toplum Kuruluşları ve sosyal medya bağlamında“Renkli Devrimler” ve “Arap Baharı” süreçlerinin karşılaştırmalı analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. **9** (3), ss. 233-254.
- Ulutaş, U. ve Torlak, F., 2011. Devrimden demokrasiye Tunus’un seçimi. *SETA Analiz*. **46**, ss.1-24.
- Yılmaz, E.S. ve Uğurlu, Y., 2013. Bölgesel güç olarak Avrupa Birliği dış politika. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. **12** (2), ss. 81-104.
- Yılmaz, S., 2013. (Avrupa) ortak güvenlik ve savunma politikası. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*. **7** (21), ss. 22-35.
- Zafar, S.S., 2009. EU-Libya relations. *Journal of European Studies*. **25**(1), pp.125-141.
- Zhussipbek, G., 2009. Avrupa güvenlik ve savunma politikasının tanımı ve düşünsel arka planı. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. **5** (19), ss.71-88.

Diğer Yayınlar

- Abdelhadi, M., 19 February 2011. Egypt army's 'helped oust' president Mubarak. BBC News [online]. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12514316> [Erişim Tarihi: 25 Ocak 2017].
- African Press Organization, 31 October 2011. European Parliament's President Buzek to pay visit to Libya and Tunisia – 29-31 October. <https://appablog.wordpress.com/2011/10/31/european-parliament%E2%80%99s-president-buzek-to-pay-visit-to-libya-and-tunisia-29-31-october/> [Erişim Tarihi: 19 Ocak 2017].
- Aljazeera [online], 10 September 2005. Protests mar Mubarek win. <http://www.aljazeera.com/archive/2005/09/200849145686951.html> [Erişim Tarihi: 25 Ocak 2017].
- Aljazeera, 14 November 2011. Final Tunisian election results announced. <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/11/20111114171420907168.html> [Erişim Tarihi: 19 Ocak 2017].
- Amirahmadi, H. and Afrasiabi, K., 29 April 2011. The west's silence over Bahrain smacks of double standards. Guardian [online]. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/apr/29/bahrain-saudi-arabia-iran-west> [Erişim Tarihi 13 Ocak 2017].
- Arab Partnership, 23 March 2013 GOV.UK, <https://www.gov.uk/guidance/arab-partnership>[Erişim Tarihi 12 Ocak 2017].
- Arieff, A. and Humud, C.E., 2014. Political Transition in Tunisia. *Congressional Research Service(CRS) Report*. Congressional Research Service.
- Ashton, C., 13 Eylül 2012. AB ve Mısır ortak Görev Gücü oluşturuyor. Avrupa Dış İlişkiler Servisi. <http://www.avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/eeas-haberleri/eeas-single-view/article/ab-ve-misir-ortak-goerev-guecue-olusturuyor.html> [Erişim Tarihi: 26 Ocak 2017].
- Avrupa Birliği Anayasa Taslağı İng. Tam Metni, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=OJ:C:2004:310:TOC> [Erişim Tarihi: 2 Aralık 2016].

- Avrupa Tek Senedi, Meltem CANSEVER (Çev.), İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları: İKV 43, İstanbul, Eylül 1987, <http://www.ikv.org.tr/images/files/A4-tr.pdf> [Erişim Tarihi:23 Aralık 2016].
- Balfour, R., 2012. EU Conditionalityafter the Arab Spring. *European Institute of the Mediterranean*. 16 Papers IEMed-Joined series with EuroMesco. ss. 1-32. http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_2728_papersbalfour_for_euromesco16.pdf [Erişim Tarihi : 09Ocak 2017].
- BBC News [online], 24 March 2011. Libya: What do the military operation names mean? <http://www.bbc.com/news/magazine-12831743> [Erişim Tarihi: 1 Şubat 2017].
- BBC News [online], 30 January 2011. In quotes: Reaction to Egypt protests. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-12316019> [Erişim Tarihi 13 Ocak 2017].
- BBC Türkçe [online], 19 Aralık 2011. Tunus'ta devrimi ateşleyen seyyar satıcı için anıt. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/12/111219_tunisia_statue.shtml [Erişim Tarihi: 18 Ocak 2017].
- Castle, S. and Dempsey, J., 31 January 2011. E.U. Calls for Orderly Transition in Egypt. New York Times [online]. <http://www.nytimes.com/2011/02/01/world/europe/01iht-union01.html> [Erişim Tarihi 11 Ocak 2017].
- CNN [online], 21 March 2011. Coalition targets Gadhafi compound. <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/africa/03/20/libya.civil.war/> [Erişim Tarihi: 1 Şubat 2017].
- Cody, E., 17 March 2011. France pleads for military intervention as Gaddafi forces attack Libyan rebels. Washington Post [online]. https://www.washingtonpost.com/world/france-pleads-for-military-intervention-as-gaddafi-forces-attack-libyan-rebels/2011/03/16/ABSX3we_story.html?utm_term=.ecef2d3b7750[Erişim Tarihi 12 Ocak 2017].
- Council of the European Union, 31 January 2011. 3065th Council Meeting, Foreign Affairs, Europa,

- Brussels.http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/119045.pdf [Erişim Tarihi : 11 Ocak 2017].
- Çakmak, C., 2008. Yeni bir açılım: Akdeniz için birlik. *BİLGESAM*.<http://www.bilgesam.org/incele/823/-yeni-bir-acilim---akdeniz-icin-birlik-/#.WGo9i1OLTIU>[Erişim Tarihi : 02 Ocak 2016].
- Der Spiegel [online], 19 Mach 2012. EU Nations Sell the Most Arms to Saudi Arabia. <http://www.spiegel.de/international/europe/eu-makes-controversial-weapons-sales-to-saudi-arabia-a-822288.html> [Erişim Tarihi 11 Ocak 2017].
- Der Spiegel [online], 28 March 2011. A serious mistake of historic dimensions: Libya Crisis Leaves Berlin Isolated. <http://www.spiegel.de/international/germany/a-serious-mistake-of-historic-dimensions-libya-crisis-leaves-berlin-isolated-a-753498.html> [Erişim Tarihi 13 Ocak 2017].
- Dettmer, J., 12 Eylül 2016. İtalya'nın aldığı önlemler mülteci akınıni durdurmaya yetmiyor. <http://www.amerikaninsesi.com/a/italya-nin-aldigi-onlemler-multeci-akinini-durdurmaya-yetmiyor/3503576.html> [Erişim Tarihi 14 Ocak 2017].
- Dursun, D., 2003. Ortadoğu neresi? Sübjektif bir kavramın anlam çerçevesi ve tarihi. *Stradigma E-dergisi*, Sayı: 10. http://archive.is/20120910132716/www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01.html [Erişim Tarihi : 28 Aralık 2016].
- El Amraoui, A., 24 November 2014. Polls close in Tunisia's first free election. Aljazeera [online]. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/11/polls-close-tunisia-first-free-election-20141123172932854307.html> [Erişim Tarihi: 19 Ocak 2017].
- Erlanger, S. 16 January 2011. France Seen Wary of Interfering in Tunisia Crisis. New York Times [online]. <http://www.nytimes.com/2011/01/17/world/africa/17france.html> [Erişim Tarihi: 20 Ocak 2017].
- Erlanger, S. and Dempsey, J., 23 March 2011. Germany steps away from European Unity. <http://www.nytimes.com/2011/03/24/world/europe/24germany.html> [Erişim Tarihi: 3 Şubat 2017].
- European Arrest Warrant, http://ec.europa.eu/justice/criminal/recognition-decision/european-arrest-warrant/index_en.htm [Erişim Tarihi: 09 Aralık 2016].

- European Commission, 2011. *A Partnership of Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean*. B r ksel. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011DC0200>[Erişim Tarihi : 06 Ocak 2017].
- European Commission, 25 Mayıs 2011. *A new response to a changing neighbourhood: joint communication to the European Council, the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions*.COM (2011) 303 Final, B r ksel. https://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com_11_303_en.pdf [Erişim Tarihi : 09 Ocak 2017].
- European External Service, 15 September 2016. Relations between the EU and Tunisia: EU support for transition in Tunisia. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/10_tunisia_4pg.pdf [Erişim Tarihi: 20 Ocak 2017].
- European External Service, 28-29 September 2011. Meeting of the Tunisia-EU Task Force. http://eeas.europa.eu/archives/docs/tunisia/docs/20110929_taskforce_en.pdf [Erişim Tarihi: 21 Ocak 2017].
- European Union External Action Service, European Commission European Neighbourhood Policy, Fox News [online], 5 May 2012. Report: 338 killed during Tunisia revolution. <http://www.foxnews.com/world/2012/05/05/report-338-killed-during-tunisia-revolution.html> [Erişim Tarihi: 19 Ocak 2017].
- France 24 [online], 14 January 2011. France faces criticism over soft touch with Tunisia. <http://www.france24.com/en/20110113-france-faces-criticism-over-light-touch-with-tunisia-unrest-diplomacy> [Erişim Tarihi: 20 Ocak 2017].
- France 24, 01 Şubat 2011. European Union agrees to freeze ousted Tunisian president Ben Ali's assets. <http://www.france24.com/en/20110131-eu-freeze-ben-alis-assets-tunisia-economy-trade-popular-revolt> [Erişim Tarihi 13 Ocak 2017].
- France Diplomatie, France and Libya: Economic relations. <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/libya/france-and-libya/> [Erişim Tarihi 11 Ocak 2017].

- Giglio, M., 15 January 2011. Tunisia protests: The Facebook revolution. Newsweek. <http://europe.newsweek.com/tunisia-protests-facebook-revolution-66741?rm=eu> [Erişim Tarihi: 20 Ocak 2017].
- GlobalSecurity.org. France-Military spending. <http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/fr-budget.htm> [Erişim Tarihi: 2 Şubat 2017].
- Guardian [online], 15 March 2011. Germany blocks plans for Libya no-fly zone. <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/15/germany-blocks-libya-no-fly-zone> [Erişim Tarihi 13 Ocak 2017].
- Guardian, 24 December 2014. Tunisia votes for first directly elected president in transition to democracy. <https://www.theguardian.com/world/2014/nov/24/tunisia-vote-president-democracy-beji-caid-essebsi-moncef-marzouki> [Erişim Tarihi: 19 Ocak 2017].
- Hill, C., 2002. EU foreign policy since 11 september 2001: renationalising or regrouping? First Annual EWC Guest Lecture, Europe in the World Centre, University of Liverpool, <https://www.liverpool.ac.uk/media/livacuk/ewc/docs/hill2002.pdf> [Erişim Tarihi: 22 Aralık 2016].
- House of Commons Foreign Affairs Committee, 3 July 2012. British foreign policy and the Arab Spring. Second Report of Session 2012-13, pp. 1-319. <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201213/cmselect/cmfa/80/80.pdf>[Erişim Tarihi 13 Ocak 2017].
- http://carnegieendowment.org/files/CP45_youngs_FINAL.pdf[Erişim Tarihi : 02 Ocak 2016].
- https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/330/european-neighbourhood-policy-enp_en[Erişim Tarihi : 30 Aralık 2016].
- Human Rights Watch, World Report: Events of 2008. pp.459-532, New York, 2009. https://www.hrw.org/legacy/wr2k8/pdfs/wr2k8_web.pdf[Erişim Tarihi : 02 Ocak 2016].
- Independent [online], 2 February 2011. Prime Minister David Cameron condemns Egypt violence. <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/prime-minister-david-cameron-condemns-egypt-violence-2202228.html> [Erişim Tarihi: 27 Ocak 2017].

- Independent, 17 February 2011. Clashes reported on Libya's 'day of rage'.
<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/clashes-reported-on-libyas-day-of-rage-2217687.html> [Erişim Tarihi: 31 Ocak 2017].
- Isaac, S.K., 2012. Europe and the Arab revolutions. From a weak to a proactive response to a changing neighborhood. *Kolleg-Forschergruppe (KFG) Working Paper Series*. Berlin: Freie Universitat, 39. pp. 1-28.
- Jeanjean S., 21 December 2011. France's Reaction to the Arab Spring. BILGESAM.
<http://www.bilgesam.org/en/incele/412/-france%E2%80%99s-reaction-to-the-arab-spring/#.WIC47Loltiv> [Erişim Tarihi: 19 Ocak 2017].
- Jerusalem Post [online], 11 şubat 2011. Sarkozy: Egypt must avoid religiousdictatorship. <http://www.jpost.com/Breaking-News/Sarkozy-Egypt-must-avoid-religious-dictatorship>[Erişim Tarihi : 11 Ocak 2017].
- Kılıç, E., Aktar, E., Erdoğmuş, Y., Ertosun, M., Akadır, K., Kaya, E. ve Hasar, H., 2012. Arap dünyasında entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de halk ayaklanmaları. TrkiyeUluslararası İlişkiler alışmaları-Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi (TUİÇ-YADAM), Rapor (1).
- Leaken Zirvesi, 2004. Hükümetlerarası Konferans İngilizce Tam Metni http://europa.eu/scadplus/cig2004/negotiations1_en.htm [Erişim Tarihi: 02 Aralık 2016].
- Lester, M. and O'kane, M. European Sanctions. <https://europeansanctions.com/eu-sanctions-in-force/libya/> [Erişim Tarihi: 1 şubat 2017].
- Libyan British Business Council. About Libya. http://www.lbbc.org.uk/about_libya.php [Erişim Tarihi: 31 Ocak 2017].
- Lizbon Antlaşması İng. Tam Metni, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:2007:306:TOC> [Erişim Tarihi: 2 Aralık 2016].
- Louati, C., 20 April 2011. Military intervention in Libya: where is ESDP? Nouvelle Europe [online], <http://www.nouvelle-europe.eu/node/1098> [Erişim Tarihi: 3 şubat 2017].
- Lynch, M., 6 January 2011. Obama's 'Arab Spring'?. *Foreign Policy*. <http://foreignpolicy.com/2011/01/06/obamas-arab-spring/> [Erişim Tarihi: 18 Ocak 2017].

- Macleod, S., 16 May 2006. Why Gaddafi's now a good guy. Time [online]. <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1194766,00.html> [Erişim Tarihi: 30 Ocak 2017].
- Manners, I., 2001. Normative power Europe. The international role of the EU. Paper presented at the biennial meeting of the European Community Studies Association, Madison Wisconsin, USA, http://aei.pitt.edu/7263/1/002188_1.PDF [Erişim Tarihi: 21 Aralık 2016].
- Marzuki, M. 27 Ekim 2016. Tunus, Arap Baharı'nda yarım kalmış bir başarı öyküsüdür. Ropörtaj. Habertürk. [online]. <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1315807-tunus-arap-baharinda-yarim-kalmis-bir-basari-oykusudur> [Erişim Tarihi: 23 Ocak 2017].
- Milliyet [online], 2 Eylül 2015. İtalya'dan göçmen krizine sert çıkış. <http://www.milliyet.com.tr/italya-dan-gocmen-krizine-sert/dunya/detay/2111652/default.htm> [Erişim Tarihi 14 Ocak 2017].
- Mogherini, F., <http://www.federicamogherini.net/?lang=en> [Erişim Tarihi: 21 Aralık 2016].
- National Transitional Council (NTC) - Libya. <http://ntclibya.org/> [Erişim Tarihi: 31 Ocak 2017].
- Nitze, W. and Hadar, L., 2009. EU could bring peace to Middle East. *The Guardian*, 4 Aralık 2009.
- Persson, J., (2005). EU foreign policy: role conceptions in the 21st century. *Thesis for the M.A. Degree*. Lund: Lund University Department of Political Science.
- Petringa, M., 3 September 2011. Libya: A history under many flags. *Arab News*. <http://www.arabnews.com/node/370544> [Erişim Tarihi: 28 Ocak 2017].
- Pop, V., 22 March 2011. Italy presses for Nato command of Libya war. <https://euobserver.com/news/32033> [Erişim Tarihi 14 Ocak 2017].
- Reuters [online], 11 February 2011. Factbox: Reaction to fall of Mubarak around the world. <http://www.reuters.com/article/us-egypt-world-reaction-idUSTRE71A3QR20110211> [Erişim Tarihi: 26 Ocak 2017].
- Reuters [online], 17 March 2011. Germany: Abstained on Libya no-fly zone due risks. <http://www.reuters.com/article/libya-un-germany-idUSLDE72G2IK20110318> [Erişim Tarihi 13 Ocak 2017].

- Reuters, 5 July 2016. German arms exports almost doubled in 2015: report. <http://www.reuters.com/article/us-germany-arms-idUSKCN0ZL23R> [Erişim Tarihi 14 Ocak 2017].
- Rippert, U., 4 March 2011. German interests in Libya. World Socialist Web Site. <https://www.wsws.org/en/articles/2011/03/germ-m04.html> [Erişim Tarihi 14 Ocak 2017].
- Rousseau, R. 2011. Why Germany Abstained on UN Resolution 1973 on Libya. *Foreign Policy Journey*. Africa, Europe, Middle East, News & Analysis, 3. <http://www.foreignpolicyjournal.com/2011/06/22/why-germany-abstained-on-un-resolution-1973-on-libya/>[Erişim Tarihi: 3 şubat 2017].
- Smith, B. and Oshikoya, M., 16 June 2011. Uprising in Tunisia. *UK House of Commons Library Research Papers*. House of Commons Library. pp. 1-12. <http://www.css.ethz.ch/content/specialinterest/gess/cis/center-for-securities-studies/en/services/digital-library/publications/publication.html/151002> [Erişim Tarihi: 20 Ocak 2017].
- Speck, U., 2011. Pacificism unbound: why Germany limits EU hard power. *FRIDE, Policy Brief* **75**, pp.1-6. http://fride.org/download/PB75_Pacifism_unbound_Eng.pdf[Erişim Tarihi 16 Ocak 2017].
- Spiegel [online], 14 March 2011. EU's Libya sanctions unlikely to Wobble Regime. <http://www.spiegel.de/international/world/sanctions-vs-oil-eu-s-libya-sanctions-unlikely-to-wobble-regime-a-750798.html> [Erişim Tarihi: 1 şubat 2017].
- şahin, Y., 2015. AB, dış ve güvenlik politikasında küresel strateji için dğmeye bastı. *İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*. Sayı: 137.
- Talmon, S., 16 June 2011. Recognition of the Libyan National Transitional Council. *Insights* [online].15 (16). <https://www.asil.org/insights/volume/15/issue/16/recognition-libyan-national-transitional-council> [Erişim Tarihi: 31 Ocak 2017].
- Tocci, N. and Cassarino, J.P., 2011. Rethinking the EU's Mediterranean Policies. Post-1/11, *Istituto Affari Internazionali (IAI) Working Papers*. 1 (11), pp. 1-29.

- Together [online], 13 April 2011. Belgium does not want to arm Libyan rebels. <http://togethermag.eu/belgium-does-not-want-to-arm-libyan-rebels/> [Erişim Tarihi 14 Ocak 2017].
- Traynor, I., 25 March 2011. Libya: Nicolas Sarkozy reignites row over Nato military role. Guardian [online]. <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/25/nicolas-sarkozy-nato-libya-row> [Erişim Tarihi 14 Ocak 2017].
- Turan, A.P., 2013. Mısır'da uyanış, darbe ve Avrupa Birliği. *BİLGESAM*. <http://www.bilgesam.org/incele/75/-misir%E2%80%99da-uyanis--darbe-ve-avrupa-birligi/#.WItDvVOLTIV>[Erişim Tarihi: 27 Ocak 2017].
- UN Security Council, 17 March 2011. Resolution 1973 (2011). http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf [Erişim Tarihi: 1 şubat 2017].
- US Energy Information Administration (EİA), 21 March 2011. Libya is a major energy exporter, especially to Europe. <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=590> [Erişim Tarihi: 3 şubat 2017].
- US Energy Information Administration (EİA), 25 November 2014. Country Analysis Brief: Libya. http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2014/EIA_CountryAnalysisBrief_Libya_25nov2014.pdf [Erişim Tarihi: 1 şubat 2017].
- USA Today, 23 Ferbruary 2011. French president urges EU sanctions against Libya. http://usatoday30.usatoday.com/news/world/2011-02-23-French-Libya_N.htm [Erişim Tarihi 12 Ocak 2017].
- Whewell, T., 3 Eylöl 2012. UK 'fails to freeze' Mubarak-era assets. BBC News [online]. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19459177> [Erişim Tarihi 13 Ocak 2017].
- Willey, D., 4 February 2012. Italy and Libya move to re-establish old friendship. BBC News [online]. <http://www.bbc.com/news/world-europe-16854355> [Erişim Tarihi: 2 şubat 2017].
- Yasmine Saleh, Y. and Awad, M., 24 June 2012. Islamist joy as Morsy elected Egypt president. Reuters [online]. <http://www.reuters.com/article/us-egypt-election-idUSBRE85G01U20120624> [Erişim Tarihi 13 Ocak 2017].

Youngs, R., 2004. Europe's Uncertain Pursuit of Middle East Reform. *Carnegie Papers Middle East Series*, ss.1-20. Carnegie Endowment for International Peace.

Youngs, R., 2009. Political reform and Euro-Mediterranean partnership. European Institute of theMediterranean.

